

Ketabton.com

د تعلیمي نصاب د پراختیا، د ښوونکو د روزني او د ساینس د مرکز معینیت د تعلیمي نصاب د پراختیا او درسي کتابونو د تالیف لوی ریاست

جغرافیه اووم ټولگی

۱۳۹۰
م.ش

ليکوالان:

- الحاج سر مؤلف نجيب الله امين افغان
- پوهاند غلام جيلاني عارض
- عبدالصمد رامکي غزنوي

مسکلي اديتور:

- پوهاند غلام جيلاني عارض
- پوهنمل دکتورانوس رحمت خواکين

د ژبې اديتور:

- سر محقق نعمت الله اندر

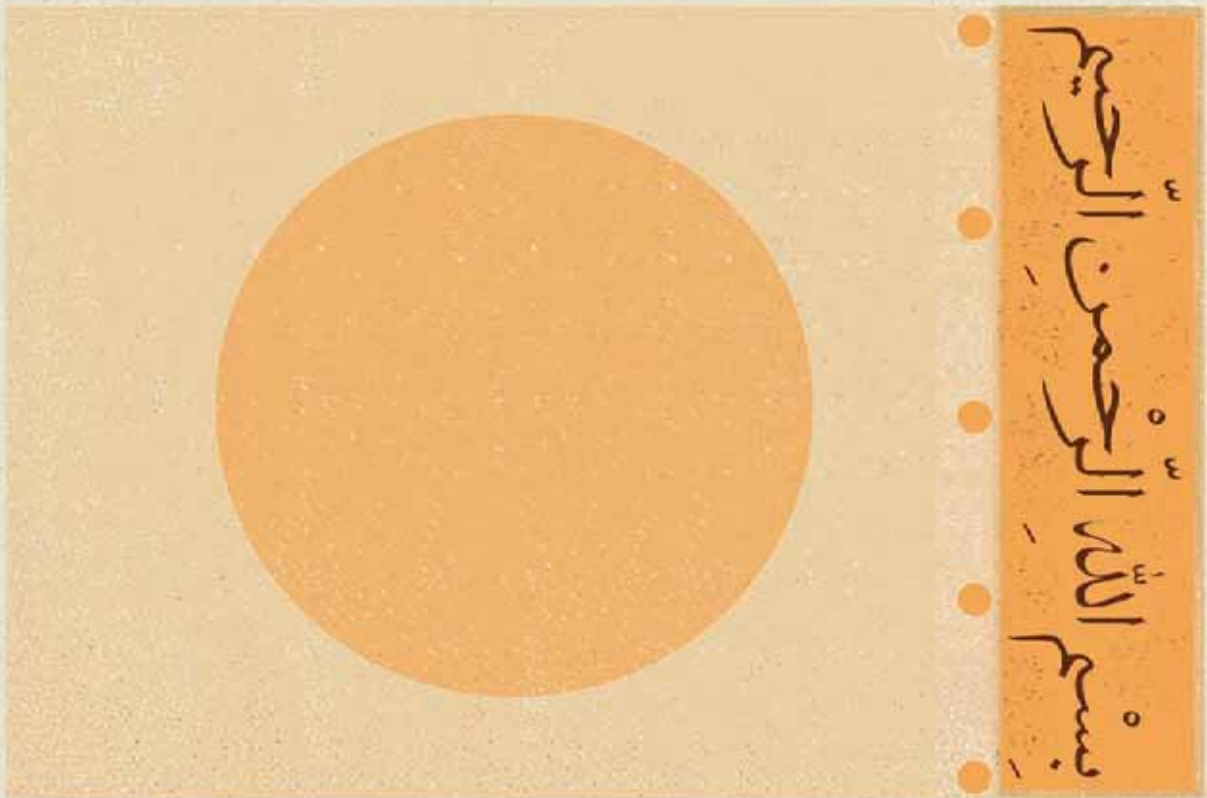
دیني، سیاسي او فرهنگي کمیټه:

- مولوي عبدالصبور عربي
- دکتور محمد يوسف نيازي
- حبيب الله راحل د پوهنې وزارت سلاکار د تعليمي نصاب د پراختيا په رياست کې.

د څارنې کمیټه:

- دکتور اسدالله محقق د تعليمي نصاب د پراختيا، د بنوونکو د روزنې او د ساينس مرکز معين.
- دکتور شېرعلي ظريفي د تعليمي نصاب د پراختيا د پروژې مسؤول.
- د سر مؤلف مرستيال عبدالظاهر گلستاني د تعليمي نصاب د پراختيا او درسي کتابونو د تاليف لوی رئيس.

طرح او ډيزاين: حميدالله غفاري

ملي سرود

دا وطن افغانستان دی   دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د توري   هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی   د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو   د ترگمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي   پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي   هم ایماق، هم پشه بان
دا هیواد به تل ځلیږي   لکه لمر پر شنه اسمان
په سینه کې د اسپا به   لکه زړه وي جاویدمان
نوم د حق مو دی رهبر   وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بسم الله الرحمن الرحيم

د پوهني د وزير پيغام گرانو ښوونکو او زده کوونکو،

ښوونه او روزنه د هر هېواد د پراختيا او پرمختگ بنسټ جوړوي. تعليمي نصاب د ښوونې او روزنې مهم توکي دی چې د معاصر علمي پرمختگ او ټولني د اړتياو له مخې رامنځته کېږي. څرگنده ده چې علمي پرمختگ او ټولنيزې اړتياوې تل د بدلون په حال کې وي. له دې امله لازمه ده چې تعليمي نصاب هم علمي او رغنده انکشاف ومومي. البته نه ښايي چې تعليمي نصاب د سياسي بدلونونو او د اشخاصو د نظريو او هيلو تابع شي.

دا کتاب چې نن ستاسو په لاس کې دی، پر همدې ارزښتونو چمتو او ترتيب شوی دی. علمي گټورې موضوعگانې پکې زياتې شوي دي. د زده کړې په بهير کې د زده کوونکو فعال ساتل د تدرسي پلان برخه گرځېدلي ده.

هيله من يم دا کتاب له لارښوونو او تعليمي پلان سره سم د فعالې زده کړې د ميتودونو د کارولو له لارې تدریس شي او د زده کوونکو مينلي او پلرونه هم د خپلو لوڼو او زامنو په پاکيفيته ښوونه او روزنه کې پرله پسې گله مرسته وکړي چې د پوهني د نظام هيلې ترسره شي او زده کوونکو او هېواد ته ښې برلاوي ور په برخه کړي.

پر دې ټکي پوره باور لرم چې زموږ گران ښوونکي د تعليمي نصاب په رغنده پلي کولو کې خپل مسؤوليت په رښتوني توگه سرته رسوي.

د پوهني وزارت تل زيار کاږي چې د پوهني تعليمي نصاب د اسلام د سپېڅلي دين له بنسټونو، د وطن دوستۍ، د پاک حس په ساتلو او علمي معيارونو سره سم د ټولني د څرگندو اړتياو له مخې پراختيا ومومي. په دې ټوک کې د هېواد له ټولو علمي شخصيتونو، د ښوونې او روزنې له پوهانو او د زده کوونکو له ميندو او پلرونو څخه هيله لرم چې د خپلو نظريو او رغنده وړاندیزونو له لارې زموږ له مؤلفانو سره د درسي کتابونو په لايښه تاليف کې مرسته وکړي.

له ټولو هغو پوهانو څخه چې د دې کتاب په چمتو کولو او ترتيب کې ښې مرسته کړې، له ملي او نړيوالو درنو مؤسسو او نورو دوستو هېوادونو څخه چې د نوي تعليمي نصاب په چمتو کولو او تدوين او د درسي کتابونو په چاپ او وېش کې ښې مرسته کړې ده، مننه او درناوی کوم.

ومن الله التوفيق
فاروق وردگ

د افغانستان د اسلامي جمهوريت د پوهني وزير

مخ

گڼه سرلیک

- 1- د جغرافیه بنسټ (مبادی)..... (۱)
- ۲- د څپرکي موخې (هدفونه)..... (۲)
- ۳- لومړی لوست - جغرافیایي مفاهیم او اصطلاحات..... (۳)
- ۴- دویم لوست - آیا ځمکه کروي شکل لري؟..... (۵)
- ۵- دریم لوست - د استوا کرښه او اقلیمي سیمې..... (۷)
- ۶- څلورم لوست - شمالي او سويلي نیمې کرې..... (۱۱)
- ۷- پنځم لوست - د ځمکې شمالي او سويلي قطب..... (۱۳)
- ۸- شپږم لوست - عرض البلد..... (۱۵)
- ۹- اووم لوست - د طول البلد پوهیدل څه اهمیت لري؟..... (۱۷)
- ۱۰- اتم لوست - د ځمکې وضعي حرکت او د هغه پایلې..... (۱۹)
- ۱۱- نهم لوست - د ځمکې انتقالي حرکت..... (۲۱)
- ۱۲- د لومړي څپرکي خلاصه..... (۲۳)
- ۱۳- دویم څپرکی - د افغانستان جغرافیه..... (۲۵)
- ۱۴- د څپرکي موخې (هدفونه)..... (۲۶)
- ۱۵- لسم لوست - د افغانستان موقعیت او څلور خواوي..... (۲۷)
- ۱۶- یوولسم لوست - طبیعي جغرافیه..... (۲۹)
- ۱۷- دوولسم لوست - د افغانستان د اقلیم په اړه څه پوهیږئ؟..... (۳۱)
- ۱۸- دیارلسم لوست - غرونه..... (۳۵)
- ۱۹- څوارلسم لوست - د افغانستان سیندونه، د کرنې او انرژۍ د تولید وسیله..... (۳۹)
- ۲۰- پنځلسم لوست - د افغانستان د نورو حوزو سیندونه..... (۴۳)
- ۲۱- شپاړسم لوست - د افغانستان د جهیلونو په اړه څه پوهیږئ؟..... (۴۵)
- ۲۲- اوه لسم لوست - بشري جغرافیه..... (۴۹)
- ۲۳- اته لسم لوست - د افغانستان اقتصادي جغرافیه..... (۵۱)
- ۲۴- نولسم لوست - طبیعي او صنعتي نباتات..... (۵۵)
- ۲۵- شلم لوست - د افغانستان مالدارۍ، خرڅایونو او ځنګلونو په هکله څه پوهیږئ؟..... (۵۹)
- ۲۶- یووشتم لوست - کاني منابع.....

- (٦٣)
- ٢٧- دوه ويشتم لوست - کاني سون مواد..... (٦٧)
- ٢٨- در ويشتم لوست - په افغانستان کې صنايع او سوداگري..... (٦٩)
- ٢٩- خلرويشتم لوست - موصلاتې جغرافيه..... (٧٣)
- ٣٠- د خپرکي خلاصه..... (٧٧)
- ٣١- درنم خپرکي - د آسيا لويه وچه..... (٧٩)
- ٣٢- د خپرکي موخي..... (٨٠)
- ٣٣- پنځه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې موقعيت او خلور خواوي..... (٨١)
- ٣٤- شپږ ويشتم لوست - طبيعي جغرافيه..... (٨٣)
- ٣٥- اوه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې د سيلونونو په اړه څه پوهيرئ؟..... (٨٥)
- ٣٦- اته ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې جهيلونه، سمندرگي او خليجونه..... (٨٧)
- ٣٧- نهه ويشتم لوست - د آسيا د لويې وچې اقليم..... (٩١)
- ٣٨- دير شلم لوست - بشري جغرافيه..... (٩٥)
- ٣٩- يو دير شلم لوست - اقتصادي جغرافيه..... (٩٩)
- ٤٠- دوه دير شلم لوست - کانونه او صنايع..... (١٠٣)
- ٤١- دري دير شلم لوست - د آسيا موصلاتې جغرافيه..... (١٠٧)
- ٤٢- خلور دير شلم لوست - د آسيا سياسي جغرافيه..... (١٠٩)
- ٤٣- د آسيا د لويې وچې د هيمرادونو لست..... (١١١)
- ٤٤- د خپرکي خلاصه..... (١١٣)
- ٤٥- جغرافيايي اصطلاحات..... (١١٥)

لومړۍ څپرکي

د جغرافيه بنسټ (مبادي)

د ځمکې د کرې مدل
په دغه څپرکي کې لولو:

- جغرافيه مفاهيم او اصطلاحات (د جغرافيه د علم تعريف، او د جغرافيه د لوستلو گټه)
- د ځمکې کره
- د استوا کرښه، د سرطان کرښه، د جدي کرښه، د مدارونو سيمه، معتدلي سيمه، سوې سيمه
- شمالي او سهېلي نيمې کرې
- شمالي قطب، سهېلي قطب، د شمالي قطب دايره، د سهېلي قطب دايره او د ځمکې محور.
- عرض البلدونه
- طول البلدونه
- د ځمکې وضعي حرکت او نتيجه يې
- د ځمکې انتقالي حرکت او نتيجه يې
- د څپرکي لنډيز

د څپرکي هډفونډه

- له زده کونزو نکو څخه هيله کيږي چې ددې څپرکي له لوستلو څخه وروسته د جغرافياي له علم او د هغه د لوستلو له گټو سره آشنا شي.
  - د دغه څپرکي مفاهيم، اصطلاحات، ارزښتونه او مهارتونه زده کړي.
  - د ځمکې څرخيدل په خپل چاپير او د شپې او ورځې د پيايښت سره يې اړيکه درک کړي.
  - د لمر په شاو خوا باندې د ځمکې د گرځيدو او د څلورو فصلونو پيايښت پر اړيکه پوه شي.
  - د ځمکې پرمخ د هرې سيمې د وخت د بدلون او طول البلد د کرښو ترمنځ اړيکې ټينگي کړي.
  - د طول البلد او عرض البلد له کرښو سره آشنا شي.
- له زده کونزو نکو څخه هيله کيږي چې ددې څپرکي په لوستلو سره لاندې مهارتي هډفونډه ته لاس رسې ومومي:
- د ځمکې کره د طول البلد او عرض البلد له کرښو سره رسم کړای شي.
  - وکولای شي د هر طول البلد وخت وټاکي.
  - د ځمکې د مخ د بيلا بيلو سيمو د اقليم توپير وکولای شي.
  - د ځمکې د وضعي حرکت اهميت بيان کړي.
  - د ځمکې د انتقالی حرکت اهميت بيان کړي.

لومړی لوست جغرافیایي مفاهیم او اصطلاحات

د طبیعي چاپیریال یوه منظره

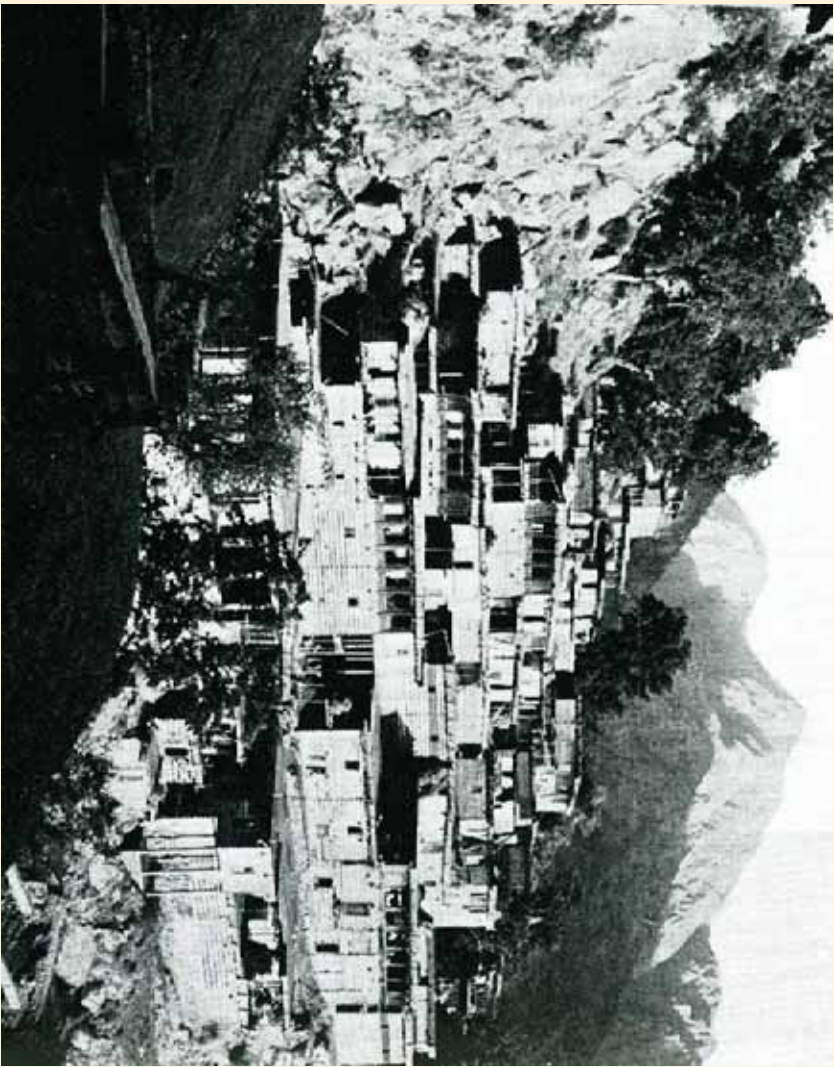
جغرافیه د نړۍ د بنسټولو هنداره ده چې د ځمکې او کایناتو په ټولو برخو کې موندل کېدای شي. معلومات راټولوي.

د جغرافیې د علم تعریف

ځینې خلک د ځمکې پرمخ کرکېله کوي، کانونه، راباسې چې په مستقیمه او غیر مستقیمه توګه له چاپیریال څخه ګټه اخلي. د هوا حالت زموږ په ژوند کې ډېر اهمیت لري. په سره هوا کې اریو چې ځان او خپل کور تود کړو، انسانان د تغذیه وسایلو څخه په ګټې اخستلو سره طبیعي چاپیریال ګټوروي او په هغه باندې اغیزه کوي. د پورتنیو مطالبو په نظر کې نیولو سره جغرافیه داسې تعریفوو: جغرافیه هغه علم دی چې د انسان او چاپیریال متقابلې اړیکې مطالعه کوي.

د جغرافیې ګټې

موږ او تاسو د خپل کلي، ښار او هیواد په هکله چې په هغه کې اوسیدو معلومات لرو خو د نورو ښارونو، هیوادونو، د ځمکې کرې، لمریز نظام، سیارو او نورو موضوعاتو په هکله معلومات

د نورستان طبيعي او بشري منظره

نه لرو. وخت او امکانات هم محدود دي. ترڅو هرځای ته لارښو او د هغو په هکله معلومات لاسته راوړو. د جغرافيي علم او دهغه بسند معلومات له مور سره مرسته کوي، پرته له دې چې چيرته لارښو او يا سفر وکړو، صحيح او موثّق علمي معلومات لاسته راوړو.

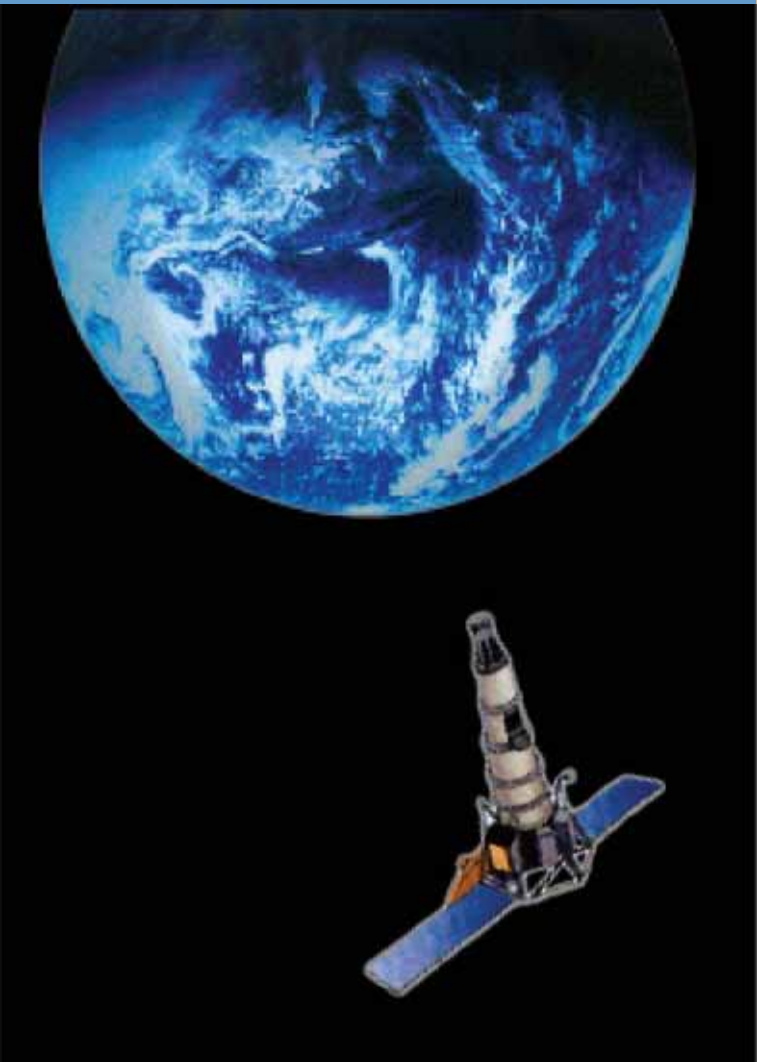
د ټولگي دننه فعاليت

په ټولگي کې دې د زده کورنکو هره ډله پورتنی عکس ته وگوري، چې کوم شیان پکې ويني؟ له هرې ډلې څخه دې يو تن د خپلې ډلې نظريې د ټولگي ترمنځه تورو ته بيان کړي.

پوښتنې

- ۱- جغرافيه تعريف کړئ.
- ۲- جغرافيه د مور په ژوند کې څه مرسته کوي؟
- ۳- د خپلې استوگنې د ځای د يورې په زړه پورې منظرې په هکله معلومات ورکړئ.

دویم لوست آیا ځمکه کروي شکل لري؟

د ځمکې عکس له سپوږمکۍ څخه

ځمکه د لمریز نظام له سیارو څخه ده چې کابو کروي شکل لري. د هغو د قیقو څیزونو په اساس چې ترسره شوي دي د ځمکې قطبونه لږ نښتوي او د استوا په برخه کې لږ "وټلي دي. پدې اساس ځمکه د یوې بشپړې کرې شکل نلري بلکې هغه د یوې ناسطې کرې په شکل تعریفوي. ځکه چې استوايي قطري د قطبي قطر په پرتله لږ اوږد دی. د ځمکې کره د جوړښت له مخې لوړې او ژورې هوارې دښتې او همدا رنگه ځپانده سیندرونه، جهيلونه، سمندرګي او سمندرونه لري. د ځمکې ډېره لوړه څوکه د ایريست څوکه ده چې د آسیا د لوېي وچې د هماليا په غرونوکې، چې د هند په شمال کې پراته دي موقعیت لري او د سمندر له سطحې څخه (۸۸۴۸) متره لوړوالی

۱. استوايي قطري ۱۲۷۵۴ کیلومتره او قطبي قطري ۱۲۷۳۳ کیلومتره دي.

لري. د ځمکې ډېره ژوره برخه د چین په سهېل ختیځ کې په آرام سمندر کې پرته ده چې (۱۱۰۲۲)

متره د سمندر له سطحې څخه
تیټه پرته ده او د ماریانا ګودال په
نامه یادېږي.

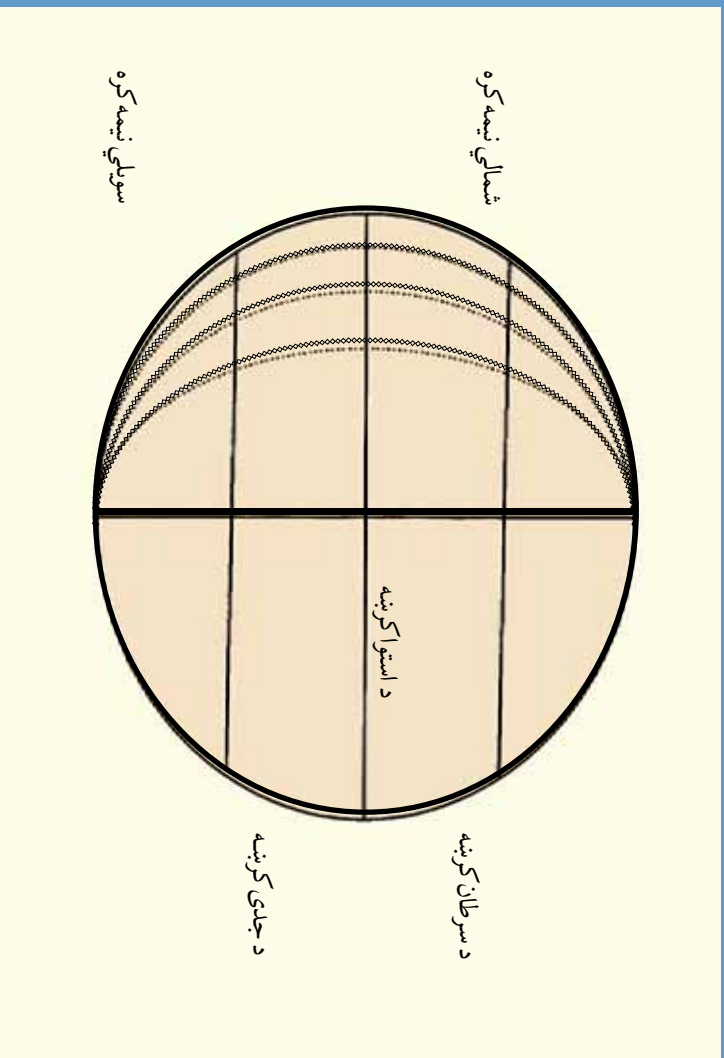
د ټولګي دننه فعالیت

د زده کوونکو هره ډله دې د سڅسې کړې یا ټقنې او بنورنګې په مرسته، استوایي سیمه، قطبي سیمه، د ځمکې ډېره لوړه څوګه، د ځمکې ډېره ژوره برخه په تقریبي توګه پیدا کړي. وروسته دې د هرې ډلې استازې د ټولګي په مخ کې تشریح کړي.

پوښتني

- ۱- ځمکه منظمه کړه ده او که غیر منظمه؟
- ۲- د ځمکې کوږې برخې وتلې او یا ننوتلې دي؟
- ۳- په هغه ځای کې چې تاسو ژوند کوئ، لوړې او ژورې برخې ټپې څه نومېږي؟
- ۴- د نړۍ جګه څوګه څومره لوړوالی لري او په کوم ځای کې پرته ده؟
- ۵- د نړۍ ژوره برخه چېرته پرته ده او څومره ژور والی لري؟

درېم لوست د استوا کرښه او اقليمي سیمې

د استوا کرښه او اقليمي سیمې

زده کوونکي دې د استوا د کرښې، د سرطان د کرښې، د جدي د کرښې او د مدارین د سیمې له مفهوم سره اشناشي.

د استوا کرښه

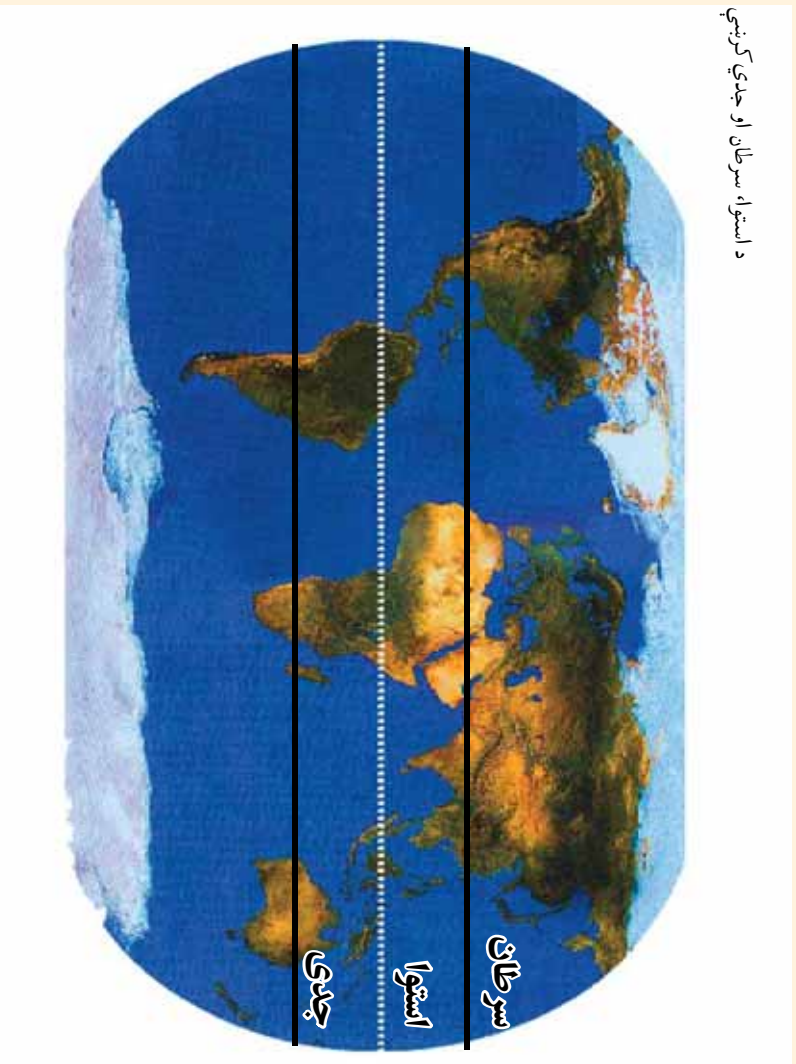
لویه فرضي دایره ده چې د ځمکې کره په دوو برابرو برخو ویشي او د طول البلد پر دایرې او محور باندې عمود ده. د استوا د کرښې شمالي برخې ته شمالي نیمه کره او جنوبي برخې ته یې جنوبي نیمه کره ویل کېږي.

د سرطان کرښه

د وړې د لویې نېټې څخه وروسته، د لمر وړانګې ورو ورو د شمالي عرض البلدونو پر لور عمود لګېږي تر څو چې د سرطان په لویې نېټه د عرض البلد په $۲۳\frac{1}{2}$ درجو باندې عمود وګرځي. له دې کبله دا عرض البلد د سرطان د دایرې (Tropic of Cancer) په نامه یادوي. په دې وخت کې د شمالي نیمې کرې دویې او د دویې لمریز انقلاب وي.

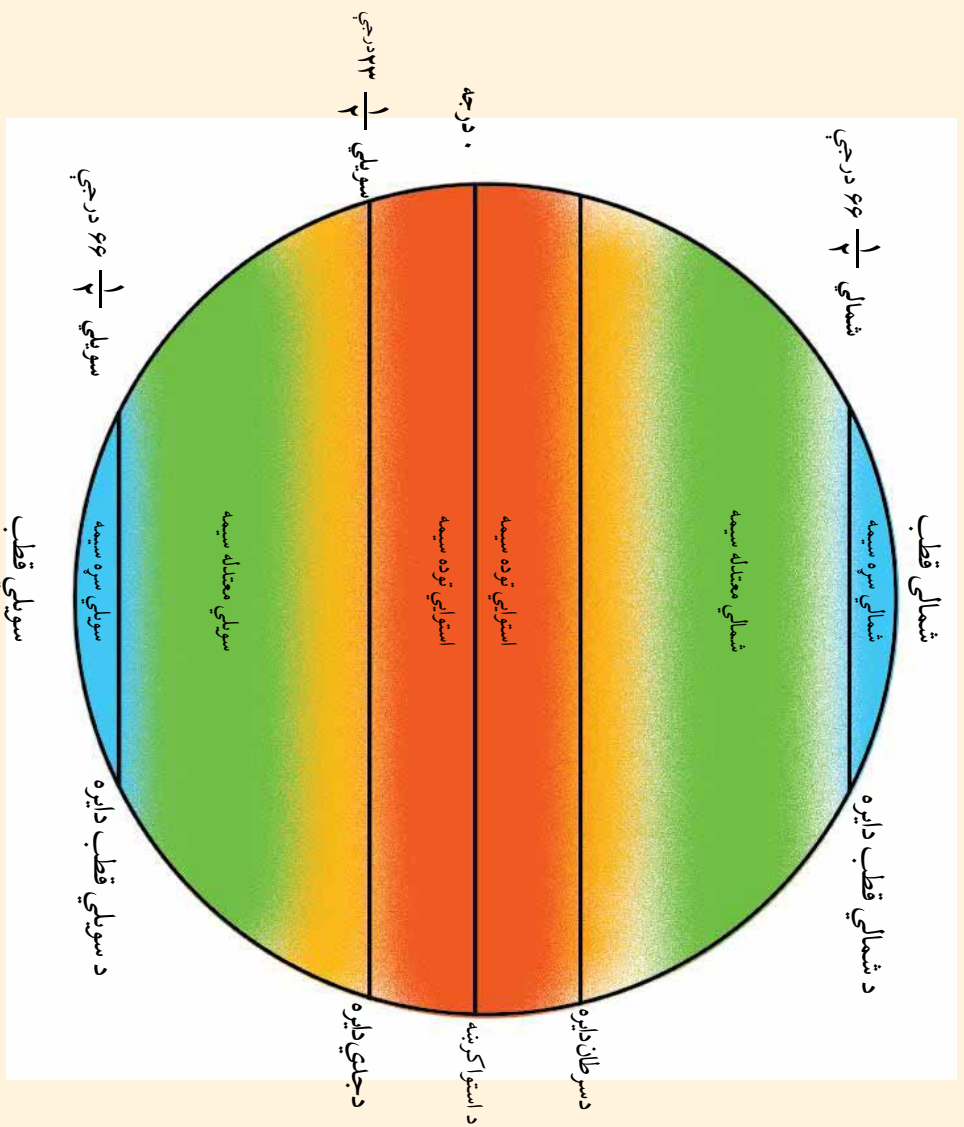
د جدی کرښه
د نلې له لومړۍ نېټې څخه وروسته د لمر وړانګې د استوا د دایرې جنوب په لور عمود لګېږي ترڅو چې د جدی په لومړۍ نېټه د عرض البلد په $۲۳\frac{1}{۲}$ درجو باندې عمود ولګېږي. له دې کبله دا عرض البلد د جدی د دایرې په نامه یادوي (Tropic of Capricorn) او جنوبی نیمه کره دوی وی. د جدی له لومړۍ نېټې څخه وروسته د لمر وړانګې بیرته د استوا څوانه حرکت کوي، د درې میاشتو په اوږدو کې یعنی د وری په لومړۍ بیا د استوا پر کرښې باندې عمود لګېږي.

د استوا، سرطان او کرښې

د مدارين سيمه
 د جدي او سرطان په کرښو باندې د لمر وړانگې يو يوځل او پر نور و عرض البدونو باندې چې د سرطان او د جدي د دایرو تر منځ پراته دي د لمر وړانگې دوه ځله عمود لگېږي. نوځکه دا سيمه د استوايي مدارينو په نامه يادوي. چې هوا يې ډیره توده او مرطوبه ده او زيات اورښت لري.

معتدله سیمه
په شمالي او جنوبي نیمو کروکي د عرض البلد د $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو او $۲۱\frac{۱}{۲}$ درجو تر منځ پرته دي
چې هوائی معتدله ده.

سړي او باردي سیمه

په دواړو نیمو کروکي د $۲۱\frac{۱}{۲}$ درجو او ۹۰ درجو په منځ کې هوا نوره هم سړه وي چې بارده
او یخچالي سیمه جوړوي.

په ټولګي کې دننه فعالیت

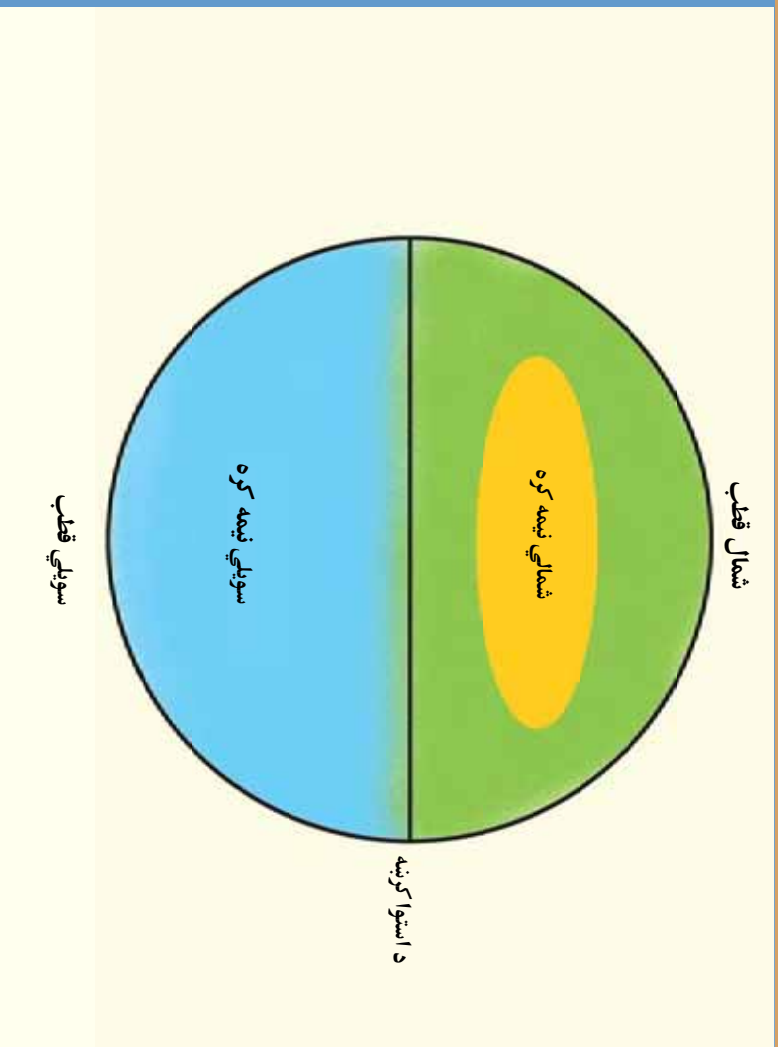
زده کوونکي دي په څو ډلو ویشل شي. هره ډله دي د ځمکې د کرې شکل رسم کړي او
په هغه باندې دې د استوا کرښه، د سرطان کرښه، د جدې کرښه، د مدارین سیمې، معتدله
سیمې او سرو سیمو د یوې موضوع په هکله په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د خپل
بحث پریکړه دې د ټولګي تر منځ نوروته بیان کړي.

پوښتنې

- ۱- د استوا کرښه څه ده؟
- ۲- د لمر وړانګې څه وخت د استوا پر کرښې عمود لګېږي؟
- ۳- د جدې کرښه په کومه سیمه کې پرته ده؟
- ۴- د سرطان دايره ولې د سرطان د دايره په نامه یادوي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دي پایته وکړي چې د لمر وړانګې څه وخت د دوی د استوا ګڼې په سیمه کې عمود ته
نږدې او څه وخت د لمر وړانګې ډېرې کړې (نمایل) لګېږي.

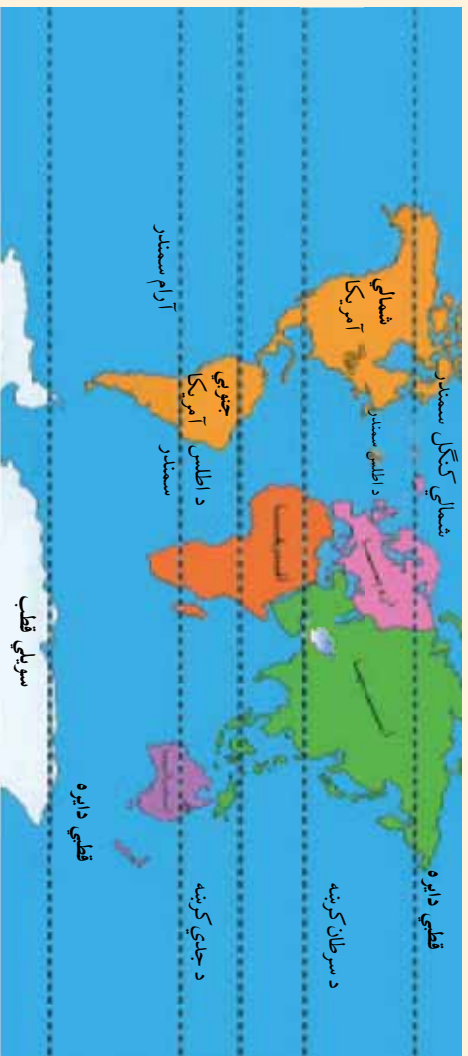
زده کوونکي دې د شمالي او سويلي نيمو کره، شمالي قطب او سويلي قطب سره اشنا شي.

د شمالي او سويلي نيمو کره، شمالي قطب او سويلي قطب په هکله زده کوونکو لپاره معلومات څه اهميت لري؟

که چېرې د ځمکې کرې ته ځير شو نو کتل کيږي چې، د استوا کرښه هغه پرودو برابر وښيي. د استوا کرښه چې د عرض البلدونو هېدا منل شوي ده د عرض البلد نوي درجه ده. د عرض البلد نوي درجې په شمالي نيمه کره کې او د عرض البلد نوي درجې په سويلي نيمه کره کې، شتون لري. که ځير شو د استوا کرښه په سويلي امريکا کې د امازون د سيند له شمال، په افريقا کې د وکتوريا له جهيل او په آسيا کې د سوماترا له ټاپو څخه تيرېږي. په دې توگه د وچې زياتره سيمې لکه شمالي امريکا، مرکزي امريکا، د اروپا ټوله لويه وچه، د آسيا او د افريقا زياته برخه په شمالي نيمه کره کې پراته دي. لومړني انسانان او لرغوني مدنيتونه هم په همدې لويو وچو کې منځ ته راغلي او وده يې کړېده. خو په سويلي نيمه کره کې يوازې استراليا، سويلي افريقا، د سويلي امريکا زياته برخه او انټارکټيکا پراته دي. له بلې خوا د سمندرونو زياته برخه په جنوبي نيمه کره کې پرته ده لکه د

بیلګې په توګه د هند سمندر، د آرام سمندر زیاته برخه، سویلي ګنګل سمندر او د اطلس سمندر سویلي برخې په سویلي نیمه کره کې موقعیت لري. نو ځکه سویلي نیمه کره د اوبیزې نیمه کرې او شمالي نیمه کره د وچې نیمې کرې په نامه یادوي. د سویلي نیمې کرې د هوا حالت سمندري او د شمالي نیمې کرې د هوا حالت کاپو وچه ده. د نړۍ وګړي ډېر په شمالي نیمه کره کې ژوند کوي.

د نړۍ نقشه

د ټولګي دننه فعالیت

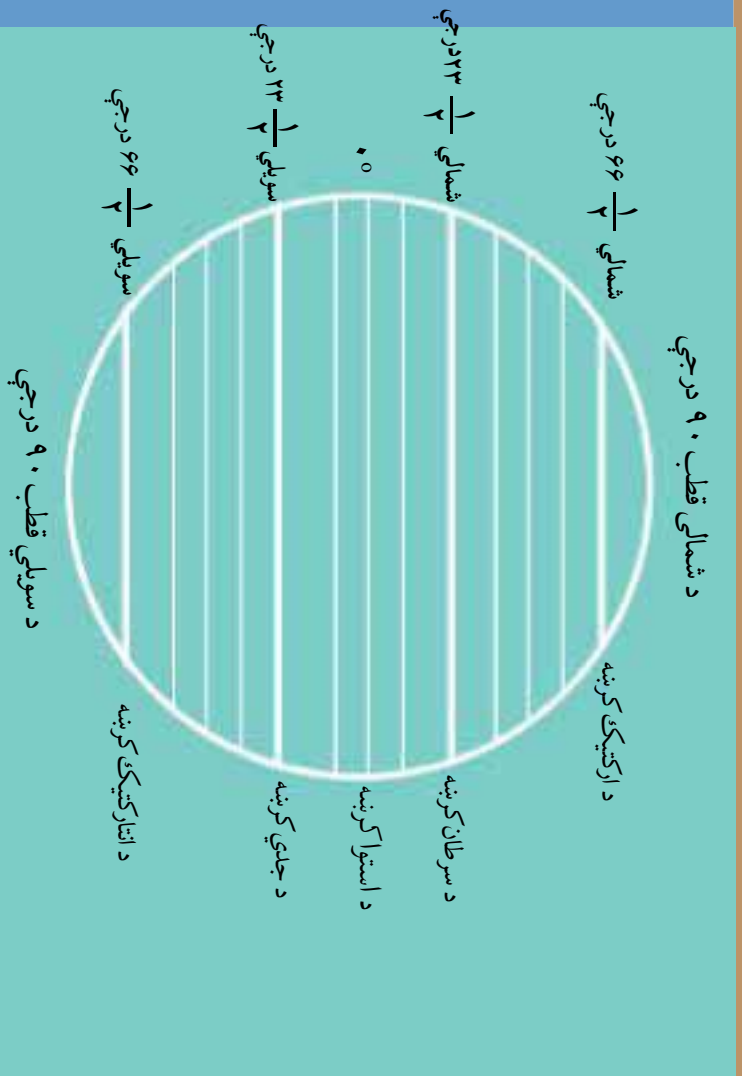
زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، هره ډله دې په ټولګي کې نیمه کره د نیمې ډایرې د قوس په توګه جوړه کړي. یوه ډله دې شمالي نیمه کره او بله ډله دې سویلي نیمه کره تمثیل کړي.

پوښنې

- ۱- په شمالي نیمه کره کې د وچې کومې ټوټې پرتې دي؟
- ۲- په سویلي نیمه کره کې کوم سمندرونه موقعیت لري؟
- ۳- استرالیا په کومه نیمه کره کې پرته ده؟
- ۴- افغانستان په کومه نیمه کره کې پروت دی؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د شمالي او سویلي نیمې کرې شکل د سمندرونو او وچو له ټوټو سره په خپلو کتابچو کې رسم کړي.

زده کوونکي دې د شمالي قطب او سويلي قطب سره آشنا شي.

که د ځمکې د کرې شکل ته څېر شو لیدل کېږي چې د استوا کرښه ځمکه له ختیځ نه لویدیځ ته په دوو برخو ویشي، چې شمالي برخه یې د شمالي نیمې کرې په نامه او جنوبي برخه یې د سويلي نیمې کرې په نامه یادېږي. د استوا کرښه د عرض البلد صفر درجه ده نوري درجي په شمال او نوري درجي د ځمکې په سويل کې پرته دي خو د نوري درجو عرض البلدونو پای د ځمکې د قطبونو وروستی، برخه جوړوي.

شمالي او جنوبي قطب

شمالي قطب په شمال کې د محور وروستی نقطه ده چې عرض البلد یې شمالي نوري درجي دی. همدا راز سويلي قطب د ځمکې په سويل کې د محور وروستی ټکی دی. چې عرض البلد یې سويلي نوري درجي دی. له دې کبله د عرض البلد د صفر درجي (د استوا کرښې) اوږدوالی ډېر زیات دی، د عرض البلد د ۴۵ درجي اوږدوالي منځني او د قطبنو ۹۰ درجي عرض البلدونه ډېر کوچني عرض البلدونه شمیرل کېږي، چې اوږدوالی یې صفر ته رسېږي.

د ارکتیک دایره
د شمالي قطب دایره (ارکتیک) د شمالي عرض البلد ۹۰°
درجي ده.
د انارکتیک دایره
د جنوبي قطب دایره (انارکتیک) د سويلي عرض البلد ۹۰°
درجي ده.

د ځمکې محور
که چیرې د شمالي قطب وروستی نقطه د سويلي قطب د وروستی قطبي سره و نښلو، هغه کرښه چې دا دوه ټکي سره نښلوي د محور په نامه یادېږي، د محور شمالي پای شمالي قطب او د محور سويلي پای د سويلي قطب په نامه یادوي. جغرافيايي شمال قطب د قطب ستوري په لور دی چې د ځمکې محور ته يې له عمودي حالت نه بڼي لورته د $۲۳\frac{1}{2}$ درجو په زاویه میلان ورکړیدی. جغرافيايي شمال قطب چې د قطب ستوري په لور دی او د قطب ستوري موقعیت د دب اکبر سره موازي په شنه آسمان کې د شپي لخوا کولای شو و ټاکو.

د ټولګي دننه فعالیت

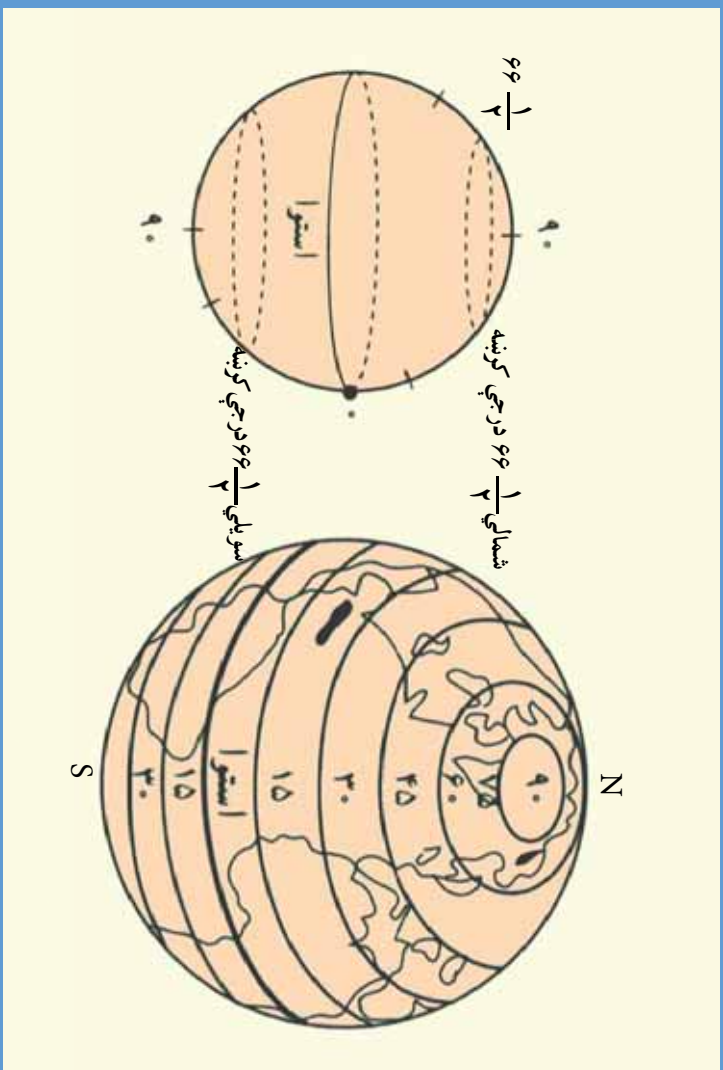
زده کوونکي دې په دوو ډلو وویشل شي، یوه ډله دې د ځمکې د محور په هکله او بله ډله دې د شمالي نیمې کرې په هکله سره بحث وکړي او معلومات دې لاسته راوړي، وروسته دې د هري ډلې استازي خپل معلومات په ټولګي کې بیان کړي.

پوښتني

- ۱- شمالي قطب د عرض البلد په کومه درجه کې پروت دی؟
- ۲- سويلي قطب د ځمکې په کومه برخه کې موقعیت لري؟
- ۳ د قطب ستوري د ځمکې د کومې برخې په لور دی؟
- ۴- کوم عرض البلد ته د استوا کرښه ویل کېږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکی دې د ځمکې شکل رسم کړي، شمالي او سويلي نیمې کرې دې په هغه کې وښيي.

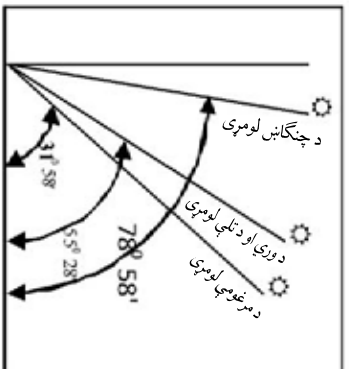

عرض البلد

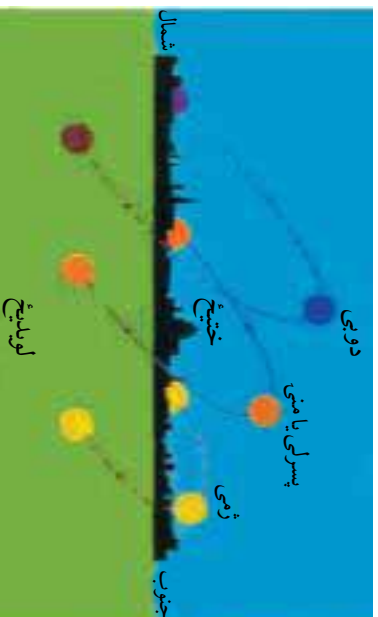
زده کورونکي دې پوه شي چې د عرض البلد دايرې څه شي دی او څه اهميت لري؟

د عرض البلد دايرونه موازي دايرې هم وايي ځکه دا ټولې کرښې د استوا له کرښې سره موازي دي. چې د نقشي او مجسمې کړي په مخ باندې په ډاگه ليدل کېږي. عرض البلدونه هغو دايرو ته ويل کېږي چې د استوا له کرښې سره موازي د ختيځ لويديځ لوري ولري يو بل سره موازي او د طول البلد پر دايرو باندې عمود دي. څرنگه چې ځمکه کروړي ده، د عرض البلد ډبره لويه دايره د استوا کرښه ده او د عرض البلدونو سباه (پيل) گڼل کېږي نو ځکه صفر درجه منل شوې ده. د استوا شمالي عرض البلدونو ته شمالي عرض البلدونه وايي چې د (N) په توري بنودل کېږي او د استوا جنوبي عرض البلدونو ته، جنوبي عرض البلدونه وايي او د (S) په توري بنودل کېږي. د عرض البلد هره درجه په ۶۰ دقيقو او هره دقيقه په ۶۰ ثانيو وېشل شوې چې په نقشو کې د درجې، دقيقې او ثانيې په توگه بنودل کېږي. که شکل ته څير شو د عرض البلد ۹۰ درجې په شمالي نيمه کره کې او د عرض البلد ۹۰ درجې په جنوبي نيمه کره کې شته دي. د عرض البلد لويې درجې ته د استوا کرښه وايي چې د ځمکې کره په دوو مساوي برخو وېشي او عبارت دي له: شمالي

د کال په بیلا بیلو فصلونو کې د لمر د وړانګو لگیدل د غوړي پر ۱۲ پیڅو کې د کابل د عرض البلد پر ۳۴ درجو او ۳۲ دقیقو باندې

د لمر وړانګو کوروالی د کال په بیلو بیلو موسمونو کې

نیمه کره او جنوبي نیمه کره. د عرض البلد ډېره کوچنۍ دایره شمالي او جنوبي ۹۰ درجې دي، چې اوږدوالی یې صفر ته رسېږي.

د استوا پر کرښې باندې د حمل (وري) او میزان (تلې) پر لومړۍ د سرطان پر کرښې باندې د سرطان (چنگاښ) پر لومړۍ، او د جدې پر دایرې باندې د جدې (مرغومي) پر لومړۍ نېټې د لمر وړانګې عمود لگېږي. له همدې کبله چې د لمر وړانګو د لگیدو زاویه او موقعیت په هر فصل کې توپیر لري. پاملرنه دې وشي چې د لمر د وړانګو د لگیدو توپیر د فصلونو په بدلون او د بوټو په وده او اقلیمي سیمو باندې سهمه اغیزه لري، په ځانګړې توګه په معتدله او قطبي سیمو کې.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د شمالي عرض البلدونو دایرې، دوهمه ډله دې د جنوبي عرض البلد دایرې رسم کړي او خپل شکلونه دې د ټولګي په وړاندې تشریح کړي.

پوښښي

- ۱- د استوا دایره تعریف کړئ.
- ۲- د سرطان دایره له کومې درجې نه تیرېږي؟
- الف) $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجې   ب) شمالي $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجې
- ۳- قطبي دایرې کوم عرض البلدونه نښي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د عرض البلد دایرې په یوه کره کې رسمي کړي او د مسومو دایرو نومونه دې واخلي.

طول البلد

- د طول البلد له دایرو سره د زده کوونکو آشنایی.

د جغرافیایي نقشو پر مخ داسې کرښې رسم شوي دي چې د هغو په وسیله پر نقشې باندي، د ځمکې پر مخ هره قطعه چې وضو او پيدا کولی شي شو. دا کرښې د طول البلد او عرض البلد کرښې دي چې د جغرافیایي وضعیه کمیاتو په اصطلاح هم یادېږي. ځمکه دوه قطبه لري، شمالي قطب او جنوبي قطب. هغه فرضي کرښې چې د شمالي قطب څخه پیل او تر جنوبي قطبه رسېږي د طول البلد (نصف النهار) په نامه یادېږي. څرنگه چې د یوې دایرې محیط (۳۶۰) درجې دي نو د طول البلد د ټولو درجو شمیر (۳۶۰) درجې کېږي. د طول البلد هغه کرښه چې د لندن په ښار کې له گرینبویچ څخه تیرېږي د طول البلدونو مبداء ده او صفر درجه منل شوې ده چې د طول البلد (۱۸۰) درجې یې د گرینبویچ ختیځ خواته پرته دي او د ختیځ طول البلدونو په نامه او (۱۸۰) نورې یې د گرینبویچ لویدیځ خواته پرته دي او د لویدیځ طول البلدونو په نامه یادېږي. د طول البلد

هره درجه په (۲۰) دقیقو او هره دقیقه یې په (۲۰) ثانیه باندې ویشل کیږي. د طول البلد کرنې په یوازې توگه د نړۍ په بېلو بېلو ځایو کې د وخت توپیر نسي. په نقشو کې د طول البلد او عرض البلد د کرنو تقاطع د ځایونو موقعیت نسي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په ډلو ویشل شي، هره ډله دې د ځمکې کره رسم کړي او پوهې باندې دې شمالي قطب، جنوبي قطب، د گرېنویچ د طول البلد کرښه او ختیځ او لویدیځ طول البلدونه ونسي وروسته دې پوښتنې د خپلې ډلې په استازیتوب زده کوونکو ته خپله موضوع په ټولګي کې توضیح کړي.

پوښتي

- ۱- د کومو کرنو د تقاطع په وسیله یوه نقطه د نقشې پریخ موندلې شو؟
- ۲- د ټولو طول البلدو شمیر شو درجې دی او ولې؟
- ۳- د صفر درجې طول البلد له کوم مهم ښار څخه تیرېږي؟
- ۴- په نړۍ کې د وخت توپیر د کومو کرنو په وسیله موندل کیږي.
- ۵- جغرافیایي طول البلد تعریف کړي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د نن ورځې د لوست لمانځ په پنځو کرنو کې په خپلو کتابچو کې ولیکئ.

اتم لوست د ځمکې وضعي حرکت او د هغه پایلې

د ځمکې کره د طول البلد او عرض البلد له دواړو سره او وضعي حرکت له لویديځ څخه د ختیځ پر لور

د ځمکې له وضعي حرکت څخه څه نتيجي منځ ته راځي؟

ځمکه دوه ډوله مهم حرکتونه لري: وضعي حرکت او انتالي حرکت. ځمکه په ۲۴ ساعتونو کې د خپل محور په چاپېر چورلي او خپله دوره بشپړه کوي، چې دا حرکت د ځمکې د وضعي حرکت په نامه یادېږي. د ځمکې وضعي حرکت له ښايي څخه د شپې او ورځې، سپڅله راتگ دی. لمر تل په یوه طول البلد کې د ختو په حالت کې او د هغه په مخالف لوري کې، په یوه طول البلد کې د پړوتو په حالت کې وي. نوځکه په ټولو طول البلدونو کې شپه او ورځ پرله پسې واقع کېږي. د ځمکې کره چې د طول البلد (۳۶۰) درجې لري، د (۲۴) ساعتونو په موده کې د لمر د وړانگو له مخې تېرېږي. په دې اساس په یوه ساعت کې د لمر د وړانگو له مخې د طول البلد (۱۵) درجې تېرېږي. $15^\circ \div 24 = 360$ د طول البلد یوه درجه په څلورو دقیقو کې د لمر د وړانگو له مخې تېرېږي. لومړی ختیځ طول البلدونه د لمر د وړانگو له مخې تېرېږي او له هغو څخه وروسته لویدیځ طول البلدونه د لمر د وړانگو له مخې تېرېږي. ځکه نو د ختیځ طول البلدونو وخت نسبت لویدیځو طول البلدونو ته ناوخته وي. د بېلګې په توګه د کابل ښار چې د ختیځ طول البلد په (۶۹) درجو کې پروت دی او د مکې معظمې ښار چې د ختیځ طول البلد په (۴۰) درجو کې پروت دی د وخت توپیر به یې څومره وي؟

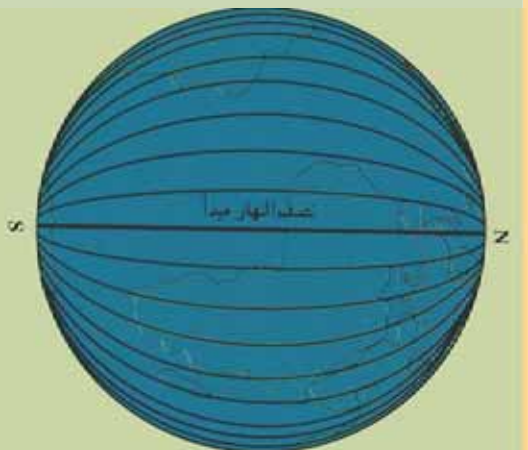
یو ساعت او شپږ پنځوس دقیقې ($1/56 = 60 \times 4 = 240$) په دې اساس د کابل او مکې معظمې ښارونو په منځ کې د وخت توپیریو ساعت او شپږ پنځوس دقیقې دی چې په دې صورت کې که د کابل وخت د غربي نه وروسته یوه بجه او شپږ پنځوس دقیقې وي د مکې معظمې وخت به د

غربي ۱۲ بجي وي. د يوي سيمي د وخت د پيدا اكلو لپاره له نقشې څخه د هغې سيمي د طول البلد درجه پيدا كوو. وروسته د هرې درجې توپير له خپل بنارسره پرتله كوو. څرنگه چې هره درجه په څلورو دقيقو كې د لمر له مخې تيريري نو هغه د څلورو دقيقو باندې ضربوو په دې توگه د دروسيمو ترمنځ د وخت توپير موندل كيري.

د ټولگي دننه فعاليت

زده كوونكې دې په څو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د لندن د گرېنويچ بنار چې د طول البلد په صفر درجې كې پروت دی او د كابل د بنار چې د ختيځ طول البلد په ۱۹ درجو كې پروت دی ترمنځ د وخت توپير معلوم كړي او سم ځواب دې د ټولگي ترمنځ شرح كړي.

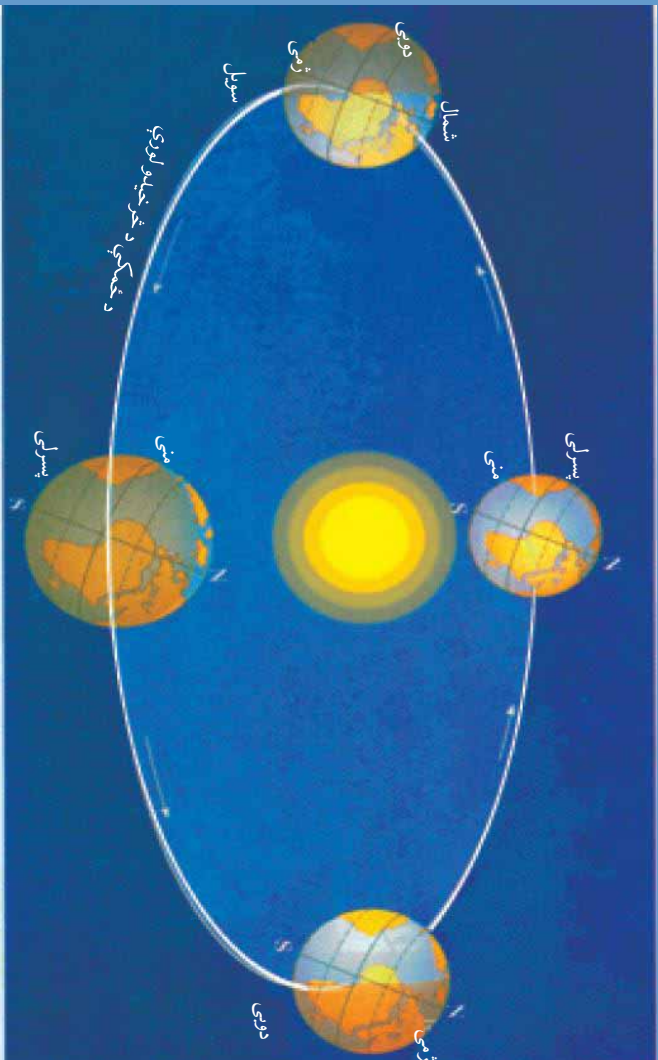
پدې شكل كې د طول البلد 360° په ۲۴ ساعتو كې د لمر دورانگه له مخې تيريري.

پوښتي

- ۱- ځمکه څو ډوله حرکت لري؟
- ۲- د ځمکې وضعي حرکت څرنگه يو حرکت دی؟
- ۳- د طول البلد څو درجې د ۲۴ ساعتونو په موده کې د لمر له مخې تيريري؟
- ۴- د طول البلد هره درجه په څومره وخت کې د لمر له مخې تيريري؟

نهم لوست د ځمکې انتقالي حرکت

د ځمکې انتقالي حرکت
زده کوونکي دې د ځمکې پر انتقالي حرکت پوه شي او واضح دې شي چې د کال فصلونه، څرنگه، منځته راځي.

- د ځمکې انتقالي حرکت د لمر په چاپیره ترسره کېږي او مدار يې بیضوي دی. لمر د بیضوي په یوه محراق کې ځای لري. له دې کبله د ځمکې واټن له لمر څخه په دویمې او ژمي کې توپیر لري. نږدې واټن يې د ۱۴۷ میلیونه کیلومتره او دیر لري واټن يې ۱۵۲ میلیونه کیلومتره دی. د ځمکې حرکت پر مدار باندې په یوه ثانيه کې د (۳۰) کیلومتره په چټکوالي ترسره کېږي.
- په پسرلي کې، د لمر وړانګې د استوا پر کرښې باندې عمود وي او هغه هم د وري پر لومړۍ باندې.
- د چنګاښ پر لومړۍ کې د دویمې د فصل پیل وي او د لمر وړانګې د سرطان پر دایرې باندې عمود ځلېږي.
- د تلې په لومړۍ کې د مني فصل او د لمر وړانګې د استوا پر کرښې باندې عمود لګېږي.
- د جدي (سرغومي) په لومړۍ کې د ژمي د فصل پیل او د لمر وړانګې د جدي پر دایرې باندې عمود لګېږي.
- له بلې خوا د سرطان (چنګاښ) لومړۍ نیټه د لمر وړانګې د ارکتیک د شمالي عرض البلد $۶۶\frac{1}{۲}$ درجو له شانې سماس تیرېږي او ټول شمالي قطب د لمر د وړانګو لاندې راځي. خو په جنوبي قطب کې د لمر وړانګې نه لیدل کېږي. ځکه په شمالي قطب کې شپږ میاشتې ورځ اوپه جنوبي قطب

کي شېبر مياشتي شپه منځ ته راځي.

- ددې په خلاف د جدي (سرغوري) په لومړۍ کي د لمر وړانگي د انټارکټيک (جنوبي ۶۶ درجي عرض البلاد) څخه محاس تيريزي ټول جنوبي قطب د لمر د وړانگو په وسيله روښانه کيږي او په جنوبي قطب کي شېبر مياشتي ورځي منځ ته راځي چې دا حالت د شمالي قطب په خلاف وي.

- د حمل (وري) لومړۍ ته د پسرلي اعتدال او د ميزان (تلي) لومړۍ ته د مني اعتدال^۱ وايي.
  - د سرطان (چنگاښ) لومړۍ ته د دوبي لمريز انقلاب او د جدي (سرغوري) لومړۍ ته د ژمي شمسي انقلاب وايي^۲.
- د سرطان او جدي کرښو ترمنځ د لمر د وړانگو تگ او راتگ په دولسو مياشتو کي پوره کيږي او په منځنيو عرض البلادونو کي څلور فصله(پسرلي، دوبي، مني او ژمي) روښانه ليدل کيږي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې د ځمکي انتقالي حرکت رسم کړي او د هغه په هکله دې په ټولگي کي خپلو ټولگيوالوته معلومات ورکړي.

پوښتي

- ۱- د ارکټيک دايره د ځمکي په کومه برخه کي پرته ده؟
- ۲- د سرطان دايره څه اهميت لري؟
- ۳- د پسرلي اعتدال څه دی؟
- ۴- د دوبي لمريز انقلاب څه وخت منځ ته راځي؟
- ۵- په شمالي نيمه کره کي شېبر مياشتي ورځ څه وخت منځ ته راځي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

دځمکي د حرکتونو په هکله يو مطلب وليکئ او په ټولگي کي يې ولولئ.

۱. د پسرلي اعتدال ته ربيعي اعتدال Vernal Equinox او د مني اعتدال ته خريف اعتدال Autumnal Equinox هم وايي.
 ۲. د دوبي لمريز انقلاب ته Summer Solstice يا سيني انقلاب او د ژمي انقلاب ته Winter Solstice يا شتوي هم وايي.

د لوهرې څپرکي خلاصه

- جغرافیه هغه پوهه ده چې د انسان او طبیعي چاپیریال متقابلې اړیکې مطالعه کوي. د جغرافیې د پوهې په مطالعې سره د ډېرو لرو سیمو په باره کې صحیح او علمي معلومات ترلاسه کوو.
- ځمکه چې د لمړیز نظام د سیارو له جملې څخه ده گروي شکل لري. د استوا کرښه یوه فرضي دایره ده چې ځمکه په دوه شمالي او سویلي نیمو کرو وېشي.
- د سرطان دایره هغه کرښه ده چې د شمالي عرض البلد په $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو کې پرته ده او د چگابن په لوهرې کې ورباندې د لمر وړانگې عمود لگېږي.
- د جادې دایره هغه کرښه ده چې په جنوبي $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو کې پرته ده او د مرغومي په لوهرې کې ورباندې د لمر وړانگې عمود لگېږي.
- معتدله سیمې په دواړو نیمو کرو کې د $۲۳\frac{۱}{۲}$ درجو او $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو په منځ کې پرته دي او معتدله اقلیم لري.
- سرې سیمې په دواړو نیمو کرو کې د $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو د عرض البلدونو او شمالي او سویلي قطب ترمنځ پرته دي چې سور اقلیم لري.
- د استوا له کرښې شمال خواته د شمالي نیمې کرې په نامه یادوي. د استوا له کرښې سویل خواته د سویلي نیمې کرې په نامه یادوي. د شمالي قطب له دایرې (ارکتیک) نه تر شمالي نوي درجې پورې شمالي قطب او د سویلي قطب له $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو (انارکتیک) څخه تر جنوبي ۹۰ درجې عرض البلد پورې د سویلي قطب په نامه یادوي.
- د ځمکې محور فرضي کرښه ده چې شمالي او سویلي قطب له یو بل سره په مستقیمه توگه نښلوي او ځمکه دهغه په چاپېره له لویدیځ څخه د ختیځ په لور څرخي.
- هغه کرښې چې د ځمکې په کره کې له ختیځ څخه د لویدیځ په لور کښل شوي دي او د استوا کرښې سره موازي دي د عرض البلد د کرښو په نامه یادېږي چې ۹۰ درجې یې د استوا د کرښې په شمال کې او ۹۰ درجې یې د استوا د کرښې سویل خواته پرته دي.
- هغه کرښې چې شمالي او سویلي قطبونو سره نښلوي د طول البلد په نامه یادېږي. هغه کرښه چې د لندن له گریونیڅ څخه تیرېږي د طول البلد صفر درجه منل شوې چې ۱۸۰ درجې یې ختیځ خواته د ختیځو طول البلدونو په نامه او ۱۸۰ درجې یې د لویدیځ په لور د لویدیځو طول البلدونو په نامه یادېږي.

- ڄمڪڻهه په ۲۴ ساعتونو کي په خپل چاپير گړځي جي دا حرکت د ڄمڪي د وضعي حرکت په نامه ياديري او د هغه په نتيجه کي شپه او ورځ منځته راځي. ڄمڪڻه په ۳۱۵ ورځو او شپرو ساعتونو کي د لمر پر چاپير گړځي جي دا حرکت د ڄمڪي د انتقالي حرکت په نامه ياديري او د هغه له نتيجي څخه د کال څلور فصلونه مپنځ ته راځي.

دویم څپرکی

د افغانستان جغرافیه

په دې څپرکي کې لولو:

- د افغانستان موقعیت
- طبیعي جغرافیه (لورې سطحې او دښتې، اقلیم، غرونه، سیندونه او جهيلونه)
- بشري جغرافیه (نفوس، قومونه، ژبې او دین)
- اقتصادي جغرافیه (کره، مالداري، څنگلونه، د څرخایونه، کاني زیرمې، صنایع او سوداگری)
- مواصلاتي جغرافیه (هوابي او ځمکنی)

د څپرکي هد فونډه

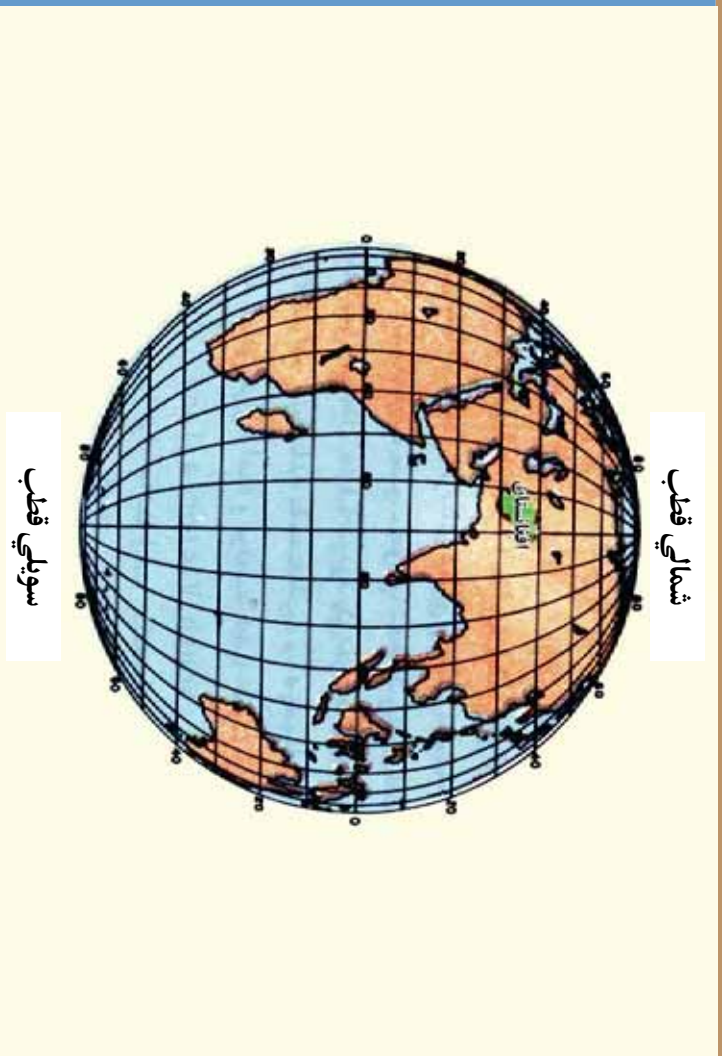
ددې څپرکي له لوستلو څخه وروسته له زده کوونکو څخه هيله کيږي چې:

- د هيواد پر طبيعي جوړښت پوه شي.
- د افغانستان له اقليم سره آشنا شي.
- د افغانستان د مشهورو غرونو په هکله معلومات ولري.
- د افغانستان د سيندرونو پر سيستم و پوهيږي.
- د افغانستان د اوبو لرونکو حوزو او د هغو له لويو سيندونو سره آشنا شي.
- د افغانستان د جېولوجو په هکله معلومات ولري.
- د افغانستان له نفوسو او بشري قواو سره آشنا شي.
- د افغانستان له قومونو سره آشنا شي.
- د افغانستان د خلکو له ژبو سره آشنا شي.
- د افغانستان د خلکو له دين سره آشنا شي.
- د افغانستان له اقتصادي جغرافي سره آشنا شي.
- د صنعتي بوټو له ډولونو سره آشنا شي.
- له طبي بوټو سره آشنا شي.
- د مالدارۍ او څارويو له روزني سره آشنا شي.
- د ځنگلونو او څرخايونو سره چې ملي شتمني ده، آشنا شي.
- د کاني زيرمو په هکله معلومات ترلاسه کړي.
- د سوداگرۍ پر اهميت باندي خبر شي.
- د وړلو او راوړلو پر ډولونو او اهميت باندي پوه شي.

له زده کوونکو څخه هيله کيږي چې ددې څپرکي په لوستلو سره به لاندي مهارتي هد فونډ لاس پوري پيدا کړي.

- په افغانستان کي د نفوسو د خصوصياتو تحليلول.
- له يوې سيمي څخه بلې سيمي ته د وگړو د گڼوالي د توپير تشریح.
- د نقشې پرمخ د کاني شتمنيو ویش.

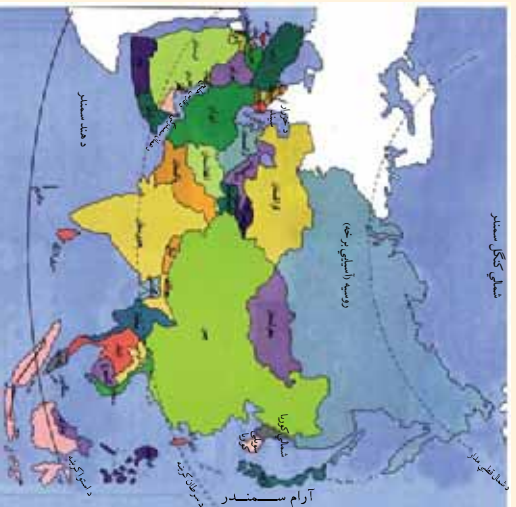
د افغانستان موقعیت او څلور خواوې

د ځمکې د کرې بدل ته وگورئ چې افغانستان د آسيا د لويې وچې او نړۍ په کومه برخه کې پروت دی؟

افغانستان غرنی هیواد دی، چې د آسيا د لويې وچې په سويل کې په شمالي نيمه کره (د استوا له کرښې نه شمال خواته) او په ختيځه نيمه کره کې (د لندن د گريډويچ له کرښې څخه ختيځ خواته) پروت دی. د افغانستان پراخوالی (۲۵۲۰۰۰) کيلومتره مربع دی. زموږ هیواد افغانستان له څلورو خواوو وچې چاپير کړی دی او آزاد سمندر ته لار نه لري. د عربو سمندرگي ته یې نږدې واټن ۵۰۰ کيلومتره ته رسېږي.

د افغانستان شمال خواته د منځنۍ آسيا د تاجکستان، ازکستان او ترکمنستان جمهوريتونه پراته دي. زموږ د هیواد سويلي او ختيځې پولې (سرحدونه) د پاکستان له اسلامي جمهوريت سره د ډيرنډ د

تحميلي کړنني په واسطه په نښه شوي چي د افغانستان خلکو هغه په رسميت ندي پيژندلي، زموږ د هيواد لوېديځ خواته د ايران اسلامي جمهوريت پروت دی. زموږ هيواد شمال ختيځ لورته په يوه لږه برخه کي د چين له جمهوريت سره گډه پوله لري. د سځني آسيا هيوادونه هم آزاد سمندرته لار نه لري. لدې کبله دهغوی سوداگري د آسيا له سويلي هيوادونو سره د افغانستان له لارې کيږي چي دا موضوع د افغانستان موقعيت ته ښه اهميت ورکوي.

د ټولگي دننه فعاليت

د نقشې له مخې پيدا کړئ چي افغانستان له کومو هيوادونو سره ډيره گډه سرحدی پوله لري، په ترتيب سره يې له اوږدې پولې لرونکو څخه پيل کړئ.

• پاکستان

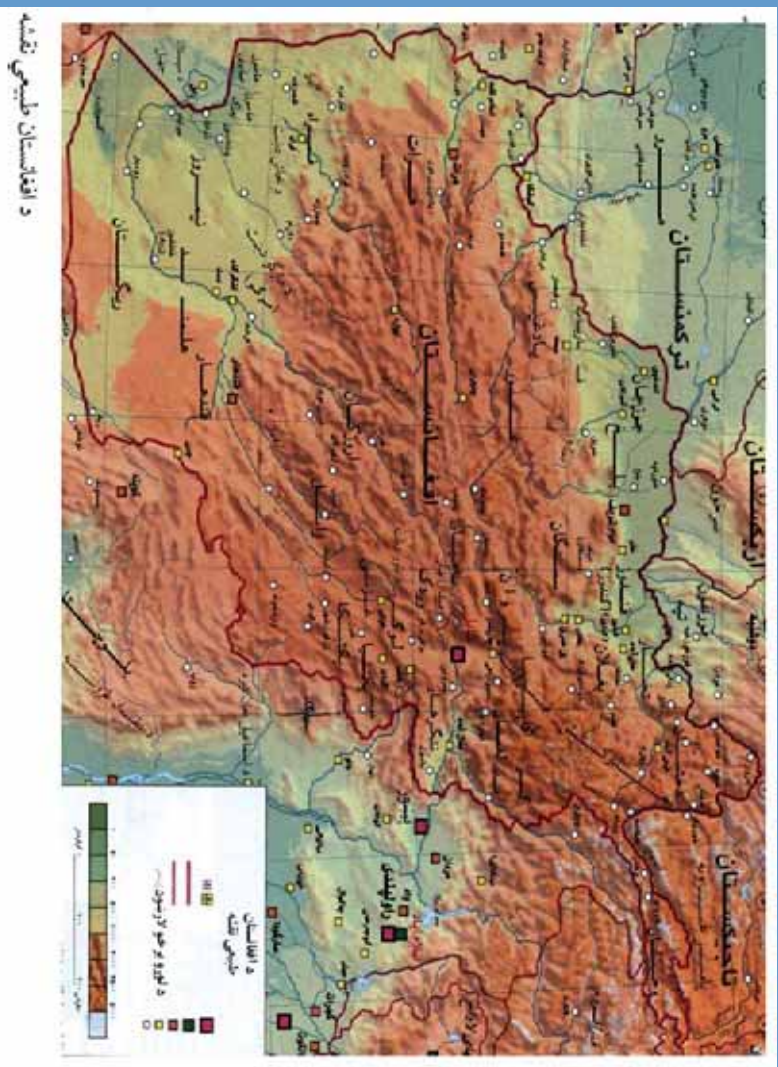
•

پوښتي

- ۱- افغانستان د آسيا د لويې وچي په کومه برخه کي پروت دی؟
- ۲- افغانستان د نړۍ په کومه برخه کي پروت دی؟
- ۳- د افغانستان پراخوالی څومره دی؟
- ۴- له افغانستان وچه چاپيره ده او که سمندر؟ نږدې واټن يې له کوم سمندرگي سره او څومره دی؟
- ۵- د افغانستان شمال خواته کم هيوادونه پراته دي؟ د هريوه نوم واخلي او په نقشه کي يې وښئ.
- ۶- افغانستان د شمال ختيځ خواته له کوم هيواد سره گډه پوله لري؟ په نقشه کي يې وښئ.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د افغانستان گاونډي اسلامي هيوادونه د هغو له لوري سره په خپلو کتابچو کي لست کړئ او د جغرافيې په راټلونکي درسي ساعت کي يې ولولئ.

د افغانستان د طبیعی حالت په هکله څه پوهیږئ؟

نقشې ته څیر شی، زموږ د هیواد $\frac{1}{3}$ برخه غرنۍ ده، ځینې برخې یې هوارې دي. دهنډوکش د غرونو لړۍ، د بابا غر، سفید کوه او سیاه کوه د ترکستان تیرینه، او د سپین غر او تور غر د غرو لړۍ لوړې سیمې جوړوي. دا غرونه د هیواد په منځنیو، شمال ختیځو او ختیځو سیمو کې پراته دي. په لوړو غرنیو سیمو کې ژمی ډیره سړه هوا لري او زیات اوربست یې د واورې په بڼه وي. واورې په غرونو کې زیرمه کېږي او د پسرلي او دویي په موسمونو کې د هوارو سیمو لپاره د سیندونو د اوبو اصلي سرچینه جوړوي. دافغانستان ددې غرونو له لړیو څخه زیات سیندونه سرچینه اخلي، چې خلک یې له اوبو څخه د ځینلو لپاره او د خپلو ځمکو د خړوبولو په برخه کې گټه اخلي. دافغانستان پر ځینو سیندونو د بریښنا بندونه جوړ شوي دي، چې له یوې خوا له نوموړو بندونو څخه په گټې اخستې سره د هغو له بریښنا نه گټه واخلي او له بلې خوا د هغو د اوبو له زیرمو څخه د کرنیزو ځمکو په خړوبولو کې کار واخلي.

لوري سطحي

هواري ځمکې چې د غرونو په سينځ کې پرتې دي او نسبت خپل شاوخوا سيمو ته لوړې وي د لوري سطحي په نامه يادېږي. زموږ د هيواد مشهورې لوري سطحي: دپامير او واخان له لوري سطحي او مرکزي لوري سطحي څخه عبارت دي.

د پامير لوړه سطحه د آسيا د لويې وچې په منځنۍ برخه کې پرته ده، چې لوړ والي يې د سمندر له سطحي څخه د ۲۰۰۰ او ۷۰۰۰ مترو تر منځ دی ، او د نړۍ د بام په نامه شهرت لري. ددې لوري برخې يوه برخه د افغانستان په خاوره کې پرته ده.

د نښتې

د هيواد سويل لويديځه برخه چې توده او وچه د هوا حالت لري، اورښت يې کم دی. په دې سيمو کې د مارگو، سيستان او بکوا دښتې پرتې دي. زموږ د هيواد نورې دښتې عبارت دي له: همدم آب څخه په هرات کې ، چمنله په کابل کې ، کبله گي په بغلان کې ، گمبيري په لغمان کې ، د سقاوي دښته په لوگر کې ، د توپ دښته په وردگو کې او د ليلي دښته په جوزجان کې.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کونکي دې په دريو ډلو وويشل شي. لورۍ ډله دې دافغانستان د غرونو او د هغو د موقعيت او دغزیدو د لوري په هکله، دوهمه ډله دې د افغانستان د لوړو سطحو په هکله او دريمه ډله دې د افغانستان د دښتو په هکله په خپل منځ کې سره بحث وکړي او د هرې ډلې استازي دې خپله موضوع د ټولگي تر منځ بيان کړي.

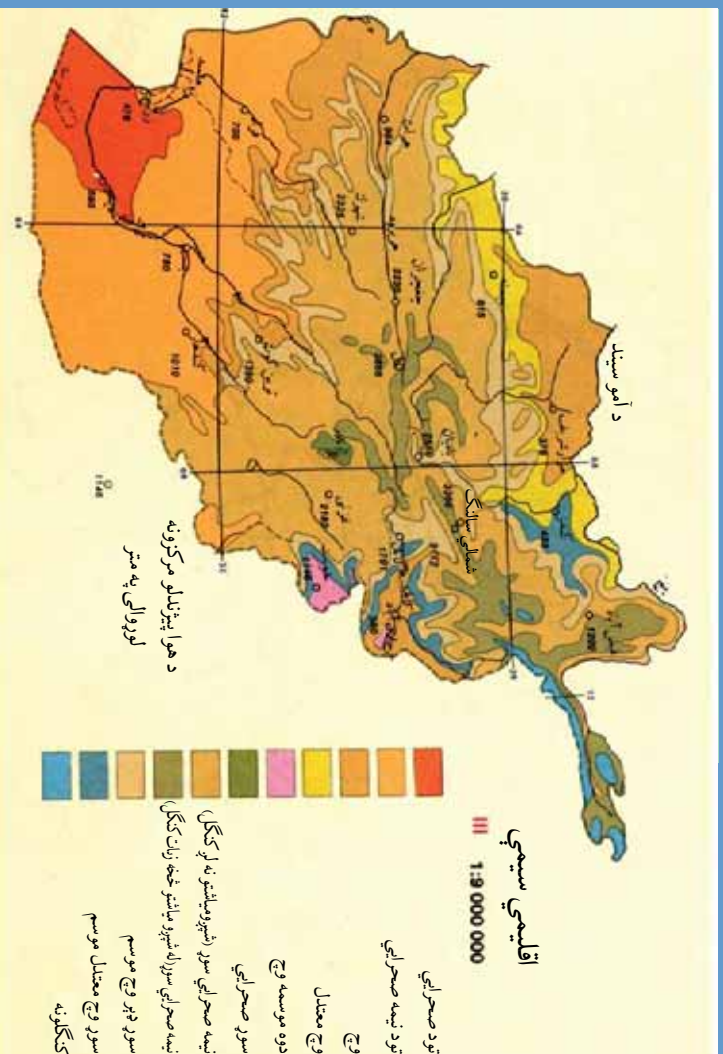
پوښتني

- ۱- دافغانستان د ډيرو مشهورو غرونو نومونه واخلئ؟
- ۲- لوري سطحي يعنې څه؟ معلومات ورکړئ.
- ۳- د هيواد د لوړو سطحو نومونه واخلئ.
- ۴- ډيره جگه لوړه سطحه څه نوښتې او څوسره لوړوالی لري؟
- ۵- د هيواد د سيمو دښتو نومونه واخلئ.

د خپلې سيمې د غرونو، سيندونو او دښتو نومونه واخلئ، او د جغرافيې په راتلونکي درسي ساعت کې يې بيان کړئ.

دولسم لوست د افغانستان د اقليم په باره کي څه پوهيږئ؟

د افغانستان اقليمي نقشه، د عرض البلد له کرښو سره
د اقليم توري لاتيني ريښه لري له Klima څخه اخستل شوی دی، چي د لمر د وړانگو د
ميلان معنا ورکوي. د لمر د وړانگو ميلان دځمکي د مخ په بيلو بيلو برخوکي توپير کوي. اقليم د
(۳۰) کولونو په موده کي د يوې سيمي د هوا د حالاتو له منځني اندازي څخه عبارت دی چي په
يوه ټاکلي وخت او ځای کي بيلې بيلې ځانگړني غوره کوي. افغانستان د جغرافيايي موقعيت او
طبيعي جوړښت له امله په شپږو لاندې اقليمي سيمو باندي ويشل شوی دی:

۱- صحرائي اقليم

د هيواد سويل لويديځي
سيمي، لکه گرشک، نيمروز او د
فراه سويلي برخي په برکي نيسي.
اورښت په دې سيمو کي لږ دی.
په هغو سيمو کي په ژمي کي واوره
نه اورږي. زياته تودوخه او لږ
اورښت ددې سيمي له ځانگړنو
څخه دي. د شبي او ورځي تر منځ

صحرائي سيمي

بي د هوا د تودوخې تويير زيات دي. لکه چې شپې بي ډېرې سړې او د ورځې هوا بي ډېره توده وي. دمارگو، بگوا، خاشرود او سيستان دښتي په دې سيمو کې پرته دي. په دې برخو کې اغزي لرونکي ډول ډول بوټي، چې د وچې هوا او لنډه بل د لېروالي په مقابل کې مقاومت لري، شنه کېږي.

۲- غرنی اقليم

لوروالی د ځمکې د منځ د اقليم په بدلون کې ډېره اغيزه لري چې د غرنی سوري اقليم د منځته راتلو سبب کېږي. څرنگه چې د هوا تودوالی په هور زرو ستروکې د شپږو درجو په شاوخوا کې کمېږي او د واورې او باران د اورښت کچه زياتېږي، نو له همدې کبله په لوړو غرونو برخو کې له سړې هوا سره مخامخ کېږو. ډېر اورښت په دغو سيمو کې د واورې په شکل وي. دغه واورې په غرونو کې زيرمه کېږي او د سيندونو اصلي سرچينه جوړوي. د هندوکش او سلانگونونو د منځنۍ برخې آب و هوا ددې راز اقليم بيلگه ده.

۳- مديترانه يي اقليم

مديترانه يي وځي

د مديترانه يي اقليم سيمه ډېر تود او وچ دوی لري. اورښت يې ډېر وختونه په ژمي کې د باران په توگه وي. ريښې، گني او د ستروس د کورنۍ سوي په هغې کې وده کوي. د ننگرهار او لغمان ولايتونه مديترانه يي اقليم لري.

۴- د مونسون اقليم

د پکتيا، خوست او ننگرهار د ولايتونو ځينې سيمي مونسوني اقليم لري. په دې سيمو کې په دوبي کې باران اوږي. ددې سيمو لنډه هوا د لمنځي، څپري، جنغوزبو او قهروي د ونو د ودې

لیاره جوړه برابره او مناسبه ده. زموږ د هیواد د پیر طبیعي ځنگلونه په همدې سیمو کې پراته دي. ۵- سټی (واښه لرونکی) اقلیم اورښت په دې سیمو کې زیاتره په ژمي کې کېږي. په دې سیمو کې بوټي ښه وده کوي. دا سیمې د کرنې ودې او د څارویو روزنې ته ډیرې مناسبې دي. په دې سیمو کې د بغلان، کندز، فاریاب، پروان، غزني، کاپیسا، کابل او هرات ولایتونه شامل دي.

د استوې بوټو انځور

۶- الپي توندرا اقلیم

لوړې برخې چې د ځنگلونو او ونو ساحه پکې پای ته رسېږي او نباتات پکې د وږو بوټو او وانښو په بڼه شته کېږي د توندرا د اقلیم سیمه جوړوي. په دې سیمو کې واوړه زیاته اوري. ژمی یې ډیر سوړ او اوږد او دوی یې معتدله او لنډوي. د هوا د ډیر سرښت له امله پکې وني نه شته کېږي. په بدخشان کې د پامیر سیمه د هندوکش لوړې برخې او دغزني ناوړ په دې سیمه کې موقعیت لري.

د ټولګي د زده کونکي فعاليت

زده کوونکي دې په درې ډلو ووېشل شي. لومړۍ ډله دې د اقليم او صحراوي اقليم په باره کې ، دوهمه ډله دې د غربي اقليم او منډيترانه يي اقليم په باره کې ، درېمه ډله دې د موسسوني اقليم ، سټي اقليم او الپي ټونډار اقليم په باره کې سره بحث وکړي او هره ډله دې خپله موضوع د ټولګي په مخ کې شرح کړي.

پوښتي

- ۱- اقليم تعريف کړئ.
- ۲- د افغانستان دغه لاندې اقليمي جدول په خپلو کتابچو کې بشپړ کړئ.

د اقليم نوم	خانګرني	ښايي پوښن
صحراوي اقليم		
موسوني اقليم		مختلف ښايي پوښن
	اورښت په ژمي کې	د ستروس د کورني مېوي

له ټولګي څخه بهر فعاليت

ستاسو د استوګني سيمه کوم ډول اقليم لري. په هکله يې په خپلو کتابچو کې څو کرښې وليکئ او د جغرافې په راتلونکي ساعت کې يې خپلو ټولګيوالوته ولولئ.

د افغانستان غرونه

د افغانستان غرونه مور ته څه گټې لري؟

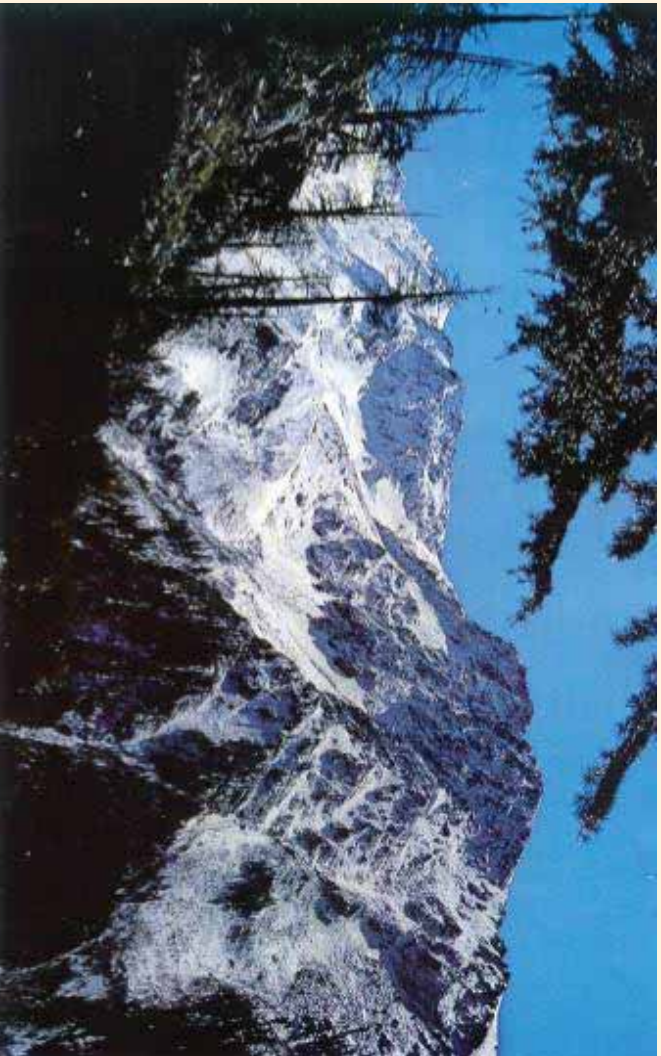
افغانستان غرنی هیواد دی، چې کابو ۱۰ برخه خاوره یې غرونو نیولې ده. دا غرونه د افغانستان په سختې او ختیځه برخه کې پراته دي. زموږ د وطن ځینې غرونه په ځنګلونو پوښل شوي دي. زموږ د هیواد په لوړو غرونو کې، دایمي واورې شته، دا واورې د کال په تودو فصلونو کې اوبه کېږي او د سیندونو سرچینه جوړوي.

که په افغانستان کې دا لوړ غرونه نه وای، زموږ هیواد به په نیوکې یې اوبو او بې بوټو وچي صحرا بدل شوی وای. پر دې سربیره زموږ د هیواد په غرونو کې ډېرې کانې زینسې، لکه اوسپنه، مس، سرپ او قیمتي ډېرې لکه یاقوت، لاجورد، زرد او داسې نورې شته دي. له همدې کبله غرونه د افغانستان طبیعي شتمني شمیرل کېږي. د غرونو موقعیت د یوې سیمې د هوا په حالت کې هم زیاته اغیزه لري. د مثال په توګه د ننگرهار په ولایت کې سپین غر له ختیځ نه د لویدیځ په لوري پروت دی، چې په هغه سیمه کې د هند د سمندر له خوا څخه د موندونې لنډې هوا د راتلو مخه نیسي، ځکه نو یوازې د سپین غره په لوړو څوکو کې اورښت د واورې په شکل، خو ددې ولایت په هوارو برخو کې اورښت کم او د باران په ډول وي. لوړې غرنۍ سیمې د تیتو برخو په نسبت سره هوا لري. غرونه له پوځي اړخه هم د اهمیت وړ دي.

د افغانستان مهم غرونه ۱ - هندوکش

هندوکش د افغانستان د ډېرو لویو غرونو له ډلې څخه دی، چې د افغانستان له شمال ختیځ کونجې پامیر څخه پیل شوې او د سویل لویدیځ په لور د بامیان تر درې پورې غزیدلې دی. ددې غرونو لړۍ په مرکزي برخه کې پراخه سیمه نیولې ده. هندوکش د بڼې مطالعې لپاره په دوو برخو ویشل شوې: ختیځ هندوکش او لویدیځ هندوکش. ختیځ هندوکش د بدخشان له زیباک درې څخه د خاراګ تر کنډو پورې غزیدلې دی. ختیځ هندوکش زیات لوړوالی لري. ډېره لوړه څوکه یې تیراحمیر نومېږي، چې په چترال کې پرته ده او (۷۷۵۰) متره لوړوالی لري. ډېره لوړه څوکه یې افغانستان په خاوره کې توشاخ نومېږي، چې د سمندر له سطحې څخه (۷۴۸۵) متره لوړوالی لري. لویدیځ هندوکش د خاراګ له کنډو څخه د بامیانو تر درې پورې غزیدلې دی. لوړوالی یې له ختیځ هندوکش نه لږ دی. له دې کبله یې له کنډوونو تگ راټگ آسانه دی. د سالنگ کنډو د (۳۴۰۰) مترو او د شیبیر کنډو د (۳۲۰۰) مترو په لوړوالی سره د لویدیځ هندوکش له مشهورو کنډوونو څخه دی، چې د خلکو د تگ او راټگ لاره ده، له شمال څخه سویل ته او د هغې برعکس.

د هندوکش غرونه

۲-۵ د بابا غر

د بابا غر د افغانستان په منځني-برخه کې له ختیځ څخه لویدیځ ته د حاجیګک له کنډو نه پیل شوی د حصار د غره تر سویل پورې غزیدلی دی. لوړه څوکه یې شاه فولادي نومېږي، چې د سمندر له سطحې څخه (۵۱۴۰) متره لوړه پرته ده. ددې غره لوړې څوکې زیاتره له واورو ډکې وي. په شمالي او سویلي لمنو کې یې د څارویو د روزنې لپاره ښه څرځایونه شته دي.

د بابا غر

۳- سپين غر

سپين غر د افغانستان په ختيځ کې پروت دی. لوړه څوکه يې سيکارام د سمندر له سطحې څخه (۳۷۵۵) متره لوړوالی لري. شمالي او سويلي لمنې يې له طبيعي پراخو ځنگلونو څخه ډکې دي. د خيبر نامتو دره چې له تاريخي او ارتباطي پلوه د اهميت وړ ده، ددې غره په لړۍ کې پرته ده. افغانستان زيات غرونه لري. نور مهم غرونه يې دادي: فيروز کوه يا لوېديځ سفيد کوه، لوېديځ سپاه کوه، گل کوه، د ترکستان تيرينده، د سليمان غرونه، چاگابي، ختيځ تورغر او نور.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي، د لاندي موضوعاتو په باره کې دې بحث وکړي او موضوع دې د ټولگي ترڅخه شرح کړي. لومړۍ ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي، د بابا غر دې پکې ونښي او د هغه په باره کې دې معلومات ورکړي. دوهمه ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي سپين غر دې پکې ونښي او د هغه په باره کې دې معلومات ورکړي. دريمه ډله دې د افغانستان نقشه رسم کړي د هندوکش غر دې پکې ونښي او دهغه په باره کې دې معلومات ورکړي.

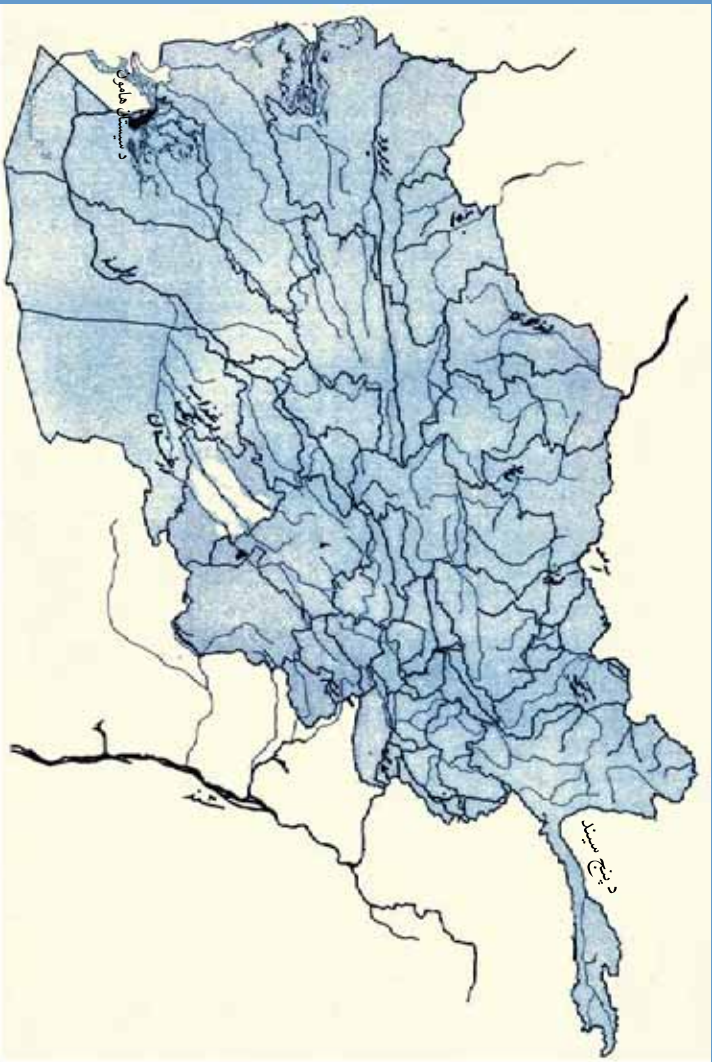
پوښتي

- ۱- د افغانستان غرونه زياتره په کومه سيمه کې پراته دي؟
- ۲- ولې په لوړو غرو کې دايمي واورې شته دي؟
- ۳- د هندوکش غر زمونږ د هيواد په کومې برخې کې پروت دی؟
- ۴- د بابا غر د هيواد په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۵- سپين غر د هيواد په کومه برخه کې موقعيت لري؟
- ۶- د افغانستان د غرونو اهميت بيان کړئ؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

په خپلو کتابچو کې د افغانستان نقشه رسم کړئ، مهم غرونه د کتاب د نقشې له مخې په هغې کې په نښه کړئ.

ځوارلسم لوست د افغانستان سيندونه د کرنې او انرژۍ د توليد وسيله

د افغانستان د سيندونو نقشه

آيا رواني اوبه او سيندونه په نيو سيمه کې په مستقيمه د خلکو پر فعاليتونو اغيزه لري؟

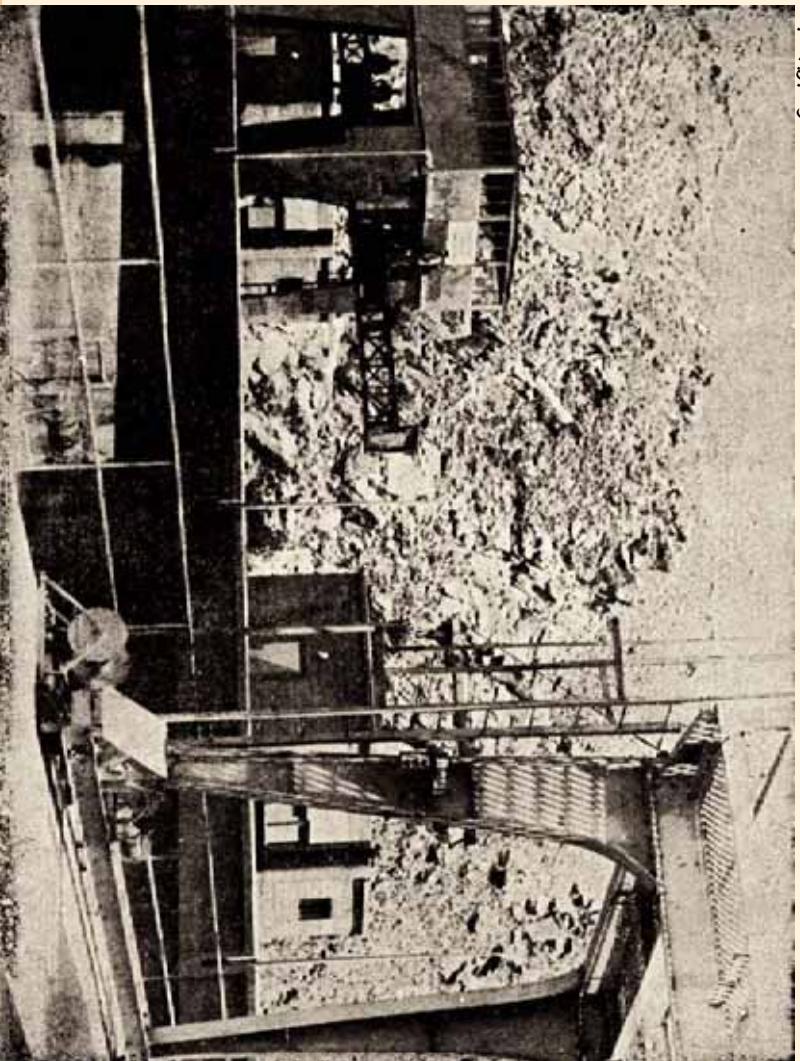
د غرونو په لوست کې مو ولوستل چې د هيواد په ډيرو لورو غرونو کې دايمي واورې شته. دا واورې د کال په تودو فصلونو کې اوبه کېږي او د سيندونو د اوبو سرچينه جوړوي. سيندونه په خپله سرچينه کې واړه وي او لږې اوبه لري، د لارې په اوږدو کې د خو ناوونو اوبه سره يوځای کېږي او سيند ورو ورو لويږي. څرنگه چې د افغانستان ټولو سيندونو له لوړو غرونو څخه سرچينه اخستي ده، نو په هغو سيمو کې چې د سيندونو څوړ زيات وي. په زياته اندازه د اوبو د بريښنا انرژي د توليد او قوت درلودونکي وي. د هر يوه سيند په اوږدو کې په ځينو برخو کې د څو کېلوسترو په اوږدو کې د بريښنا بندونو د جوړښت امکان شته دی. خو د سيندونو له سرچيني څخه تر خولي (مصب) پورې د زيات څوړ او ډبرين بستر له امله د افغانستان سيندونه زياتره د پيرک چلولو وړ نه دي. همدارنگه د سيندونو له اوبو څخه په کرانه او کب نيولو کې هم گټه اخستله کېږي. لوی سيندونه عموماً مرستيالان او څانگي لري. د سيندونو څانگي د سيند په بڼې او کيڼو

غارو کې بهیري په پای کې یې اوبه د لویو سیندونو سره یوځای کېږي. له لویو سیندونو سره ددې کوچنیو سیندونو د اوبو یوځای کېدل د سیندونو د سیستم په نامه یادېږي. د جغرافیې پوهانو د افغانستان روانې اوبه په پنځو اوبه لرونکو حوزو ویشلې دي، چې عبارت دي له:

- لومړۍ - د کابل د حوزې سیندونه
- دوهم - د آمو د حوزې سیندونه
- درېم - د هلمند د حوزې سیندونه
- څلورم - د هریرود د حوزې سیندونه
- پنځم - د ترلو حوزو سیندونه

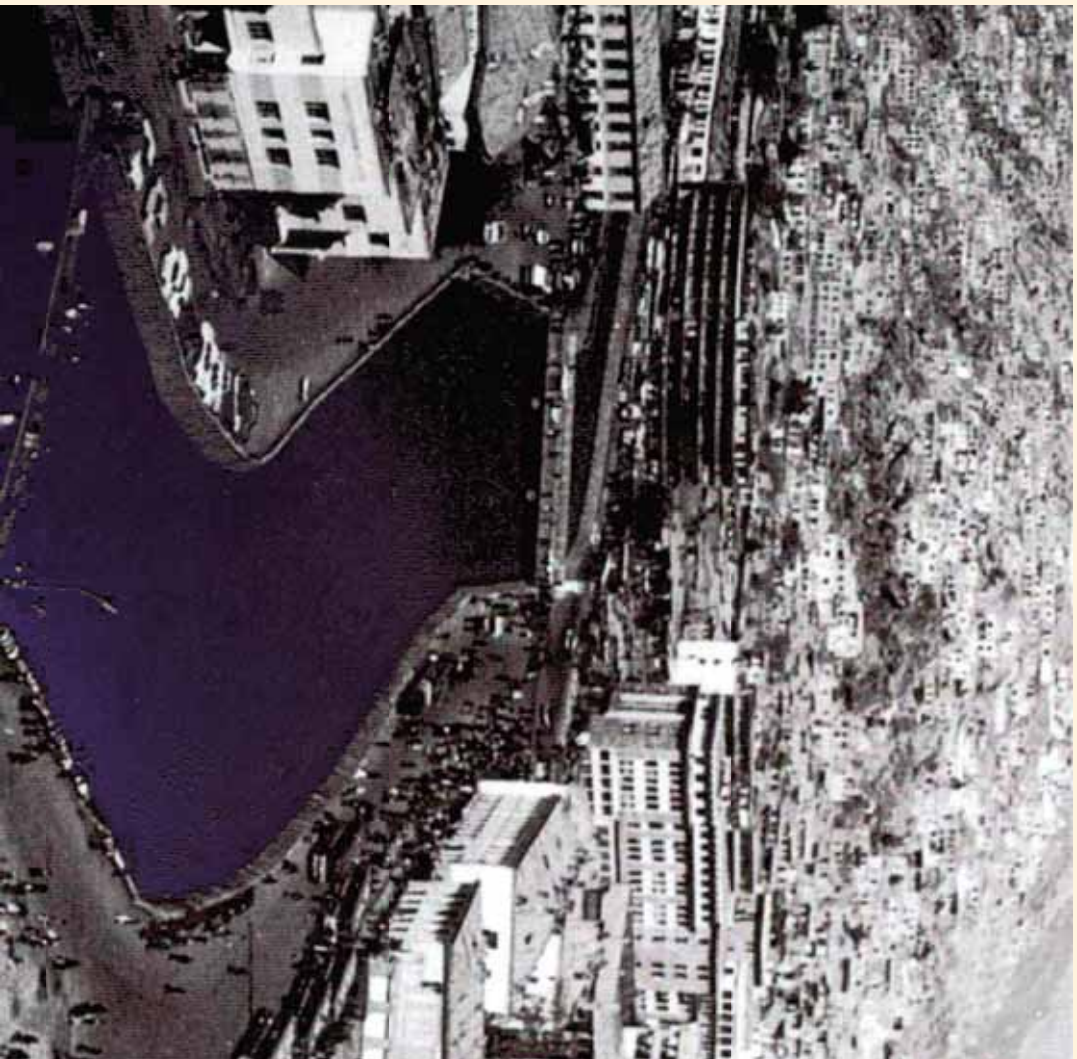
لومړۍ - د کابل د حوزې سیندونه

ددې حوزې ډېر لوی سیند د کابل سیند دی، چې د بابا د غره د اونی له کنډو څخه سرچینه اخلي، له لویدیځ څخه د ختیځ په لور بهیري. د کابل ښار، لغمان ولایت او ننگرهار څخه تیرېږي او په ایټک کې د نغلو د برېښنا بند

د سنده له سيند سره يوځای کېږي. د کابل د سيند مرستيالان دادي: د لوگر، پنجشیر، لغمان (الپيننگ او الپنگان) او د کوټ، سيندونه، د کابل د سيند له اوبو څخه د کرنې د ځمکو په خړوبولو کې گټه اخستله کېږي. د ماهير، نغلو، سروبي او درونټي د برينبا بندونه د کابل د سيند په اوردو کې جوړ شوي دي، چې د هغو له برينبا څخه د کابل او جلال آباد د بنارونو په روښانولو کې گټه اخستله کېږي.

د کابل سيند او د بنار مرکز

دوهم - د آمو د حوزي سيندونه
 د آمو سيند، چي يونانيانو د آكسوس او عرمانو د حيتجون په نوم ياد كړى دى، ددې سيمي ډېر لوى سيند دى چي له كوچني پامير څخه سرچينه اخلي او د ارال په سمندرگي كې تونډيرى. دا سيند د زرقول نه تر خلماب پورې د (۱۲۰۰) كيلومترو په اوږدوالي د افغانستان او تاجكستان، ازبكستان او تركمنستان د جمهوريتونو ترمنځ طبيعي پوله جوړوي. سرستيلان يې د افغانستان له خاورې څخه د كندز او كوكدچي سيندونه دي.
 د آمو د سيند له اوبو څخه لدې كبله چي سيند تپت او د افغانستان په خاوره كې د سيند بهتر ته نږدې ځمكې لوړې پرته دي، گټه نه اخستله كيږي.

د ټولگي د ننه فعاليت

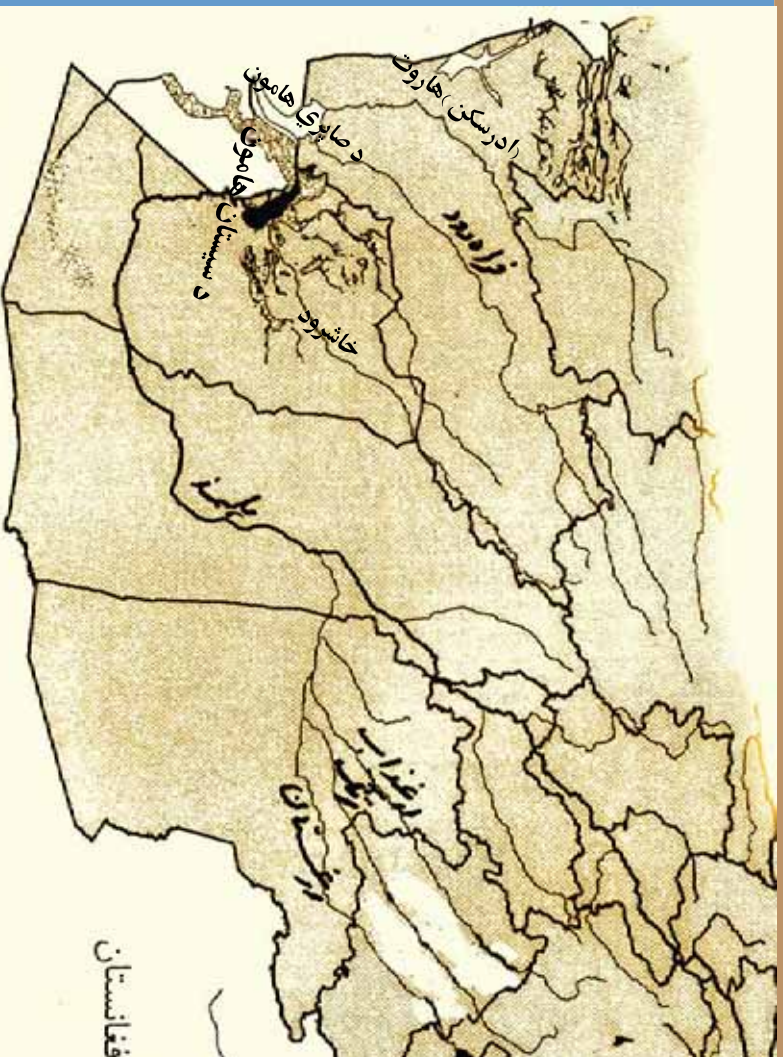
زده كوونكي دې په څلورو ډلو وويشل شي. دوه ډلې دى د آمو د حوزې پر سيندونو او دوه ډلې دې د كابل د سيند د حوزې پر سيندونو بيل بيل بحث وكړي او د هرې ډلې استازي دې خپله موضوع د ټولگي تر منځ تشرېح كړي.

پوښتي

- ۱- سيندونه له څه ډول غرونو څخه سرچينه اخلي؟
- ۲- آيا د سيند اوبه ناڅاپه زياتيږي؟
- ۳- له سيند څخه څه گټه اخلو؟
- ۴- ولې د افغانستان سيندونه د بېړۍ چلولو وړ ندي؟
- ۵- په هغو سيمو كې چي سيند ډېر ځور لري، ورځني څه گټه اخستلاى شو؟
- ۶- د افغانستان د اوبه لرونكو حوزو نومونه واخلي؟
- ۷- د آمو سيند د افغانستان او كوسو هيوادونو ترمنځ طبيعي پوله جوړوي؟
- ۸- د كابل سيند له كوم غره څخه سرچينه نيولې او د بهېدو لورې يې كوم لوري ته دى؟
- ۹- د كابل د سيند د سرستيلانو نومونه واخلي؟
- ۱۰- د كابل د سيند له اوبو څخه څه گټه اخستله كيږي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د خپلې سيمې د سيندونو د اهميت په باره كې معلومات راټول كړئ او په ټولگي كې يې وړاندې كړئ.

د هلمند او د هغه د مرستيالانو نقشه

آيا د افغانستان له ډېر اوږده سيند سره آشنا يا ست؟

درېم - د هلمند د حوزې سيندونه

د افغانستان ډېر لوی او اوږد سیند د هلمند سیند دی، چې د بابا د غره له لویدیځو لمنو څخه سرچینه اخلي او د سویل لویدیځ په لور بهیږي. اوږدوالی یې (۱۴۰۰) کیلومتره دی. مرستیالان یې د موسی کلا، ارغنداب، ترنک او ارغستان سیندونه دي. ځینې سیندونه له هلمند سره نه یوځای کیږي او د سیستان او د سیستان په جهیل کې توپیری، چې هغه له: خاشرود، فراه رود، ادرسکن یا هاروت څخه عبارت دي. د هلمند د سیند تر څنګ د گرشک په سیمه کې د بغرا نهر جوړ شوی دی. دا نهر د نادعلي سیمې او هغه دښتې چې د بست کلا په لویدیځ کې پرتې دي خړوبوي.

څلورم - د هريرود د حوزې سيندونه

ددې حوزې ډېر مهم سیند هریرود دی، چې د بابا د غره له لویدیځ څخه سرچینه اخلي او له ختیځ څخه د لویدیځ لورته بهیږي. دا سیند له اسلام کلا څخه تر ذوالفقار پورې د افغانستان او ایران ترمنځ

طبیعی پوله جوړوي. هریرود په خپله تگ لاره کې د هرات ولایت سمسوروي. ددې حوزې بل مهم سیند د مرغاب سیند دی.

پنځم - د تړلو حوزو سیندونه

هغه سیندونه چې له لوړو غرونو سرچینه اخلي او په یوې تړلې حوزې کې بهیري او دبل سیند سره نه یوځای کېږي، د تړلو حوزو د سیندونو په نامه یادېږي، لکه: د غزني سیند چې د غزني د ټنار څخه له تیریدو وروسته د غزني په ولاړو اوبو کې توپیري. ددې حوزې نور سیندونه له: بلخاب سیند، سمگان سیند، اندخوی سیند او د قیصار له سیند څخه عبارت دي.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د لاندې یوې موضوع په هکله سره بحث وکړي او د هرې ډلې استازی دې خپله موضوع د ټولګي ترڅخه بیان کړي.

- د هلمند د حوزې سیندونه
- د هریرود د حوزې سیندونه
- د تړلو حوزو سیندونه

پوښتنې

- ۱- د افغانستان ډېر اوږد سیند کوم دی او څومره اوږدوالی لري؟
- ۲- د هلمند د سیند د مرستیالانو نومونه واخلئ؟
- ۳- د هغو سیندونو نومونه واخلئ چې په مسئله توګه بهیري او د سیستان په جهيل کې توپیري.
- ۴- د هلمند له سیند څخه تر اوسه څه گټې اخستل شوي دي؟
- ۵- هریرود له کوم غره څخه سرچینه نیولې او کوم ولایت سمسوروي.
- ۶- هریرود د کومو هیوادونو ترمنځ طبیعي پوله جوړوي؟ د هغو هیوادونو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د پیراښتو حوزو سیندونه، لکه هلمند او نور د تړلو حوزو له سیندونو سره پرتله کړئ او خپل معلومات ټولګي ته وړاندې کړئ.

آيا تر اوسه په خپل چاپيريال كې له ولاړو اوبو سره، چې له څلورو خواوو څخه پر وچه چاپيره شوي وي، مخامخ شوي ياست او پوهيږئ چې هغو ته څه وايي؟

هغه ولاړې اوبه چې څلورو خواوته يې وچه وي د جهيل په نامه يادېږي. زموږ هيواد افغانستان په ځينو برخو كې ترې حوزې لري، چې د جهيلونو د رامنځته كيدو سبب شوي دي. ځينې له دغو جهيلونو د مساحت له مخې كوچني او ځينې لوی دي. يو شمير له دغو جهيلونو په لوړو سيمو كې، د پخچالي اوبو څخه منځته راغلي او ځينې په هوارو سيمو كې، د سيمه ييزو سيندونو د اوبو له توييدو څخه جوړ شوي دي او په بيلو بيلو نومونو، لكه هامون، كول، ولاړې اوبه او يا جهيل په نامه يادېږي.

د سيستان هامون

د هلمند هامون، د صابري هامون، د پوزك هامون او گود زيره د هيواد په سوېل لويديځه برخه كې د نيمروز په ولايت كې د سيمه ييزو سيندونو اوبه جوړوي. ددې هامونونو غاړې د سيندونو د اوبو د زياتيدو له امله توپير كوي.

د هلمند هامون د افغانستان او ايران ترمنځ يوه برخه طبيعي پوله جوړوي. لكه چې دارنگه يوه برخه چې د افغانستان او بله برخه يې په ايران پورې اړه لري.

د شپوا جهيل

د شپوا جهيل د بدخشان په ولايت كې پروت دی. اوبه يې پاكي او رنځي دي، په ژمي كې كنگل كيري. د شپوا جهيل د سمندر له سطحې څخه (۳۰۵۰) متره لوړوالی لري.

د زرقول جهيل

د زركول يا زرقول جهيل د پامير په لوره سطح كې د افغانستان او تاجكستان د پولې تر منځ پروت دی. دا جهيل د آمو او پامير د سيندونو لومړنۍ سرچينه جوړوي. د شمالي غاړې اوږدوالی يې شپږ كيلومتره، سويلي غاړې يې لس كيلومتره او سوربې څلورنيم كيلومتره دي، دا جهيل هم يخچالي دي. د كال په ډېرو وختونو كې يې اوبه منجمدې او كنگل وي.

د چقمقین جهیل

دا جهیل هم په پامیر کې پروت دی. د واخان سیند له دې جهیل سرخه سرچینه اخلي. ددې جهیل اوږدوالی ۱۷ کیلومتره او سوربې دوه نیم کیلومتره دی. شاوخوايي شنه او سمسوره ده د قرغز خلکو د څارویو لپاره یې د څر ځایونه جوړ کړي دي.

د غزني ولاړې اوبه

د غزني ولایت سویل خواته موقعیت لري. د غزني سیند پکې توپیري. ددې جهیل اوبه ښه خوند نه لري.

د هرات ماښامین جهیل د افغانستان او ایران د پولې تر منځ پروت دی. اوبه یې ماښامینې دي اوله هغه څخه ماښامه لاس ته راوړي.

له پورتنيو جهیلونو پرته، یو شمیر طبیعي بندرونه چې سیمه ییز جهیلونه یې جوړ کړي دي، هم زمونږ په هیواد کې شته دي، چې ډیرې ښکلې او زړه وړونکې منظرې جوړوي. لکه د بامیانو په ولایت کې د امیربند (هیت)، پتیر، پودینه او ذولفقان.

په ټولګي کې د زده کونکي دنده فعاليت

زده کونکي دې په څلورو ډلو وويشل شي، لومړۍ ډله دې د جهريلونو او د هغو د منځته راټګ، دوهمه ډله دې د سيستان د هامون او د غزني د ولاړو اوبو دريمه ډله دې د بدخشان د ولايت د جهريلونو، زرقول او چقمقتمين او څلورمه ډله دې د امير بند په هکله سره بحث وکړي او د بحث نتيجه دې د ټولګي په منځ کې بيان کړي.

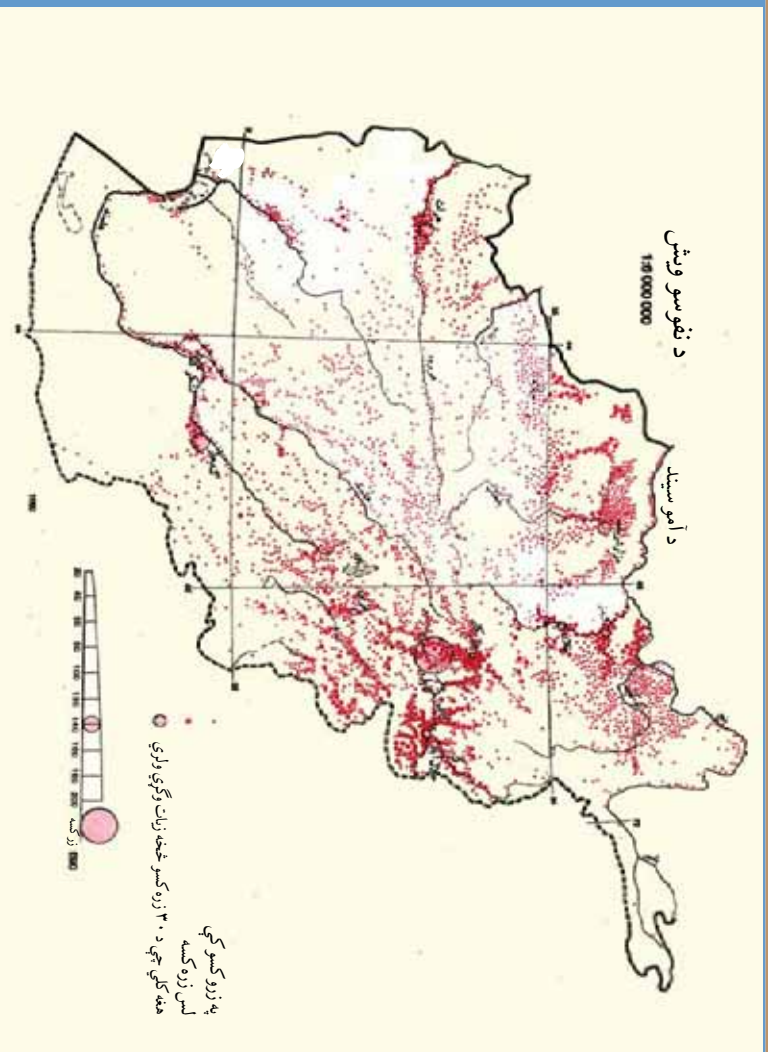
پوښتنې

- ۱- جهريل تعريف کړئ.
- ۲- د لوړو او ټيټو برخو جهريلونه سره څه توپير لري؟
- ۳ جهريلونه په کومو نومونو او اصطلاحو يادېږي؟
- ۴- د هلمند هامون د کومو هيوادونو ترمنځ يوه برخه پوله جوړه کړېده؟
- ۵- د زرقول جهريل د افغانستان په کومه برخه کې پروت دی؟
- ۶- کوم سيند د زرقول له جهريل څخه سرچينه اخلي؟
- ۷- د امير بند د افغانستان په کومه برخه کې پروت دی؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

هغه جهريلونه چې تاسې لېدلي دي، نوونه يې واخلي، د هغو په هکله څو کرښې په خپلو کتابچو کې وليکئ او د جغرافيه په راټلوزکي درسي ساعت کې يې په ټولګي کې خپلو ټولګيوالوته وړاندې کړئ.

د جغرافيې علم په بيلا بيلو څانګو ويشل کېږي، چې د هغو له اصلي څانګو څخه يوه هم بشري جغرافيه ده، چې د نفوسو، قومونو، ژبو، دينونو او نورو موضوعاتو په هکله بحث کوي.

نفوس

افغانستان يو پراخه هيواد دی چې کابو ۲۶ ميليونه تنه وګړي لري. په ۱۳۸۷ کال کې په افغانستان کې په هر کيلومتر مربع کې د وګړو ګڼوالی په منځني توګه ۴۰ تنه و. د نفوسو ویش د افغانستان په ټولو ځايونو کې يو ډول نه دی، په ختيځو برخو کې د وګړو ګڼوالی زيات او په سوېل لوېديځو او منځنيو برخو کې د وګړو ګڼوالی لږ دی. د هيواد اوسېدونکي د بيلابيلو سياسي، اقتصادي او اقليمي عوالمو په اساس له کليونه د ښارونو په لور مهاجرت کوي، چې دا کار په ښارونو کې د خلکو د ګڼوالي سبب شوی دی.

قومونه

- په افغانستان کې کوم قومونه ژوند کوي؟
زموږ ګران هيواد افغانستان، د افغانستان د اسلامي جمهوري په نامه او هره تبعه يې د (افغان) په نوم يادېږي د بشري جغرافيې له نظره افغانستان له بېلابيلو قومونو، لکه: پښتون، تاجک، هزاره، ازبک، ترکمن، بلوڅ، نورستاني او نورو څخه جوړ شوی دی. پښتانه او تاجکان چې ددې سيمې

له آريايي نژاد څخه دي د هيواد په كاپو ټولو برخو كې ژوند كوي. هزاره گان، ازبكان او تركمنان هم د افغانستان له نورو تركمونو څخه دي، چې زياتره دافغانستان په مركزي او شمالي برخو كې اوسېږي. نورستانيان او پشه يان هم له اصلي قومونو څخه دي، چې په ختيځو ولاياتو كې ژوند كوي. بلوڅان هم ددې هيواد له اصلي اوسيدونكو څخه دي چې په بلوڅي ژبه خبرې كوي او د افغانستان په سويل لويديځ كې ژوند كوي.

ژبې

په افغانستان كې له ديرشو څخه زياتې ژبې او لهرجي شته دي چې ځينې يې دادي: پښتو، دري، ازبكي، تركمني، بلوڅي، پراچي، سنجي، واخي، زبلكي، اشكاشمي، پشه يي، نورستاني، تيرابي، جتي، سندي، پنجابي او نورې چې له دې جملې څخه دوه ژبې پښتو او دري چې د هيواد اكثریت وگړي ورسره بلد دي، زموږ د هيواد رسمي ژبې دي. سيمه ييزې ژبې، لكه: ازبكي، تركمني، بلوڅي، نورستاني او پشه يي په خپلو سيمو كې د دريمې ژبې په توگه رسميت لري.

دين

زموږ د هيواد خلك د اسلام د مقدس دين پيروان دي. زموږ اكثریت خلك د حنفي مذهب پيرو دي. د جعفري او اسماعيلي د مذهبونو يو شمير پيروان هم په دې هيواد كې ژوند كوي. يو شمير هندوان هم په افغانستان كې اوسېږي.

د ټولگي دنده فعاليت

زده کونکي دې په څلورو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د بشري جغرافي پر يوي موضوع، لکه: نفوس، قومونه، ژبې او د افغانستان د خلکو ددين په هکله سره بحث وکړي او له هرې ډلې دې يوتن موضوع د ټولگي په مخ کې تشریح کړي.

پوښتنې

- ۱- د افغانستان په کومو ولايتونو کې د وگړو گڼوالی زيات او په کومو کې لږ دی؟
- ۲- د افغانستان اتباع په څه نامه يادېږي؟
- ۳- په افغانستان کې د ژبو شمير څومره دی؟ د څو مهمو ژبو نومونه واخلئ.
- ۴- د افغانستان د رسمي ژبو نومونه واخلئ؟
- ۵- په افغانستان کې د کومو دينونو پيروان ژوند کوي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسو په ولايت او د استوگنې په سيمه کې مهاجرت له کلي نه ښار ته زيات دی او که له ښاره کلي ته؟، په څو کورنيو کې يې ولېکئ اوپه ټولگي کې يې شرح کړئ.

اتاسم لوست د افغانستان اقتصادي جزافيه

د افغانستان کرنيز فعاليتونه

آيا پوهيږئ چي کرنه په افغانستان کي څه اهميت لري؟

له تصويرونو څخه مو څه زده کړل؟

د نباتاتو د غټيدو او ودې لپاره هوا، اوبو، خاوري، لمر او ټپي او ډول ډول سرې ته اړتيا ده، د ځمکي خاوره د نباتاتو تکيه ځای دی، او پکې بيلابيل غذايي توکي شته دي. افغانستان يو داسي هيواد دی چي په سلوکي ۸۵ ځلک يي د کرنيزو محصولاتو له لارې ژوند کوي. زموږ په هيواد کي د آريايانو له وخته تر اوسه پوري کرنه په درويزه او عنعنوي توگه بوي کول

د تراکتور په واسطه د ځمکي پستول (بوي کول)

د خاړو يو په وسيله او د کروندگرو د مېتو او لاسونو په زور ترسره کېږي.
زموږ د هيواد کرنيز حاصلات غلې دانې، لکه: غنم، وربشي، جوار، وربجي، گډن، لوبيا، نخود، مې، مشنگ، باقلي او داسې نور دي.

غنم

دغنمو کرل په کرنيزو ځمکو کې په اوبيز او للمي توگه د مني او پسرلي په موسمونو کې سرته رسېږي. د مني غنم په تودو سيمو کې تر (۲۵۰۰) مترو لوړوالي او پسرلي غنم په اوبيز او للمي توگه تر (۳۳۰۰) مترو لوړوالي پورې کرل کېږي. په سرو سيمو کې د کال يو يا دوه فصله حاصل اخستل کېږي او د تودو برخو په ځينو سيمو، لکه: ننگرهار کې يو کال د يوې کرنيزې ځمکې څخه تر درې فصله هم حاصل اخستل کېږي.

للمي غنم د کب او وري په مياشتو کې د غونډيو په لمنو او هوارو ځمکو کې کرل کېږي، چې د پسرليو اړينتونو په وسيله خړوبېږي.

افغانستان ۲۱ ميليونه هکتاره ځمکې لري، چې تر اوسه يې يوازې ۳،۳۷ ميليونه هکتاره ځمکه د غنمو کرنې ته ځانگړې شوې ده.
د غنمو کروندې

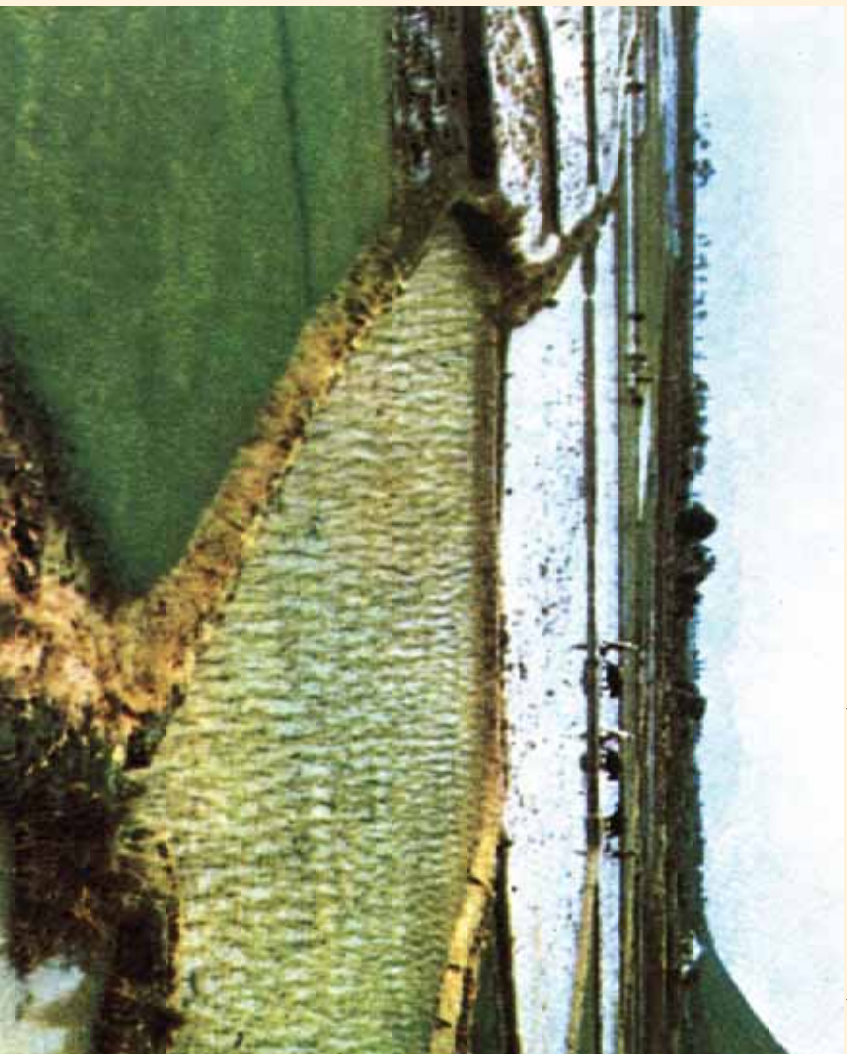
په ۱۳۸۱ هـ.ل کال کې د غلو ټول تولید ۵،۴۱ ملیونه ټنه شمیرل شوی او د هیواد د وګړو د خوروا لپاره د نورو (۵۲۷) زره ټنو د واردولو اړتیا وه. د کرنې له ماشین آلاتو څخه د ګټې اخستني په اساس په هر هکتار ځمکه کې د غنمو حاصلات (۲،۱) ټنه وه او په ۱۳۸۲ هـ.ل کال کې په ټول افغانستان کې د غنمو تولید (۴،۵) ملیونه ټنه زیات شوی دی.

ورېجې

ستاسو په نظر د ورېجو اهمیت د خلکو د خوراکي توکي په توګه څه دی؟

د نړیو او غټو ورېجو کرل، چې له غنمو وروسته زموږ د خلکو د خوراکي توکو څخه شمیرل کېږي. په (۲۱۴) زره هکتاره ځمکه کې کرل کېږي. د ورېجو د بوټي کرل په هغو سیمو کې چې تود اقلیم، لنډه هوا او ډیرې اوبه لري، ښه حاصل ورکوي. نو ځکه د بغلان نړۍ باره ورېجې، د کونړ د پشید ورېجې، د لغمان نړۍ ورېجې، د کندز د خان آباد د سیمو ورېجې او د مزارشريف ورېجې له ډیر شهرت نه برخمنې دي.

د ورېجو کرونده

جوار

جوار زرمون د وطن د خلکو بل خوراکي توکي دی، چې کرڼه يې تر ۲۱۰۰۰ مترو لوړوالي پورې ترسره کېږي او د کرڼي ساحه يې د ۵۰۰ زره هکتاره ځمکې په شاوخوا کې ده. د جوارو کرڼه زياتره د پکتيا او ننگرهار په ولايتونو کې ترسره کېږي.

د جوارو محصول

د ټولگي دنده فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو ووېشل شي، هره ډله دې د لاندنيو فعاليتونو څخه د يوه په هکله پخپل منځ کې بحث او خبرې وکړي او يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د خپلو خبرو پايله د ټولگي تر منځ شرحه کړي.

- د غنمو د کرڼې په هکله معلومات ورکړئ.
- په هيواد کې د وريجو د کرڼې په هکله معلومات ورکړئ.
- د جوارو د کرڼې په هکله معلومات راټول کړئ.

پوښتي

- ۱- د هيواد د غوره کرنيزو محصولاتو نومونه واخلئ.
- ۲- په کوم دليل ويلاى شئ چې افغانستان يو کرنيز هيواد دی؟
- ۳- د اوبيزو غنمو او د هغو د کرڼې د وخت په هکله څه پوهېږئ؟
- ۴- د للمي غنمو د کرڼې په هکله معلومات ورکړئ؟
- ۵- په هيواد کې د وريجو د کرڼې او ډولونو په هکله څه پوهېږئ؟
- ۶- اوبيز او للمي غنم سره څه توپير لري؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسو په سيمه کې کوم کرنيز محصولات کرل کېږي، خپل معلومات خپلو ټولگيوالونه بيان کړئ.

د پښي کرونده

د افغانستان طبيعي ځانگړنو او جغرافيايي موقعيت ته په پام سره په دې هيواد کې ډېر صنعتي او طبي بوټي وده کوي.

الف - صنعتي بوټي

ستاسو په نظر صنعتي بوټي د هيواد په اقتصاد کې څه اهميت لري؟
زموږ په هيواد کې صنعتي بوټي له پښي، چغندرو، گڼو او نورو څخه عبارت دي.

۱- پنبه

پنبه له دوو برخو څخه چې يوه يې مالموچ او بله برخه يې د پښي دانه ده او د نساجي په فابريکو کې يو له بل څخه جلا کېږي، جوړه شوېده. د مالموچو له برخې نه يې د نساجي په فابريکو کې هر ډول نخي توکران، شطرنجې، جوال او رسي، جوړوي او همدا راز له پنبه دانې څخه يې نباتي غوړي، د کالي ميخلو صابون او د پاتې توکو نه يې حيواني کچچاره جوړوي. له کورنۍ جگړو څخه د مخه زموږ په هيواد کې د بگراسمو، گلپهار، پلضمري، کندز، مزارشريف، بلخ، هرات، هلمند، کندهار او ننگرهار د نساجي فابريکو فعاليت کاوه، چې ډول ډول سپينس توکران يې توليدول. د پښي نبات د ثور په مياشت کې کرل کېږي او د مني په وروستيو کې په لومړۍ دوره يې، دريمي او څلورمې

درجي د لاس په وسيله راټول او سورت کيږي او د دوني په تودي هوراکي نښه حاصل ورکوي. هغه ولايتونه چي پښه پکي کرل کيږي عبارت دي له: بغلان، کندز، تخار او بدخشان څخه، چي دهيواد په سلوکي نوي پښه توليدوي. پښه د سمنگانو، بلخ، هرات، هلمند، ننگرهار، لغمان، پروان او کاپيسا په ولايتونو کي هم کرل کيږي. د پښي د مالوجو يوه برخه په کورنيو بازارونو کي پلورل کيږي.

۲- چنډر

د چنډرو د کرنې لپاره هغه ځمکي مناسبې دي چي آهکي توکي او پتاس لري او ډيري پکي نه وي. چي دارنگه د کښت پراخه سيمه يي زمونږ دهيواد د بغلان او کندز په ولايتونو کي ده. د بغلان د بوري په فابريکي کي له چنډرو څخه بوره او له پاتي برخي څخه يي حيواني کچاږه جوړوي.

۳- گني

د گني بوټي په توده او لنډه هوا کي، چي ډيري اوبه لري، شنه کيږي. دا بوټي زياتره د ننگرهار، لغمان او گونډر په ولايتونو کي کرل کيږي. چي له هغه څخه گوره جوړه وي. د هغه له پاتي برخي څخه د خاړويو د خوراک لپاره گټه اخستله کيږي. پدې وروستيو وختونو کي د گنيو قلمي له همد څخه واردشوي او د کندهار او هلمند په ولايتونو کي هم کرل کيږي.

د گنيو کرونده

شمېره	د بوټي نوم	د کښت ساحه په جریب
۱	ښه	۲۷۲۸۷۰
۲	چغندر	۲۲۵۹۰
۳	گني	۱۱۸۴۰

د صنعتي بوټو (۱) گڼه جدول

ب - طبي بوټي
له طبي بوټو څخه څه گټه اخستله کيږي؟

د طبي بوټو له جملي څخه زعفران، سپرکي، باديان او زيره په کرنيرو فصلونو کي کرل کيږي او نور بوټي، لکه خوږه رله، هنگه، کاسني، پښرک، مستار، سپلني، ختمي، خاکشیر، شیرخشست،

گره خورک، سنگان، سپیغول، د غره پياز او هوگه، او... ټوله په خود رويه توگه دغرونو او غونډيو په لمبو، دښتو، وپالو او د کروندو په څنگ کې شنه کېږي او د شفا ورکوونکو درملو په توگه په يوناني طبابت کې په کورنيو بازارونو کې پلورل کېږي. زعفران، خوږه وله، هنگه، زيره او ځيني نور طبي بوټي د هيواد د صادراتو مهم قلم جوړوي.

د ټولگي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وويشل شي لومړۍ ډله دې د پښې او له هغې نه گټه اخيستل، دوهمه ډله دې د چغندرو او گڼيو او د هغو نه گټه اخيستل او دريمه ډله دې د طبي بوټو او له هغو څخه گټې اخيستلو په هکله بحث وکړي او يو تن دې د خپلې ډلې په استازيتوب د بحث نتيجې د ټولگي په مخ کې خپلو ټولگيوالوته بيان کړي.

پوښنې

- ۱- د هغو ولايتونو نوم واخلي چې پښه پکې کرل کېږي.
- ۲- د پښې له بوټي نه څه گټه اخيستله کېږي؟
- ۳- له چغندرونه څرنگه گټه اخيستله کېږي؟
- ۴- گټې په څرنگه آب و هوا کې ډېره ښه وده کوي؟
- ۵- د طبي بوټو نوم واخلي؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

ستاسو په سيمو کې څه ډول صنعتي او طبي بوټي وده کوي، په خپلو کتابچو کې د هغو نومونه وليکئ او د جغرافيې په راتلونکي درسي ساعت کې يې خپلو ټولگيوالوته وړاندې کړئ.

شلم لوست د افغانستان د مالدارۍ، څرخایونو او ځنگلونو په هکله څه پوهیږئ؟

اهلي څاروي - پسونه

د خپل هیواد له اهلي او وحشي څارویو سره آشنا شی.

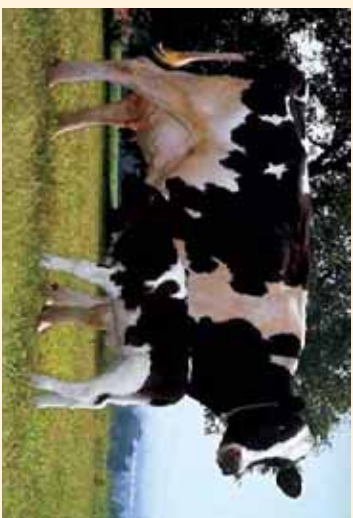
الف - مالداري

مالداري او د حیواناتو ساتل زموږ د هیواد د کورنۍ شتمنۍ یوه مهمه سرچینه شمیرل کېږي چې په دوو برخو ویشل کېږي.

۱. **اهلي حیوانات:** لکه پسه، زړه، شیدې ورکوزکي خوا او غوايي، آس، اوبښ او کورني چرگان دي. **پسه:** د پسونو ځینې نور ډولونه، لکه هزاره گي، ترکي او کندھاري مشهور دي. د پسونو لویي او وړي ربي د ځمکه لرونکو او کوچیانو په وسیله ساتل کېږي، چې له خوبو، پوستکي، وړیو او کولمو څخه یې گټه اخستل کېږي. د پسونو وړي، پوستکي او کولمي بېرته هم صادريږي. د ترکي پسه کولمي ډیر پیژودونکي لري.

اهلي څاروي - غوراځاني

د قره قل پسونه، جي زياتره د هيواد په شمالي ولايتونو کي د مالدارانو له خوا په سمنگانو، بلخ، جوزجان، فارياب، کندز او هرات کي ساتل کيږي، د هغه له پوستکي څخه پوستين او پوستينچه جوړيږي او پر هغو هيوادونو جي سره هوا لري، لکه کاناډا، روسيه او د امريکا متحده ايالاتو باندې زياتره پلورل کيږي. د قره قل د وري پوستکي د سره، کبودچه او تور تقر په نامه د لويدیځي اروپا هيوادونو، د امريکا متحده ايالاتو، هند او کاناډا ته صادريږي.

خوا: له هغې څخه لبنيات لاس ته راځي او د هيواد په کليو کي يې کروند گراو د ځمکي خاوندان ساتي.

اضافي معلومات:

آس: قطغني، سزاري، ترکمني او هراتي آسونه مشهور دي او د سپرلي، وزلوبي، نيزي وهلو، بار وړلو، دهقاني او گاوی کي ورڅخه گټه اخيستله کيږي.
اوبن: زياتره يې کوچيان ساتي او د شنو سيمو او څرخايونو ته د کله کولو په وخت کي له هغو څخه په بار وړلو کي گټه اخلي او وايي جي: اوبن وفا داره څاروی دی، جي څوڅ خوري او بار وړي.
خو: خو د بار وړلو لپاره پکاريږي. زياتره يې کروند گراو څرکاران ساتي. د شمالي سيمو خو غښتلي او غټ جسمونه لري.

وحشي حيوانات

۲. **وحشي حيوانات:** زموږ په هيواد کي ۱۲۰ ډوله وحشي او تي لرونکي حيوانات شتون لري، جي له هغې ډلې څخه پراڅگ، زمری، ليوه، گيډر، سورلنډی، سوی او نور او ۵۰۰ ډوله بيلابيل الوتونکي هم شتون لري جي له هغې جملې څخه کولای شو د دينگ، زانې، باز، هيلې، زړک، دبتې، چرگ او د چنگنبو ډولونو ته اشاره وکړو.

ب. څرخايونه
د افغانستان څرخايونو ۲،۲ ميليونه هکتاره ځمکه نيولي ده. د هيواد په شمال، جنوب او ختيځ کې د تودو سيمو چمنونه، د څارويو دايمي څرخايونه جوړوي. د ځنگلونو په ساحه، د هندوکش د غرونو د لړيو په لمنو او ناوونو کې او د افغانستان د شمال په نورو غرونو، مرکزي، ختيځو او سويلي ولايتونو او د غزني د ناور په دښته کې د پسرلي په معتدلي او د دوبي په تودې هواکي د مالدارانو او مالداره کوچيانو لپاره ښه څرخايونه شته دي. دا خدای ورکړې شتمني مهم حياتي ارزښت لري.

ج. ځنگلونه ځنگلونه په افغانستان کې څه اهميت لري؟

ځنگل زموږ په هيواد کې خدایي سوغات، طبيعي او ملي شتمني ده. ځنگلونه په زړه پورې او د ليدو وړ منظرې لري او د وحشي حيواناتو او الوتونکو پتن ځايونه دي. د ځنگلونو د سيمو هوا پاکه، صافه او زړه وړونکې ده.

په افغانستان کې د ځنگلونو ساحه د دوو مليونو هکتارو په شا او خواکي ده. ځنگلي سيمي زموږ په هيواد کې د نورستان، ننگرهار، لغمان، کونړ، پکتيا، پکتيا، بدخشان، بغلان، سمنگانو، سرپل، بادغيس او هرات په ولايتونه کې دي.

ځنگل

د نورستان او کونړ د چارتراشو لرگي د نړۍ په سطحه ډېر پيروونکي لري، او د هيواد مسهم صادراتي قلم جوړوي. دولت پدې وروستيو وختونو کې کلکه پاملرنه کړې چې خو د ونو د وهلو مخه ونيسي، په دې سيمو کې د ډول ډول نياگيو کينول لازم دي.

په ټولگي کې دننه فعاليت

زده کوونکي دي په ډلو وويشل شي، له هرې ډلې څخه دې يو تن پر يوې لانديني موضوع خبرې وکړي او له بحث څخه وروسته دې د خپل بحث نتیجه د ټولگي تر مخ بيان کړي.

- د پسه او غوا په هکله معلومات ورکړئ؟
- د وحشي حيواناتو په هکله څه پوهيږئ؟
- د څر ځايونو په هکله دې معلومات راټول کړي.
- د طبيعي ځنگلونو په هکله دې څرگندوني وکړي.

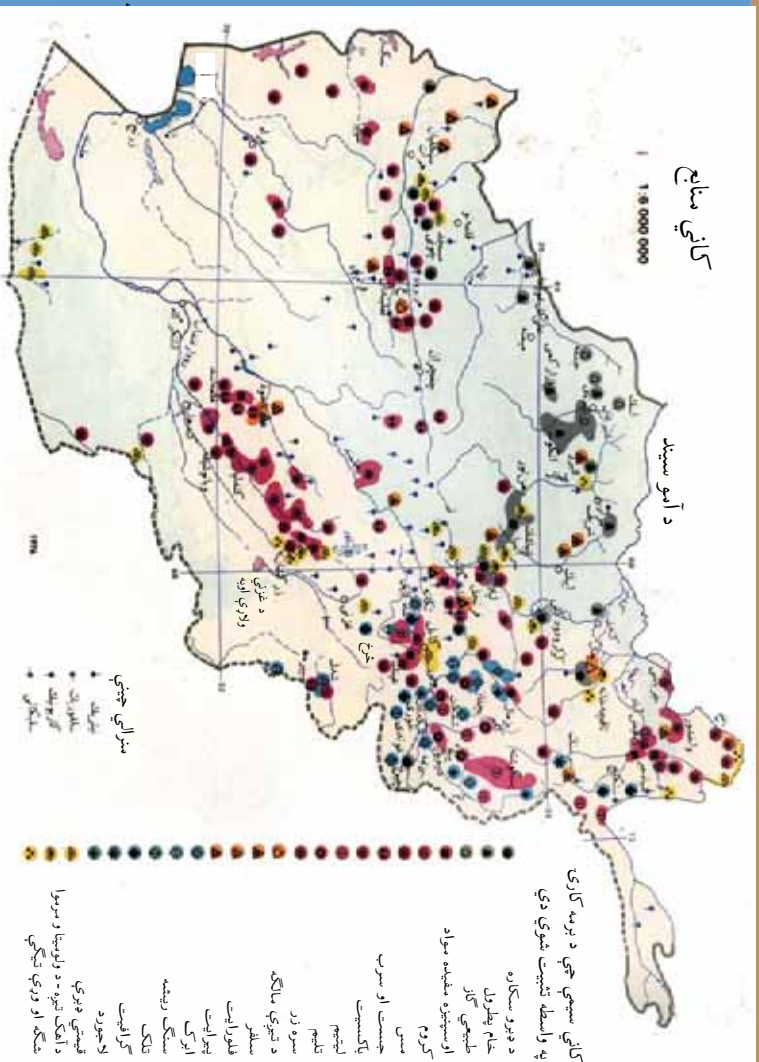
پوښتي

گرانو زده کوونکو لانديني جدول ته په څېر سره پاملرنه وکړئ. د کلمو او اصطلاحاتو ترڅنگ عدد د الفبا د اړوند توري سره، چې توضيحات لري، په خپلو کتابچو کې ونښلوئ. د مثال په توگه د ۴ عدد له توري سره اړيکه لري.

۱	الف	اوزن	بوسکي چې زموږ د هيواد د صادراتو مسهم قلم دی.
۲	ب	غوا	د څر ځايونو لپاره له يوه ځايه بل ځای ته کډه کوي.
۳	ج	کوچيان	له هغه نه په سیرلي، بارولونو، زولوني او نيزې وهلو کې گټه اخلي
۴	د	د قره قل پسه	وفا داره حيوان دی چې څڅ خوري او بار وړي.
۵	هـ	آس	شني بوتې لرونکې سيمي دي چې د پسونو، وړو، آس، غوايي او خړو سي پکې خړي.
۶	و	ځنگلونه	له هغې څخه لبنات لاسته راځي.
۷	ز	پسته او بادام	زموږ د هيواد له صادراتي سيمو څخه دي.
۸	ح	څر ځايونه	زموږ طبيعي او ملي شتمني ده.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د وحشي حيواناتو نومونه راځي او په خپلو کتابچو کې د هريوه په هکله يې مطلب وليکئ، چې له هغو سره بايد څه ووشي؟

د هیواد په اقتصاد کې له کانونونه گټه اخیستل څه اهمیت لري؟

افغانستان بیلابیل کانونونه لکه: نفت، طبیعي گاز، د جوړو سکوره، اوسپنه، مس، سوره زر(طلا)، سپین زر، سرب، چسټ، ماگه، سلفور، قیمتي جوړي او د سربو جوړي لري.

اوسپنه

اوسپنه د ځمکې په پوټکي (قشر) کې جوړه په نضواري، سوره، تور او ژبر لیموني رنگونو پیدا کیږي. افغانستان د اوسپني زیات کانونه لري. چې ډېر سهم یې د حاجیګک د اوسپني کان دی، چې د اوسپني اندازه یې په سلو کې ۲۳ ته رسېږي. همدا رنگه د اوسپني کانونه په ارزگان، د کندهار په خاکړیز، د جوزجان په فیض آباد، پکتیا، هرات او د پروان په جبل السراج کې پیدا کیږي. زموږ د هیواد پښگران په لاسي صنایعو کې له اوسپني څخه د بزگرۍ، ترکانۍ، او د کورونو د کار وسایل جوړوي.

له مسو گټه اخيستل

مس

په لرغونو زمانو کې د ډبرو او لږگيو د وسايلو ځای د مسو سوراڼگه پوست فلز ونيو او انسانانو يو گام د پرمختگ په لور کېښود. د مسو کانونه زموږ د هيواد د لوگر په عيښکو، د ميدان په کهڼه خمار، د کابل په چکري منار، د کندهار په خاکړيز، غوربند، بدخشان او د بلخ په ولايتونو کې شته دي. مس د برېښنا او حرارت قوي هادي دي. د هغه له سيمونو څخه د برېښنا په لښونو کې گټه اخيستله کېږي. زموږ د هيواد مسگران له مسونه واړه او غټ مسي ديگونه، چلوصاف، غوري، آبگردان، څمڅي، کفگير، کاجوڅي او نور د اړتيا وړ شيان جوړوي.

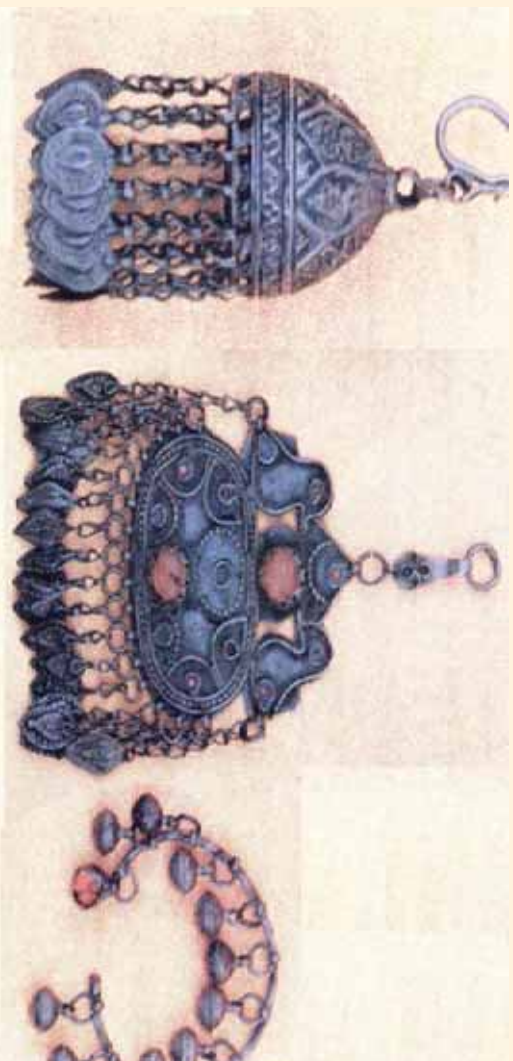
سره زر

د سرورزو قيمتي فلز، ښه رنگ اوپه زړه پورې ځلا لري. سره زر رنگ نه اخلي. د پيسو لوی مالترې دي. د هغو څخه ډول ډول گانې د ښځو زينت جوړوي. سره زر په زابل، کندهار او د بدخشان د ولايت د کوکچي د سيند په څاروکې شته دي.

سپين زر

سپين زر لکه سره زر رنگ نه ښيي او د برېښنا او تودوخې قوي هادي دی. د گانو په توگه ډېر استعمالېږي. کانونه يې په پنجشير، د هرات په سيم غره او د کندهار په بې بې گوهر سيمو کې شته دي.

قيمتي ډبري

لاجورد د بدخشان ولايت په غرونو کې له لرغونو زمانو څخه پېژندل شوي او له هغو څخه گټه اخيستل کېده او نړيوال شهرت لري او له ۱ څخه تر ۵ درجو وېشل شوي دي. له هيواد څخه بهر ته صادريږي.

ياقوت، لال د بدخشان لاجورد او د پېچشېر زمرده يوازې د هيواد په قيمتي ډبرو کې بلکې په سيمه او نړۍ کې شهرت لري او ډېر پيرودونکي لري.

د سړپو او جستو کانونه

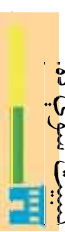
نوموړي کانونه په هزاره جاتو، د هندوکش د غرو په لمنو، بلخ، بدخشان او کندهار کې موندل کېږي.

د مالگي کانونه

د مالگي کانونه د تخار په تالقانو، د جوزجان په اندخوی، هرات، مزارشريف او د غزني د مقر په سيمو کې شته دي. د ډبرو شين رنگه، ښه بڼه ډبرينه غوښي، مالگه د هزاره جاتو په سيمو کې پېدا کېږي. د تالقانو او د هزاره جاتو له ډبريني مالگي څخه د خورو په توکو کې زياته گټه اخيستله کېږي.

سلفر

تشبث شوک ده.

د ټولګي دننه فعالیت

د سلفر یا گوګروګان د (۶۰۰) ټنو په ظرفیت په مزارشريف او یوه اندازه یي د بدخشان په اشکاشم کې زده کوونکي دي په څلورو ډلو ویشل شي، هره ډله دي د افغانستان د کانونو د دوو عنوانو په هکله سره بحث وکړي او ټیټې دي په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتني

۱- د لاندې جدول هر یو کان د افغانستان په کومو سیمو کې ډیر دی، هر کان په خپلو کتابچو کې د یوې کرښې په وسیله له اړوندې سیمې سره ونښلوئ

جغرافیایي سیمې	کانونه
— زابل او کندهار	اوسپنه
هزاره جات او د هندوکش د غرو لمبې	مس
— د ارزگان ولایت او د بامیان حاجیګک	سوره زر
د تخار تالقان او د جوزجان اندخوی	سپین زر
د لوګر عینک، میدان کپه، خمار، پنجشیر او بدخشان	فیټي ډبرې
— مزارشريف	سرب او چست
- د بدخشان غرونه	مالګه
پنجشیر او د هرات سیمې غر	سلفر

۲- د اوسپني د کانونو اهمیت بیان کړئ.

۳ د مسو د کانونو ډبرې مسې ځانګړتیاوې بیان کړئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکی دي د خپلې سیمې د یوه کان په هکله معلومات راټول کړي او د جغرافیې په راتلونکي درسي ساعت کې دي په ټولګي کې وړاندې کړي.

د ډبرو د سکرو کان

د افغانستان د سون د توکو له منابعو سره آشنا شئ.

د ډبرو سکاره

ستاسو په نظر د ډبرو سکرو د پيدا ايښت منشاء له څه نه ده؟
د ډبرو سکاره ښائي منشاء لري او د رسوبي ډبرو له جملې څخه دي، چې د سون موادو په توگه ورته کار اخيستل کېږي. زموږ د هيواد د ډبرو سکرو کانونه د هندوکش د غزو له رامنځ ته کېدو سره يوځای منځ ته راغلي دي. په هغه وخت کې ځنگلونه د ډبرينو طبقاتو په منځ کې واقع شوي وو، او د ډبر فشار او تودوخې له امله په يوې اوږدې مودې کې د هوا د نشتوالي له امله د ډبرو سکرو باندې اوښتي دي. چې اوس د سمگانو په صوف دره، د پلخمرې په کرکه، د سيغان درې په اښپښتي، د هرات کرخ، او د تخار په بنگي کې يې لويې زيرمي تثبيت شويدې. د صوف د درې د ډبرو سکرو له کان څخه د امير عبدالرحمن خان له دورې څخه په ابتدايي شکل سره گټه اخيستنه پيل شوې ده او زيرمه يې ۷۱ مليونو ټنو په شاوخواکې تثبيت شوې ده. د پلخمرې د کرکه د ډبرو د سکرو کان زيرمه چې د کوک ښه جنس لري د خلور مليونو ټنو په ظرفيت اټکل شوې ده. د هرات د کرخ سکاره د سبزک د غاښي لاندي پراته دي. د بنگي د سکرو زيرمي تر اوسه لاس نه دی خوړلی.

نفت

له نفتو څخه څه گټه اخیستله کېږي؟

دا توکي حیواني منشاء لري چې د سمندري حیواناتو له اجسادو څخه چې په یوه اوږده موده کې د ځمکې د رسوبي طبقاتو په منځ کې د زیات فشار لاندې واقع او خوسا شوي په لاس راځي. د نفتو له چاپېدو څخه، د الوتکو تیل، دیزل د دیزلي ماشینونو د سون لپاره، پترول د پترولې ماشینونو د سون لپاره، د خاورو تیل او نور مشتقات یې، لکه: مېلايل، گریس، وایکېم، قیر، واسلین او داسې نور لاس ته راځي.

په افغانستان کې د ۱۳۱۴ هـ ش کال څخه تر ۱۳۴۳ هـ ش پورې د طبیعي گاز او نفتو پیل شوي او په پایله کې یې څرگنده شوه چې د تخار د رستاق له ولسوالۍ څخه د ایران تر سرحده د آمو سیند تر ختیځ، لویدیځ او سویل د ترکستان د تیریند تر شمالي لمنو، لویدیځ هندوکش، او د بابا تر غره پورې د نفتو د پیداېښت لپاره برابري دي. د نفتو زیرمې په رستاق، تالقان، د میرعلم په ابدان، شبرخان، میمنې، هرات او هلمند کې تثبیت شوي دي.

طبیعي گاز

طبیعي گاز په شبرخان کې د خواجه گوگردک، یتیم تاق، خواجه برهان او جر قلوبه په سیمو کې شته دي. چې پخواني رایسته د روسانو په وسیله شوي او یوه برخه یې د پایپ لاین په وسیله پخواني شوروي ته صادر شوي و. د طبیعي گاز له سوزولو څخه په ژمي کې د کورنو په تودولو، د غذایي موادو په پخولو او د غازي څراغونو په روښانولو کې کار اخیستل کېږي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دي په درې ډلو وویشل شي: هره ډله دې د یوه کان د ډبرو د سکرو، نفت او طبیعي گازو په هکله سره بحث وکړي او پایله دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د افغانستان له کومو برخو د ډبرو سکاره لاسته راځي؟
- ۲- د نفتو د پیداېښت د منشاء په هکله څرگندوڼي وکړئ؟
- ۳- د طبیعي گازو له سوزولو څخه څه گټه اخیستله کېږي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکي دي په افغانستان کې د سون د موادو د اهمیت په هکله معلومات راټول او د جغرافیه په راتلونکي درسي ساعت کې دې په ټولګي کې وړاندې کړي.

غالي

د هيواد د لاسي صنايعو په هکله څه معلومات لرئ؟

تعريف

صنعت د لوړبريو توکو د شکل له بدلون څخه په گټور توکو باندې د هغو له بدلون څخه عبارت دی. د لوړبرني توکي کېدای شي، چې کرنيز، حيواني او يا کاني محصولات وي چې د توليدي مالونو لپاره کارخانو ته وړل کېږي. صنعت پر دوو برخو ويشل کېږي: لاسي صنايع او ماشيني صنايع.

الف - لاسي صنايع

د ډېرو لرغونو زمانو څخه چې زموږ نيکونه په کرنې بوخت شول، د خپلو اړتياوو د ليرې کولو لپاره يې په لاسي صنايعو لاس پورې کړ. داکار يوه ښه بونځيا او د خلکو د ستونزو د له منځه وړلو لپاره د پيسو پيداآکول و. شپږ زره کاله مخکې، د بلخ کروندگرو رسيدلي غنم او وړېشي د هغه لور په وسيله ريلې چې د چمق له ډبرو څخه جوړ شوي و. د نولسمې پېړۍ په وروستيو وختونکې زموږ د هيواد په سلوکې ۹۸ ځلک په کليموالي ژوند بوخت وو او له لاسي صنايعو څخه يې گټه

اخيسته هغوی د پخولو او تارتوولو او اوږدلو فن زده کړ.
په لاسي صنايعو کې يې له حيواني سرچينو تر لاسه شوي وړې پت، پوستکي او ورينېم له نباتي منابعو لکه، پني او سنډ او کاني منابعو، لکه اوسپني، مسو، سرزرو، سپينو زرو او خاورو نه کار اخيست.

غالی اوږدل: د غالی اوږدل له لرغونو زمانو څخه تر اوسه پورې زموږ د هيواد د شمالي برخو د خلکو تر منځ رواج لري. د فارياب د دولت آباء، اندخوی، افغجي او د بلخ د دولت آباء خلک د بڼو او عالي جنس او په زړه پورې ډيزاين او رنگ لرونکو غاليو جوړولو او اوږدلو کې او په قرقين، کنډز او هرات کې هم د غالی اوږدل رواج لري. د سروې، د فارياب دولت آباء، اندخوی او افغجي په نامه غالی ډبر کورني او بهرني پيږودونکي لري.
د غالی بڼه جنس، زموږ د هيواد د صادراتو ستر او مهم قلم جوړوي، چې هند، پاکستان، اروپا، روسي او امريکا ته صادريږي.

فلز کارې: زموږ د هيواد پښگران له اوسپني څخه د کرکيلي، ترکاني، او د کورونو د اړتيا وړ وسايل جوړوي. ددې وسايلو په منځ کې د کابل د ده دانا د پښگرانو يوم او د چاريکارو او لغمان د حيدر خانپو د پښگرانو چرې شهرت لري. زموږ د هيواد فلزکاران د موټرو په ترسيم، د دروازو، کتارو او اوسپني زينو په جوړولو او د ودانيو په سيم کارولو کې شهرت لري.

ب - په افغانستان کې ماشيني صنايع

افغانستان د ماشيني صنايعو له نظره د مخ پر ودې هيوادونو له ډلې څخه دى. د ماشيني صنايعو بنسټ لومړى ځل د امير شيرعلي خان په دوره کې کينودل شو او د امير عبدالرحمن خان په دوره کې دوه صنعتي فابريکې د ماشين خانې، او ورپه اوږدلو د فابريکو په نامه تاسيس شوى چې د هغو توليداتو د عسکري قطعاتو اړتيا پوره کوله. د افغانستان د نورو سهرمو ماشيني صنايعو په لړ کې کولای شو د کابل جنگلک فابريکې، د بغلان بورې جوړلو فابريکې، د کندز د سپين زر غوري، د مزار شريف د برينينا او بخار پروژه، د سمنو فابريکې، د اوبو د برينينا د دستگاؤو لکه: نغلو، سروبي، درونتي، ماهير، کجکي او گرشک څخه نوم واخلو.

د افغانستان سوداګري

سناسو په نظر سوداګري د اقتصاد په وده کې څه رول لري؟

د هر هيواد ترقي او پرمختګ د کورنيو توليداتو په زياتوالي او ډولونو پورې اړه لري. په هره اندازه چې توليدات ډول ډول او صادرات زيات وي په همغه اندازه يو هيواد په ځان بسيا او خلک يې په هوسايي او آرامتيا کې ژوند کوي او د پيسو ارزښت او قدرت يې زياتوالی مومي.

له خپلواکۍ څخه وروسته په ۱۲۹۸ هـ ل کې زموږ په هيواد کې پر سوداګرۍ باندې څارنه او پاملرنه وشوه. افغاني استازي مسکو، لندن، برلين، اقري او تهران ته ولېږل شول ترڅو په سوداګرۍ کې آسانتياوې منځ ته راشي او د افغانستان صادرات په زياته اندازه بهر ته صادر شي. زموږ د هيواد صادرات په لوړې درجه کې حيواني محصولات لکه: وړۍ، پوستکي، کولمې، د قره قل پوستکي، غالي، بغرونه او په دوهمه درجه نباتي محصولات، لکه: تازه او وچه ميوه او همدارنگه قيمتي ډبري او صلي نباتات دي چې بيلابيلو هيوادونو ته صادريږي.

د ټولګي دنده فعاليت

زده کونکي دي په بيلابيلو ډلو وويشل شي، هره ډله دي د لاسي يا ماشيني صنايعو پر يو ډول باندې سره بحث وکړي او نتيجه دې خپلو ټولګيوالو ته وړاندې کړي.

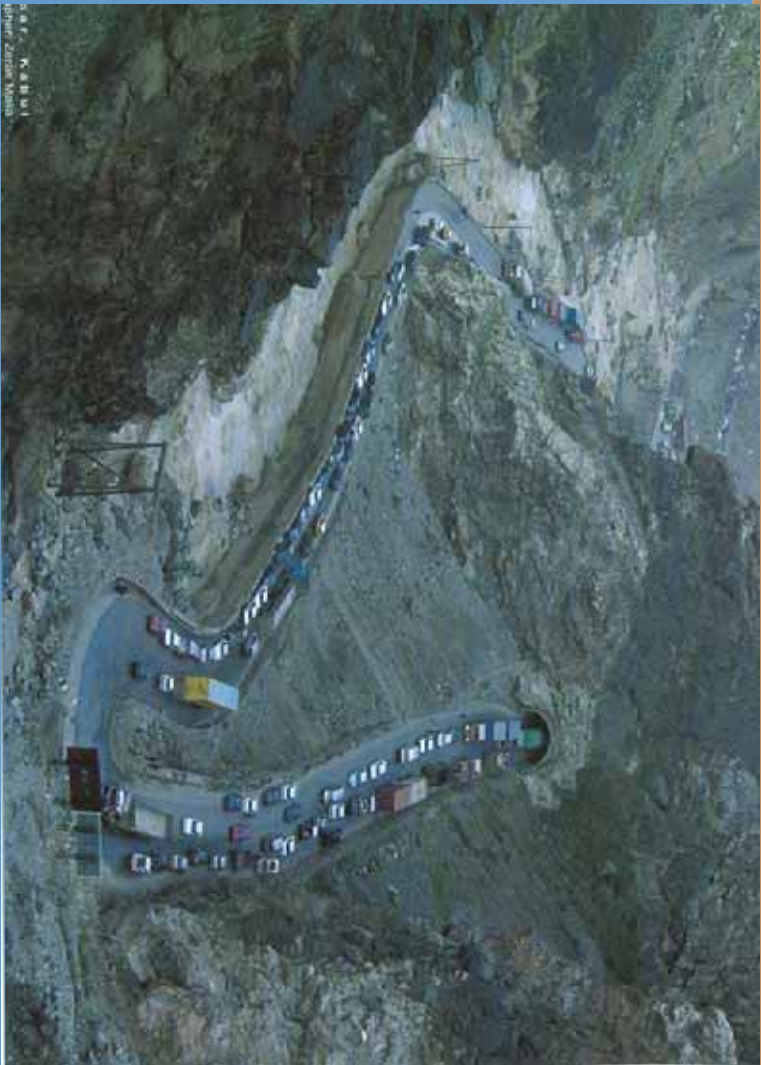
پوښتي

- ۱- صنعت تعريف کړئ؟
- ۲- د غالي اوبدلو صنعت د هيواد په کومو سيمو کې ډېر رواج لري؟
- ۳- د افغانستان د غوره ماشيني صنايعو نومونه واخلئ.
- ۴- د هيواد اقتصاد څه وخت وده کولای شي؟
- ۵- د افغانستان د غوره صادراتي محصولاتو نومونه واخلئ او کومو هيوادونو ته صادريږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

سناسو په ولايت کې کوم لاسي او ماشيني صنايع رواج لري، خپل معلومات راټول او د جغرافيه په راټلوکي درسي ساعت کې يې په ټولګي کې بيان کړئ.

د وچي مواصلاتي لاره

ستاسو په نظر لارې او د وړلو او راوړلو وسايل دخلکو په ژوند کې څه اهميت لري؟

لاره

د خلکو دپوره طبيعي ارتباطي وسيله ده، لاره د پوره هيواد په اقتصادي، ټولنيز او فرهنگي پراختيا کې مهم عامل شميرل کېږي. د لارو رول د کلتور او تمدن په پراختيا او د قومونو او ملتونو په نژدېوالي کې زيات ارزښت لري. لاره د شتمني د زياتيدو وسيله ده، کرنيز او صنعتي توليدات د لارو په وسيله له توليدي سيمي څخه لگښتي سيمي ته رسول کېږي.

د افغانستان مواصلاتي لارې په دوو برخو ويشل کېږي:

۱- د وچي لارې ۲- هوايي لارې

په افغانستان کې ډول ډول موټر په سړکونو او ډول ډول الوتکې په هوايي کرښو کې د خلکو او مالونو د لېږدولو لپاره فعاليت کوي. په افغانستان کې د موټرو د بيلابيل ډولونو د واردولو نه د سخته، زموږ په هيواد کې کورني او بهرني سوداگري د حيواناتو، لکه: اوبښ، آس، او کچيرو د

کاروان په وسیله ترسره کېده. کله چې موټر د امیر حبیب الله خان په دوره کې هیواد ته وارد شو، ډول ډول باروونکي او گړندي موټر زموږ په هیواد کې زیات شول او د موټر د تگ د سرکونو په جوړولو هم اقدام وشو. له هغه وخته تر اوسه پورې د (۱۱۵۰۰۰) کیلو مترو نه زیات د موټر د تگ سرکونه جوړ شوي چې کابو نیم یې پاڅه او کانکرتي دي او نور سرکونه یې خامه دي چې د هیواد بیلابیلې سیمې سره نښلوي. په افغانستان کې د سوداگریز مالونو لېږدونه د سرحدې بندرونو له لارې لکه تورخم، سین بولدک، اسلام کلا، تورخمی و د آمو د سیند د غاړو بندرونو تاشگذر، شبرخان بندر، حیرتان او کلفتم نه کیږي.

دا سرکونه او لویې لارې د کرنیزو، صنعتي او د سوداگریز مالونو د پراختیا سبب ګرځیدلي او د سویلي آسیا او د سځني آسیا د هیوادونو ترمنځ اړیکې ټینګوي.

د سسمو سرکونو جدول چې کابل د هیواد له بندرونو او ولایاتو سره نښلوي

شماره	د سرک نوم	واټن په کیلومتر
۱	کابل - کندهار	۴۸۳
۲	کندهار - هرات تورخمی	۶۷۹
۳	هرات - اسلام کلا	۱۲۴
۴	قندهار - سین بولدک	۱۰۴
۵	کابل - تورخم	۲۳۱
۶	کابل - شبرخان بندر	۴۰۵
۷	پلخمری - مزار شریف - شبرخان	۳۶۰
۸	کابل - گردیز	۱۳۲
۹	گردیز - خوست	۱۱۷

هوايي حمل او نقل

د الوتکو کورنۍ او بهرنۍ الوتنې د خلکو په ژوند کې څه اهميت لري؟

د کرښو هغه تگلوري چې الوتکې يې په فضا کې له يوه ښاره تر بله ښاره پورې وهي هوايي لاري او هوايي کرښې ورته ويل کېږي. الوتکه د مسافرت ډېره چټکه او آراهه وسيله ده چې مسافران، قيمتي او نازکه سوداگريز توکي په کم وخت کې نورو ليرې او نيرېدې سيمو ته وړي. په ۱۲۹۸ هـ لمریز کې وروسته له دې چې د هيواد خپلواکي ترلاسه شوه د المان او روسيې له هيوادونو څخه الوتکې و پيرودل شوي او لومړنۍ هوايي ډگر د کابل د ښار په خواجه راوش کې جوړ شو. اوس ډول ډول ملکي او پوځي الوتکې د هيواد په دننه او بهر کې د مسافرينو او سوداگريزو مالونو په ليرېدولو، الوتنو او فعاليت بوختي دي.

کورنۍ الوتنې له کابل څخه ولايتونو او هغو سيمو ته ترسره کېږي چې هوايي ډگرونه پکې جوړ شوي دي. بهرنۍ الوتنې له کابل نه اسلام آباد، نوي ډيلي، تهران، دوبي، شارجې، اورمحي، فرانکفورټ او نوموړو ښارونو څخه بېرته کابل او کندهار نړيوالو ډگرونو ته ترسره کېږي. د کابل د خواجه راوش ميدان کانکريټي او د کندهار ميدان قبر شوي دي. وروسته د ننگرهار، کندز، مزارشريف، هرات او پکتيا هوايي ډگرونه جوړ شول. د هيواد په بيلابيلو سيمو کې نور هوايي ډگرونه ځايه دي. وروستۍ هوايي ډگر په ۱۳۷۶ هـ ل کې په باميانو کې د (شپږتو) په نامه جوړ شوی دی. په هوايي ډگرونو کې الوتکې، د الوتلو کرښې (Runway)، ترمينال، مخايراتي وسيلې، قلبه وسایل د الوتکو زينه، هوټل، د مسافرينو خونې او فني او مسلکي پرسونل شتون لري.

د اريانا ملي هوايي شرکت په ۱۳۳۳ هـ لمریز کال کې چې په سلو کې ۵۱ پانگه يې د افغانستان ملي پانگه او په سلو کې ۴۹ يې د انديمار د کمپنۍ په پانگې چې وروسته يې ځای پاڼ امریکن ونيو (د اريانا افغان الوتنه) په نامه جوړ شو. په لومړيو کې د اکونا ډوله الوتکو چې د ديرش تنو ظرفيت يې درلود په کورنيو او بهرنيو ډگرونو کې کار پيل کړ. وروسته بل ملي شرکت (د باختر افغان الوتنې) په نامه جوړ شو. زموږ په هيواد کې اوس ځينې خصوصي هوايي شرکتونه هم فعاليت لري.

د ټولګي د زده کونکي د پوښتي

زده کونکي دې په دوه بيلابيلو ډلو ووېشل شي. هره ډله دې د وچي او هوايي لارو څخه پر يوي باندې بحث وکړي او پايله دې خپلو ټولگيالو ته وړاندې کړي.

پوښتي

- ۱- د لارو اهميت بيان کړئ؟
- ۲- افغانستان ته د سوترو د واردیدونه مخکې کورنۍ او بهرنۍ سوداګري د ..... په وسيله ترسره کېده.
- ۳- له هوايي کورنيو نه مقصد څه دی؟
- ۴- د کابل نه د الوتکو الوتني کومو کورنيو او بهرنيو ښارونو ته ترسره کېږي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

د لغتونو او اصطلاحاتو عددونه د الفبا د اړوندو تورو سره په خپلو کتابچو کې وښلوئ او وليکئ.

۱	الف	الوتکه	په دوو برخو د وچي او هوايي لارو وېشل شوي دي.
۲	ب	سوترو	د سوترو د واردیدو او سړک جوړولو، مخکې سوداګريز مالونه د حیواناتو په واسطه، لکه: اوتن، آس او کچر له يوه ځايه بل ځای ته وړل کېده.
۳	ج	د څارويو کاروان	پر سړک ټک او راټک کوي خلک او مالونه لېږدوي.
۴	د	د افغانستان بندونه	په هوايي الوتنو کې مسافرين، نارک او قيمتي مالونه په کم وخت کې په آراهه توګه له يوه ځايه بل ځای ته لېږدوي.
۵	هـ	لاري	د کرنيزو، صنعتي او سوداګريزو مالونو د ودې او د سولې او منځنۍ آسيا په منځ کې اړيکې ټينګوي.

د خپړکي خلاصه

- افغانستان غزني هيواد دی، چې د آسيا د لويې وچې په سويل کې د (۱۵۲۰۰۰) کيلومتره مربع په پراخوالي سره پروت دی.
- د افغانستان دريمه برخه خاوره غزني، ده او ځيني برخې يې هوارې دي.
- د افغانستان يوڅه برخه خاوره د مارگو، سيستان، بکوا او داسې نورو دښتو نېولي ده.
- افغانستان د جغرافيايي موقعيت او طبيعي جوړښت له نظره په شپږو اقليمې سيمو صحراوي، غزني، مونسون، مديترانه يي، ستي او توندرا باندې ويشل شوی دی.
- د افغانستان د غرونو غوره لرونه هندوکش، د بابا غر، سفيدکوه، سپاهکوه او سپين غر دي. چې د کاني توکو د لويو زيرمو لرونکي، د ډبرو سيندرونو سرچينه او د هيواد پر آب و هوا ډيره اغيزه لري.
- د افغانستان سيندونه په پنځو اوبه لرونکو حوزو کابل، آمو، هلمند، هريرود او ترلو حوزو باندې ويشل شوي دي.
- د افغانستان ډېر اوږد سيند د هلمند سيند دی چې د بابا د غره له لويديځو لمنو څخه سرچينه اخلي او لوېديځ لورته بهيري.
- د هريرود سيند د افغانستان او ايران ترمنځ له اسلام کلا څخه د ذوالفقار تر سيمې پورې طبيعي پرله جوړوي.
- د افغانستان په ځينو برخو کې چې ترلې، حوزې لري جهيلونه منځ ته راغلي دي، لکه: د سيستان هامون، د شمو جهيل، د زرقول جهيل، د امير بند او د غزني ولاړې اوبه.
- افغانستان يو پراخه هيواد دی چې د وگړو وېش يې په ټولو ځايونو کې يوښان ندی، ختيځې سيمې د نفوسو نه ډکې او سويل لويديځې او مرکزي سيمې کم نفوسه دي.

- افغانستان کرنیزه هیواد دی. ډیر مهم حاصلات یې غنم، وریجې، جوار، اوربشي او نور دي.
- جغرافیایي موقعیت او طبیعي ځانګړنو ته په پام سره په افغانستان کې صنعتي او طبی نباتات لکه: پنبه، چغندر، گني، زعفران، خوره وله، سبیرکي، بادیان او نور په کې وده کوي.
- د څارویو ساتل، د افغانستان له منابعو څخه یوه مهمه سرچینه ده، چې پسونه، وزې، د قره قل پسونه، غواګانې او نور پکې شامل دي.
- افغانستان بیلابیل کانونه لکه: اوسپنه، مس، سره زره، سپین زره، قیمتي ډبرې، سرب، جست، مالګه او سلفر لري.
- افغانستان د سون بیلابیل کاني توکي، لکه: ډبرو سکاره، نفت او طبیعي ګاز لري چې د هیواد د اقتصاد په ودې او پرمختیا کې رول لري.
- په افغانستان کې صنایع په دوو برخو لاسي صنایعو (د څالي اوبدل...) او ماشيني صنایعو (د کابل جنګلک فابریکه او ...) ویشل کېږي.
- په افغانستان کې ډول ډول موټر په سړکونو او په وچو لارو کې، او راز راز الوتکې په هوايي کورنیو کې د مسافرنو او سوداګریزو مالونو د لېږدولو لپاره فعالیت کوي.

درېم څپرکی د آسیا لویه وچه

په دې څپرکي کې لولو:

- د آسیا د لویې وچې جغرافیه
- څلور خواوې او موقعیت
- طبیعي جغرافیه: غرونه
- سیندونه
- د آسیا د لویې وچې جبهه لونه، سمندرګي او خلیجونه.
- د آسیا اقلیم
- بشري جغرافیه
- اقتصادي جغرافیه
- کانونه او صنعت
- مواصلاتي جغرافیه
- سیاسي جغرافیه

د څپرکي موخې

له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې ددې څپرکي له ویلو وروسته:

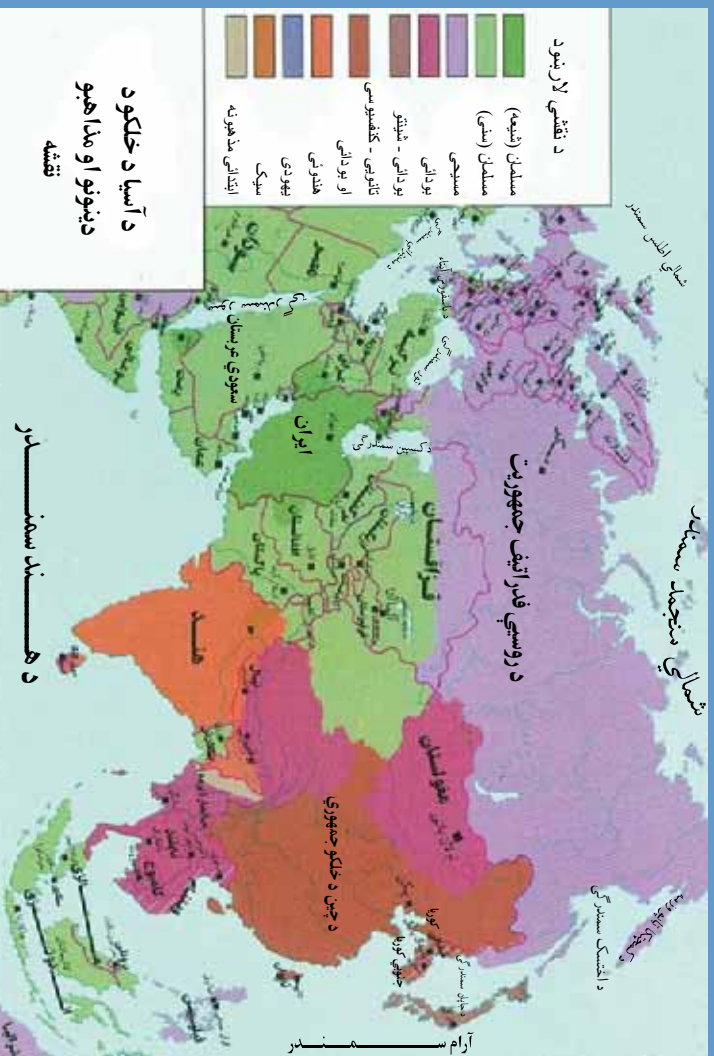
- په نړۍ کې د آسیا د لویې وچې له موقعیت سره آشنا شي.
- د آسیا طبیعي جغرافې په اړه معلومات پیدا کړي.
- د آسیا له بشري جغرافې سره آشنا شي.
- د آسیا د لویې وچې اقتصادي جغرافې سره آشنا شي.
- د آسیا د لویې وچې د حمل او نقل په اړه معلومات پیدا کړي.
- د آسیا د لویې وچې له سیاسي جغرافې سره آشنا شي.
- د آسیا د لویې وچې له اقلیم سره آشنا شي.
- د آسیا په لویه وچه کې د اقتصادي شتمنیو په اړه معلومات پیدا کړي.
- د آسیا د لویې وچې له مهمو سیندونو، سمندرګیو او جهیلونو سره آشنا شي.

له زده کوونکو څخه هیله کېږي چې ددې څپرکي په لوستلو سره لاندینو مهارتي اهدافو ته ورسېږي:

- د آسیا د لویې وچې انټرول او په هغې کې د سرحدونو، سمندرګیو، مهمو سیندونو، جهیلونو، غرونو او داسې نورو ذنبه کول.
- د آسیا د لویې وچې د قشې پریخ د طبیعي شیانو بنودل.
- د سپینې قشې پریخ د سرحدونو، سمندرګیو، مهمو سیندونو، جهیلونو او غرونو ذنبه کول او ټاکل.

د آسيا د لويي وچي موقعيت او څلور خواوي

د آسيا تقفه له څلور خوا سره يي

آيا پوره يی چې آسيا تر ټولو لويه وچه ده؟

آسيا لويه وچه ده چې زياته برخه يي په ختيځ او شمالي نيمو کره کې موقعيت لري. د آسيا لويه وچه د ختيځ طول البلد د ۲۵ درجو او د لویدیځ طول البلد د ۱۷۰ درجو په منځ کې، د جنوبي عرض البلد د ۱۰ درجو او د شمالي عرض البلد په ۸۰ درجو کې پرته ده. پراخوالی يې ۴۴،۲ ميليونه کيلومتره مربع دی. د آسيا د لويي وچي په شمال کې کنگل شوی شمالي سمندر، جنوب خواته يې د هند سمندر او ختيځ خواته يې آرام سمندر پراته دي. لویدیځ خواته د آسيا او اروپا د لويو وچو په منځ کې د اورال غرونه، د اورال سيند، د کسپين سمندرگي، تور سمندرگي او د باسفورس آبنا جوړه وي. د جنوب لویدیځ خواته سورسمندرگي او د سويز کانال آسيا له افريقا نه بيلوي. د شمال ختيځ خواته د بيرنگ آبنا، آسيا د امريکي له لويي وچي نه جلا کوي. د آسيا او اروپا لويي وچي يوځای د يوريشيا په نامه هم يادوي. څرنگه چې خلکو د آسيا اروپا او افريقا دريو لويو وچو په اړه له پخوا معلومات درلودل نو ځکه د لرغوني نړۍ په نامه هم

د هغو یادونه شوی ده.

د آسیا لویه وچه درې لویې ټاپو وزمې لري چې دا دي: د عربستان ټاپو وزمه، د هند ټاپو وزمه او د هند و چین ټاپو وزمه. په دې لویه وچه کې د نړۍ ډېرې لورې څوکې پرتې دي. د آسیا لویه وچه د لرغونو تمدنونو او دینونو زانګو ده. د نړۍ خلک آسیا د کلدې، آشور او بابل د لرغونو تمدنونو سره پیژني. د کتې ور او تاریخي آثار لکه په مکه معظمه کې د کعبې خونه او د اسلام د ستر پیغمبر زیارت په مدینه منوره کې ډېر اهمیت لري. حضرت آدم او بی بی حوا علیهما السلام په آسیا کې ژوند کاوه. د الله پاک لوی او مهم دینونه لکه د اسلام مقدس دین، د عیسویت او یهودیت دینونه او لوی ائینونه لکه بودیزم، کنفیوس او نور په دې لویې وچې کې منځ ته راغلي دي.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کوونکي دې په بیلابیلو ډلو وویشل شي. هره ډله دې د ټولګي په منځ کې د آسیا جغرافیایي موقعیت، شاوخوا سمندرونه، کانالونه، آبناء ګانې او ټاپو وزمې د نقشې پرمخ وښي.

پوښتي

- ۱ - د آسیا د لویې وچې د شاوخوا سمندرونو نومونه واخلئ؟
- ۲ - خالي ځایونه په مناسبو کلمو پوره کړئ:
الف - د ..... غرونه د آسیا او اروپا د لویو وچو په منځ کې طبیعي سرحد جوړوي.
ب - د ..... سمندرګي او ..... کانال آسیا له افریقا نه بیلوي.
ج - د ..... آبناء آسیا د امریکا له لویې وچې نه جلا کوي.
د - د آسیا د دريو ټاپو وزمو نومونه واخلئ.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د آسیا د لرغونو تمدنونو او بیلابیلو دینونو په اړه معلومات راغونډه کړي او په راتلونکي درسي ساعت کې دې په ټولګي کې واوروي.

د هماليا غر

د آسيا د غرونو په اړه څه پوهیږئ؟

د آسيا لويه وچه لور غرونه، لورې سطحې او پراخې دښتې لري. د آسيا ټولې لرغونې برخې د جیولوجي په دوهمه دوره کې د یو لوی سمندر او تور سمندرګي، د ټیتس د سمندر د پاتېشوني برخه ده. اوس ارال او بالخاش جېرېټونه او د کسپین او تور سمندرګي، د ټیتس د سمندر د پاتېشوني برخه ده. اوس د ټیتس سمندر له منځه تللی او د هغه پرځای د آسيا لويه وچه پرته ده. د آسيا د لويې وچې غرونه د پامير له لورې برخې نه پیل شوی ختیځ خواته د چین ترختیځ د سالیريا تر جنوب ختیځ او لویدیځ خواته د ترکیې تر آخره پورې پراته دي.

تکتونیکي فعالیتونو له دې لورو او اصلي غرونو، پرته، واړه غرونه د همدغو غرونو په لور رامنځ ته کړي دي.

د آسيا ډېر جگ غرونه د هند په شمال کې د هماليا غرونه دي چې له ختیځ نه مخ پر لویدیځ پراته دي. جگه څوکه یې د ایورست په نامه یادېږي چې د سمندر له سطحې څخه ۸۸۴۸ متره لوړوالی لري. د هماليا د غرونو لویدیځ خواته په افغانستان کې د هندوکش غرونه په ایران کې د البرز او زاګروس غرونه، قفقاز غرونه، او په ترکیه کې د پونټیک او اناتولي غرونه پراته دي. همداراز ختیځ خواته د چین په شمال کې د تیانشان او د الټایي لور غرونه دي. د مغولستان، تبت، گوټی او پامیر لورې برخې چې د آسيا د لويې وچې په منځنۍ برخه کې پراته دي. د آسيا ډېره لويه جگه سطح

جوړوي. همداراز د آسيا لويه وچه پراخي دښتي لري چې دا دي:
د مغولستان دښتي، د ايران د کویر او لوت دښتي، د سوريې او عراق دښتي او په عربستان کې
د ربيع الخالي دښتي.

د ټولګي دننه فعاليت:

زده کونکي دي په بيلا بيلو ډلو وويشل شي، هره ډله دي د آسيا د طبيعي شیانو له جملې
څخه يو لکه غرونه، دښتي، جهيلونه او د تتيس له سمندر نه پاتې سمندرګي او د آسيا
لوړې سطحې د قشې پرېخ کې وښيي.

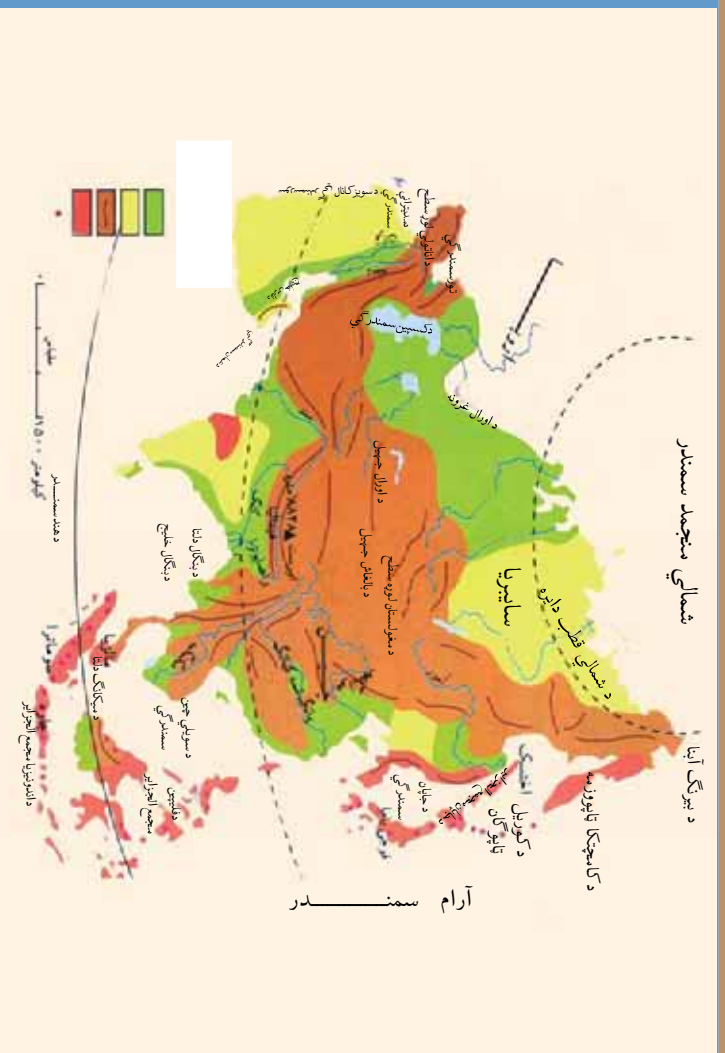
پوښتني

- ۱- د هندوکش د غرو لړۍ په کوم هيواد کې دي؟ او کوم لوړته غځيدلي دي؟
- ۲- د هماليا غر د آسيا په کومه برخه کې پروت دی او جگه څوکه يې خوږه لوړوالی لري؟
- ۳- د ايران او ترکي، غرونه په څه نامه يادېږي او کومو خواووته پراته دي؟
- ۴- د تتيس سمندر په کوم ځای کې و او څه ښه يې پاتې ده؟
- ۵- د آسيا د دښتو نومونه واخلي؟

له ټولګي څخه بهر فعاليت

زده کونکي دي د يوه چوکاټ په ښځ کې د پاسر لوړه سطح په ښه کړي وروسته دي د آسيا
دغرونو نومونه وليکي او په راندلونکي درسي ساعت کې دي په ټولګي کې ولولي.

د آسيا د لويې وچې د سيندونو په اړه څه پوهيرئ؟

که څه هم چې د آسيا په لويه وچه کې پراخې دښتې پرتې دي چې خلک د اوبو د نشتوالي له امله له ستونزو سره مخامخ دي، خو بيا هم د آسيا لويه وچه ډير سيندونه لري. د آسيا سيندونه د بهير له مخې چې سمندرو خواته روانې دي په څلورو حوزو وېشل کېږي.

۱ - هغه سيندونه چې د سايريا د جنوب له غرو څخه سرچينه اخلي او له سوېل نه مخ پر شمال بهيرې او شمالي کنګل سمندرونه ور توپيري له لوېديځ نه مخ پر ختيځ دادي: د ob اوب، ينسي او لينا سيندونه. ددې سيندونو اوبه کله کله شمالي کنګل شوي سمندر ته نږدې کنګل وهي.

۲ - هغه سيندونه چې د آسيا ختيځ خواته بهيري او د آرام سمندر، سمندر گيو ته توپيري په ترتيب سره د شمال نه سوېل خواته دادي: د امور سيند چې د مغولستان له شمالي غرونو څخه سرچينه اخلي او د ولاديرا ستوک بندر ته نږدې د اخوتسک سمندر گي ته توپيري. د هواګهرو سيند چې د منځني چين له غرونو څخه سرچينه اخلي او د چپهلي په خليج کې چې د کوريا د خليج په لوېديځ کې پروت دی، توپيري.

د سيگانګ سيند چې د سوېلي چين له غرونو څخه سرچينه اخلي او د کمبوديا په سوېل کې د سوېلي چين سمندر گي ته توپيري.

۳- هغه سیندونه چی د آسیا له ختیځ نه لویدیځ ته د هند د سمندر سمندرگیو، د عربو سمندرگی او د فارس خلیج ته توییری دادي:

ایراوادی له میانمار څخه د مارتابان خلیج ته توییری. د گنگا سیند چی هندیانو ته سپیڅلی دی او د بنگله دیش په څنگ کی د بنگال خلیج ته توییری. د سند سیند چی د عمان په سمندرگی کی توییری د کارون سیند او د دجلې او فرات سیندونه چی شط العرب (اروند رود) جوړوي او وروسته د فارس خلیج ته ورتوییری.

۴- هغه سیندونه چی د آسیا په داخلي جهیلونو کی توییری دادي:

آمو (چیچون) او سیردریا (سیچون) چی د ارال په جهیل کی توییری. د اورال سیند چی د آسیا او اروپا په سرحد کی بهیری د کسپین په سمندرگی کی توییری.

د ټولګي دننه فعالیت

زده کورنګي دې په څلورو ډلو وویشل شي هره ډله دې له پورتنیو سیندونو څخه په یوه باندې په خپل منځ کی سره بحث وکړي او د نقشي پرمخ دې مطلب په ټولګي کی بیان کړي.

پوښتي

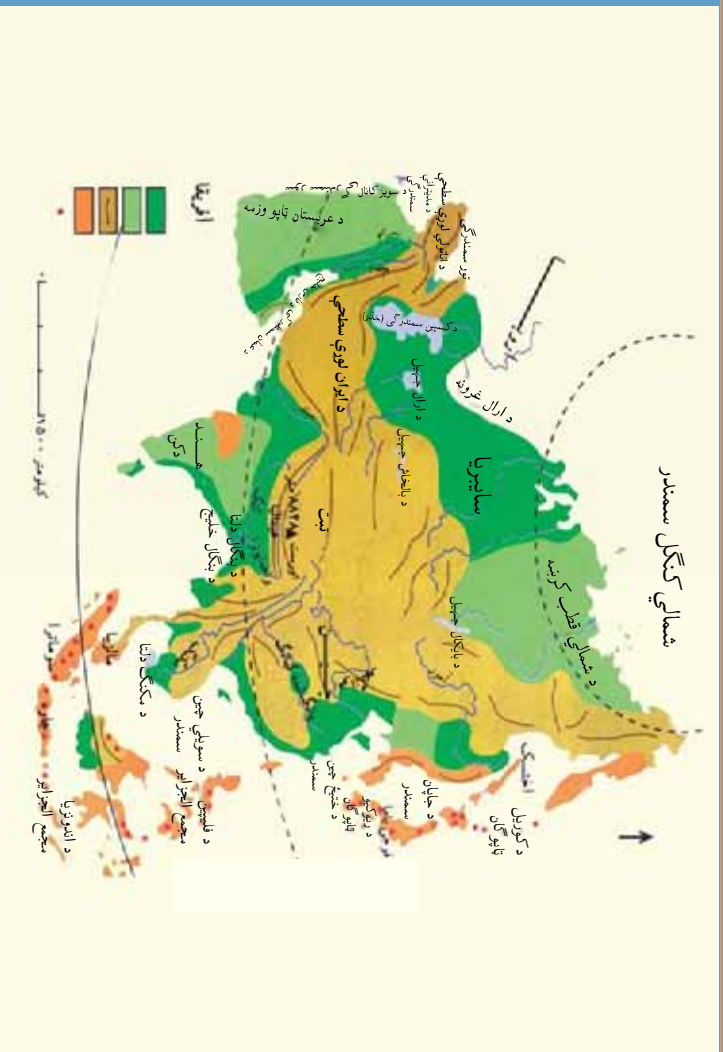
- ۱- د آسیا سیندونه په څو برخو ویشل شوي دی؟
- ۲- د آسیا د شمالي برخي د سیندونو نومونه واخلي؟
- ۳- هغه سیندونه چی د آرام سمندر، سمندرگیو کی توییری نومونه یې واخلي؟
- ۴- هغه سیندونه چی په بنگال خلیج او عربو سمندرگی کی توییری نومونه یې واخلي؟
- ۵- د افغانستان کوم سیند په ارال جهیل کی توییری؟
- ۶- هغه سیندونه چی د فارس په خلیج کی توییری نومونه یې واخلي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

له سیندونو نه څه ګټه اخلو؟ په دې اړه یو پنځه کرښیز مطلب ولیکئ او په راتلونکي درسي ساعت کی یې په ټولګي کی ولولئ

د آسيا د لويې وچې جهيلونه ، سمندرگي او خلیجونه

اټه ويښم لوست

ښه ده چې زده کوونکي د آسيا د وچې جهيلونو، سمندرو، گيو او خلیجونو په اړه معلومات ولري.

د آسيا مهم جهيلونه اکثرا د روسيې په سايريا، چين، قزاقستان، منځنۍ آسيا، سهيل ختيځ او لويديځ آسيا کې پراته دي چې مهم يې دادی:

په سايريا کې د بايکال جهيل چې د انگارا د سيند په اوږدو کې منډلي اوبه لري، اعظمي اوږدوالی يې ۷۰۰۰ کيلومتره او سوري يې ۱۳۰ کيلومتره دی.

د خانکا جهيل د چين په ختيځ کې، په قزاقستان کې د بالخاش او ارال جهيلونه نامتو دي. په قرغزستان کې د بسپک کول جهيل نامتو دی.

په افغانستان کې د چقمقين او شينوا جهيلونه، د امير بنده، د غزني ولاړې اوبه او د سيستان هامون جهيل ډير نامتو دي.

د ايران په لويديځ کې د اروميه جهيل نامتو دی. په ترکيه کې د وان جهيل نامتو دی.

د سون کاری جهيل د شمالي کوريا په شمال کې، لوب نور او يو شمير زيات نور جهيلونه چې توريستي زياتي منظرې لري نامتو دي چې هر کال يو شمير سيلانيان د هغو جهيلونو ليدو ته ورځي.

آيا د آسيا د لويدي وچي د خلیجونو په اړه معلومات لری؟
د آسيا سواحل پرې گړي او تاوراناو ځايونه زيات لری، له دې امله د سواحلو په شاوخواکي
بي زيات خلیجونه لیدل کېږي، چي ځیني یې د بیړۍ چلولو لپاره بڼه لاره هواره کړي ده.
د آسيا د شمالي سواحلو خلیجونه: دیر ناستوي، د اوب خلیج دی خو واره نور کرچي خلیجونه هم لري.

د ختيځي آسيا د سواحلو خلیجونه: د کروندونسکي خلیج او نور.
د آسيا د سوېلي سواحلو خلیجونه: د سیم خلیج، د بنگال خلیج، د فارس خلیج، د عدن خلیج او نور.
د آسيا لویدیځ ساحلي خلیجونه: کوچنی خلیج د عقبي د خلیج په نامه.
لوی او واړه سمندرګي هم په آسيا کې لیدل کېږي: د کسپین سمندرګي د آسيا په دننه کې
چې د آسيا د لویې وچې په داخل کې ډېر لوی سمندرګي دی.
د آسيا د ختيځ سمندرګي: د بېرنگ سمندرګي د اخوتسک سمندرګي، د جاپان سمندرګي،
ژېر سمندرګي او د ختيځ چين سمندرګي دي.

د آسیا د سویل سمندرګي: د ختیځ چین سمندرګي، د جاوا سمندرګي، د اندامان سمندرګي، د عربو سمندرګي او د عمان سمندرګي چې زیات سوداګریز اهمیت لري.
د آسیا په لویدیځ کې سور سمندرګي د ډېر اهمیت وړ دی.

د ټولګي د ننه فعالیت

زده کوونکي دې په دريو ډلو وویشل شي، لومړۍ ډله دې د آسیا جېپلونه، دویمه ډله دې د آسیا خلیجونه او دریمه ډله دې د آسیا سمندرګي په هغه نقشه کې چې د ټولګي مخې ته څرېدلې ده ونيسي.

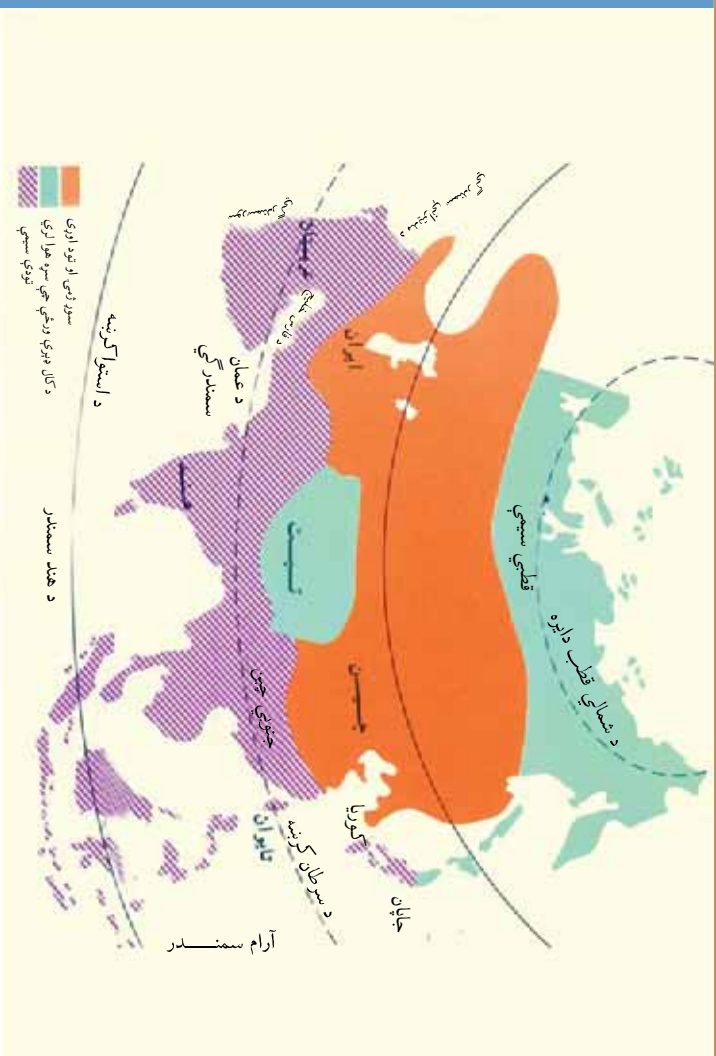
پوښتي

- ۱- د آسیا د ختیځ د دریو سمندرګیو نومونه واخلي؟
- ۲- د جاپان سمندرګي کوم هیوادونه سره پیلوي؟
الف - ترکیه او سوریه
ب - جاپان او کوریا
- ۳- د کسپین سمندرګي د آسیا په کومه برخه کې پروت دی؟
الف - ختیځ ب - لویدیځ ج - شمال د - سویل
- ۴- ولې د آسیا د سواحلو په څنګ کې ډېر خلیجونه شته دي؟

له ټولګي څخه بهر فعالیت

هر زده کوونکی دې د آسیا نقشه انځور کړي او په هغه کې دې د مهمو سمندرګیو او خلیجونو نومونه ولیکي.

نہہ ویستم لوست د آسیا د لوئی وچی اقلیم

د آسیا د لوئی وچی اقلیمي نقشه.

آیا پوهیږئ چې د آسیا اقلیم ددې لوئی وچی د خلکو په ژوند باندې څه اغیزه لري؟

آسیا ډېره پراخه او لویه وچه ده. داستوا له سیمې څخه ترشمالی قطبه او له ختیځ نه تر لویدیځ پورې بیلابیلې اقلیمي سیمې لري. لدې امله ده چې د آسیا په لویه وچه کې نباتي پیداوار، ځنګلونه، خاوره، د کورونو او جامو ډولونه بیلابیل او راز راز دي. د آسیا راز راز اقلیم په لاندې توګه دی:

۱- د قطبي او یخچالي سیمو اقلیم

د آسیا د لوئی وچی د شمالي سواحلو په اړوندو کې د شمالي عرض البلد له $۶۶\frac{۱}{۲}$ درجو څخه تر ۸۵ درجو پورې قطبي برخې پراختیا پیدا کړې ده. دا اقلیمي سیمه د تندرا سیمې په نامه یادېږي. ټیټ بوټي دته زیات دي، خاوره یې حاصلخیزه نه ده. له کنگل او واورې نه ډک وي. تودوخه یې ډېره کمه ده چې کابو د سانتي ګریډ $۲۰-۱۰$ درجو ته رسېږي.

۲- د قطب لاندې اقلیم

دا اقلیمي سیمه له ختیځ نه لویدیځ ته د ساینیریا زیاته برخه نیولې ده. زمی یې ډېر سور او دوی یې لږ سور یعنی د ۱۸ او ۱۹ درجې د سانتي ګریډ دی. ستنیز پانی همیشه شنه ځنګلونه په دې سیمې کې زیات دي.

۳- د سټپ د سيمې اقليم
دا ډول اقليم د منځني آسيا د چين له شمال لوېديځ څخه پيل شوی لکه د يو کمربند په څير تر ترکي پورې غځېدلی ده. د افغانستان او ايران په گډون د منځني آسيا هيوادونه پکې راځي. د ورنست اندازه يې ډېره کمه ده يعنې کابو د ۱۵۰ او ۲۰۰ ملي مترو په منځ کې ده. تودوخه يې په دوبي کې کابو ۴ درجې د سانتي گرېد ته او د ژمي سورت والی يې منفي لس او پنځلس درجو د سانتي گرېد ته رسېږي. ددې په څير صحراگانې په ايران، افغانستان، هند او پاکستان کې هم ليدل کېږي.

۴- د غرښو او لوړو برخو اقليم
د هماليا، قراقم، تيان شان، هندوکش، البرز او زاگروس د غر لړيو د لوړو سيمو اقليم جوړ کړی دی د ورنست اندازه يې تل د واورو په شکل وي. د غرونو دا لړۍ د آسيا د سيندونو سرچينه جوړوي.

۵- صحراوي اقليم
د عربستان ټاپو وزمه چې د افريقا د لويې صحرا په اوږدو کې پرته ده د دوبي د تودوخي درجه يې له ۴۵ سانتي گرېد درجو نه زياتېږي او په ژمي کې شلو او پنځلس درجو ته راټټېږي. په ډېرو کلونو کې ورنست پکې نه کېږي. ورنست يې کله کله ۵۰ ملي مترو ته رسېږي چې هغه سيلالي او تخريبي وي.

۶- معتدل اقليم
کلنی ورنست يې له ۴۰۰ ملي مترونه زيات وي او د ژمي منځني تودوخه يې له پنځلس درجو نه جگه او دوبي يې ۳۰ درجو د سانتي گرېد ته رسېږي. د چين ټول هيواد د هماليا جنوب او د هند شمال په دې اقليم کې شامل دی.

۷- مديترانه يي اقليم
د ترکي يوه محدوده ساحلي برخه، د عراق شمال ختيځه برخه، د کسپين د سمندرگي سويل ختيځي ساحلي برخې يوه کوچنۍ سيمه او د مديتراني سمندرگي ختيځي غاړې په مديترانه يي اقليم کې شاملې دي. دوبي يې وچ، ژمی يې باراني او معتدل او دوبي يې نسبتاً تود دی. دستروس ونې (نارنج، ماڼه، ليمو) او مديترانه يي بوټي په دې ځای کې ډېر شنه کېږي.

۸ - ۵ استوائی سوانا اقليم
د دوبي وربست يې له ۸۰۰ ملي مترونه زيات دی. د اوري او ژمي تودوخه يې زيات بدلون نه لري
د ۲۰ او ۳۰ درجو په منځ کې بدلون لري د هند و چين ټاپو وزمه او د هند د نيمې قارې زياته برخه دا
ډول استوائی سوانا اقليم لري. جگ جگ بوټي، سوه لرونکي او بې سوي وني پکې شني کيږي.

۹ - ۵ استوا د باراني ځنگلونو اقليم
د شرق الهند ټاپوگان، د هندوچين لوېديځ سواحل د بنگله ديش سويل او د شمال لوېديځ
هند يوه برخه په دې کې شامل دي. کلني وربست يې ډېر زيات دی او په هره مياشت کې له ۵۰۰
ملي مترو څخه زيات وربست لري. په دې ځای کې د کال فصلونه نشته، کلني منځنۍ تودوخه
يې د ۲۵ او ۳۰ سانتي گريد درجو په منځ کې ده. هوايي تل توده او لنډه وي. د ربر وني يې له
مسمو پيداوارو څخه دي.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کوونکي دې په درې ډلو وویشل شي هره ډله دې د آسیا د اقلیم درې سیمې تر بحث لاندې ونیسي او نتیجه دې خپلو ټولګیمو لپاره بیان کړي.

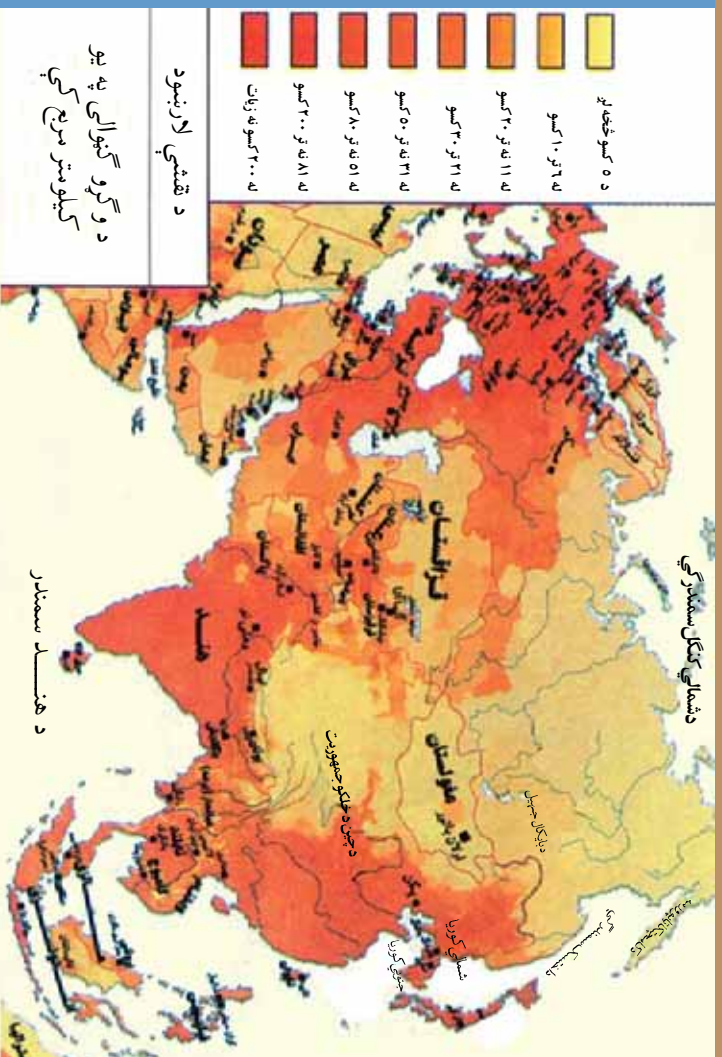
پوښتي

- ۱ - د تندرا سیمه د آسیا د کوم ډول اقلیم په سیمه کې پرته ده؟
الف - تر قطبي لاندې   ب - قطبي ساحه ج - صحراوي   د - غربي
- ۲ - د استوایي ځنګلونو اقلیم کومې ځانګړتیاوې لري؟
الف - وېر ورنست د زباتي تودوخې سره   ب - کم ورنست او تودوخه یې له صفر نه ټیټه
- ۳ - بنگله دیش کوم ډول اقلیم لري؟
الف - قطبي اقلیم ب - تحت قطبي اقلیم   ج - استوایي اقلیم
- ۴ - صحراوي اقلیم د آسیا په کومه برخه کې اکثریت لري؟
د - صحراوي اقلیم

له ټولګي څخه بهر فعالیت

زده کوونکي دې د آسیا اقلیمي نقشه رسمه کړي او د ډول ډول اقلیمونو سیمه په رنگونو نښه کړي.

د ډېر شمېر لوست بشري جزو افېه

د آسیا د خلکو د نفوس، ژبې، دینونو او نژاد په باره کې څه پوهیږئ؟

د آسیا د نفوسو گڼوالی ته په نقشه کې څیر شئ. آیا ددې لویې وچې په ټولو ځایونو کې خلک په یوه اندازه خپاره دي؟ په کومو ځایونو کې د خلکو گڼوالی زیات او په کومو ځایونو کې خلک لږ لیدل کیږي؟

د ۲۰۰۸ میلادي کال د سر شمیرني له مخې د آسیا په لویه وچه کې د نفوسو شمیر کابو ۴،۰۵ میلیارده کسه شمېرل شوی دی.

د وگړو نه ډکې او لږ نفوسه سیمې د ژوند د شرایطو په اساس د آسیا په بېلو بېلو برخو کې سره توپیر کوي.

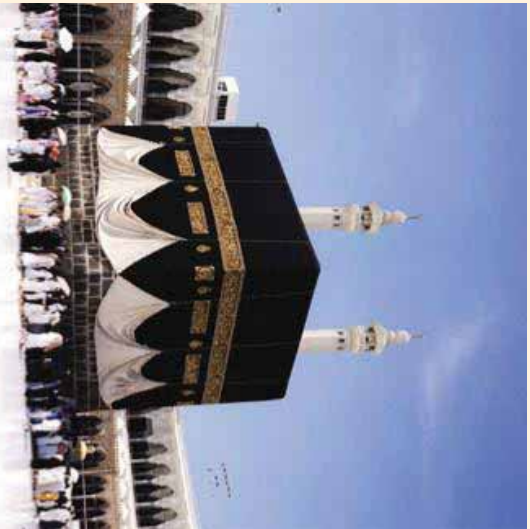
په هغو سیمو کې چې د ژوند ښه شرایط لکه ښه او برابر اقلیم، د کرنې او مالدارۍ پراخې ځمکې، د صنعتي فابریکو موجودیت، ښارونه او د سوداګرۍ بندرونه، ترانسپورتي ډبرې لارې، د مواصلاتو وسایط او وسیلې او زیاته کارموندنه په کې وشي د نفوسو شمېر هلته مخ په زیاتیدو دی. په غرنیو سیمو کې چې په اوږدې مودې کې سور اقلیم لري، کرنیز لږې ځمکې، د صنعتي فابریکو نشتوالی، د ترانسپورتي وسایلو او لارو کمبود او زورتوب، د کارنه پیداېښت، وزگارټیا او په ګرمو، مرطوبو، ځنگلي او با طلاقي سیمو کې د وگړو شمیر ډېر کم وي.

کوم هیوادونه چې په آسیا کې زیات نفوس لري د چین، هند، اندونیزیا، پاکستان، بنگله دیش، جاپان

او سوډيل ختيځ آسيا هيوادونه دي.
د آسيا په لويه وچه كې د نفوسو نه د ډكو ځايونو او لږ نفوسه ځايونو په اړه خپل دلايل بيان كړئ؟

ژبې
د آسيا خلك په بېلابېلو ژبو خبرې كوي. د آسيا دخلكو ژبې په دوو لويو برخو وېشل شوي چې د ژبړ پوټكو ژبې لكه د چين، كوريا او مغولستان د خلكو ژبې دي. او د سپين پوستكو ژبې لكه عربي، اردو، پښتو، دري، فارسي او تركي ژبې دي.

دینونه
د آسيا لويه وچه، د لويو دينونو او لرغونو آيينونو لويه وچه ده. لوی دينونه يې عبارت دي له: اسلام مقدس دين، مسيحيت او يهوديت څخه. د عربي هيوادونو، د منځني آسيا هيوادونو، افغانستان، ايران، پاکستان، بنگله ديش، انډونيزيا او نور ودين اسلام دی. چې مقدس ځايونه يې په مکه معظمه، مدينه منوره او بيت المقدس كې دي.
د آسيا د لويې وچې لرغوني آيينونه: بودايي، برهمني، شتو، کنفسوس او داسي نوردې. چې د چين، هند، جاپان او كوريا خلك يې پيروان دي.

د مكې معظمې انځور

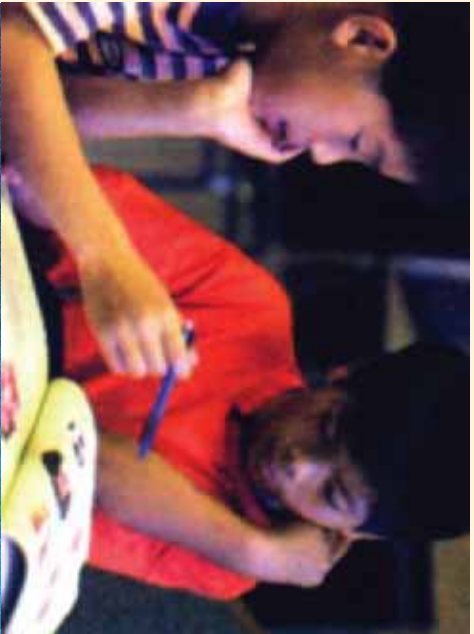

په بيت المقدس كې د اقصی د جومات انځور

نژاد

- د آسيا خلك درې رنگه يعنې سپين، ژير او كم رنگه تور نژاد لري.
- سپين نژاد: په منځني، آسيا، لويديځه او سويل لويديځه آسيا او د سويلي آسيا په يوه برخه كې ژوند كوي.
- ژير نژاد: په ختيځ، سويل ختيځ او سايبريا كې ژوند كوي.
- تور نژاد: دهند په سويل كې، سريلانكا او د مالديو په ټاپوگانو كې استوگنه لري.

د ټولګي د زنه فعاليت

- د هرې ډلې غړي دي پرېوې لاندینۍ پوښتني باندې بحث وکړي او نقشې ته په څیر کېدو سره ډې ځواب وړايي.
- ۱ - د آسيا د وگړو نه د ډکو هيوادونو نومونه واخلئ؟
  - ۲ - لږ نفوسه سيمې د آسيا په کومو ځايو کې پرته دي؟ ولې لږ نفوسه دي؟
  - ۳ - اسلامي مقدس ځايونه په کوم هيواد کې پراته دي او د څه په نامه يادېږي؟
  - ۴ - د آسيا د خلکو د نامتو ژبو نومونه واخلئ؟
  - ۵ - ژبې پوښتګي په کومو آسيایي هيوادو کې ژوند کوي؟
  - ۶ - د جاپان، هند او بنگله ديش خلک د کوم آيين او دين پيروان دي؟

پوښتني

په لاندې جدول کې په څير سره وگورئ، د الفبا د څنگ اعداد د مربوطو جلمو په قطار کې ورسوئ.

۱	الف	د مسلمانانو مقدس ځايونه	د آسيا د وگړو ډک هيوادونه	د آسيا په ختيځ، سهيل، سويل او سايبريا کې ژوند کوي
۲	ب	د ژبې پوښتګي	د نفوسو گټوالی	په غرنی سوو اقليم سيمه کې، تودې مروطې، ځنگلي اوبه طلاقي سيمې کې.
۳	ج	د نفوسو گټوالی	د نفوسو گټوالی	په سعودي عربستان او فلسطين کې ځای لري.
۴	د	د نفوسو گټوالی	د نفوسو گټوالی	د انسانانو په منځ کې د افهام او تفهيم وسيله ده.
۵	هـ	کم رنگه تور پوستګي	کم نفوسه سيمې	چين، هند، اندونيزيا، پاکستان، بنگله ديش، جاپان او د هند او چين هيوادونه دي.
۶	و	کم نفوسه سيمې	کم نفوسه سيمې	هغو سيمو کې چې د ژوند بڼه شرايط او د کار پيدايښت وي.
۷	ز	ژبه	ژبه	

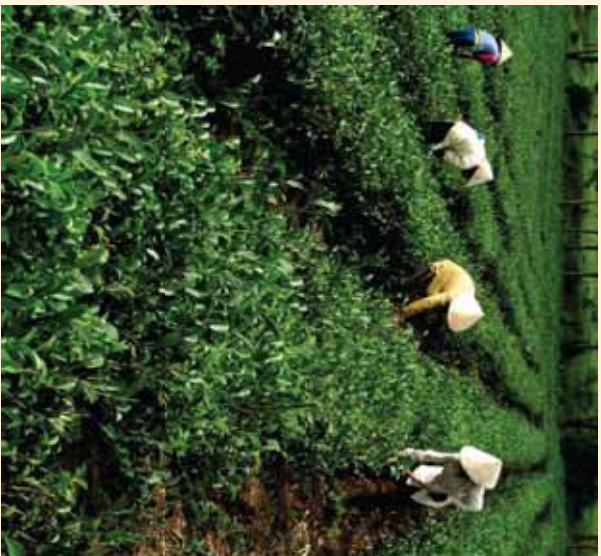
له ټولګي څخه بهر فعاليت

کوم عوامل په يوه سيمه کې د وگړو د زياتيدو باعث گرځي؟ په دې اړه په خپلو کتابچو کې يو مطلب وليکئ او په راتلونکي ساعت کې يې په ټولګي کې ولولئ.

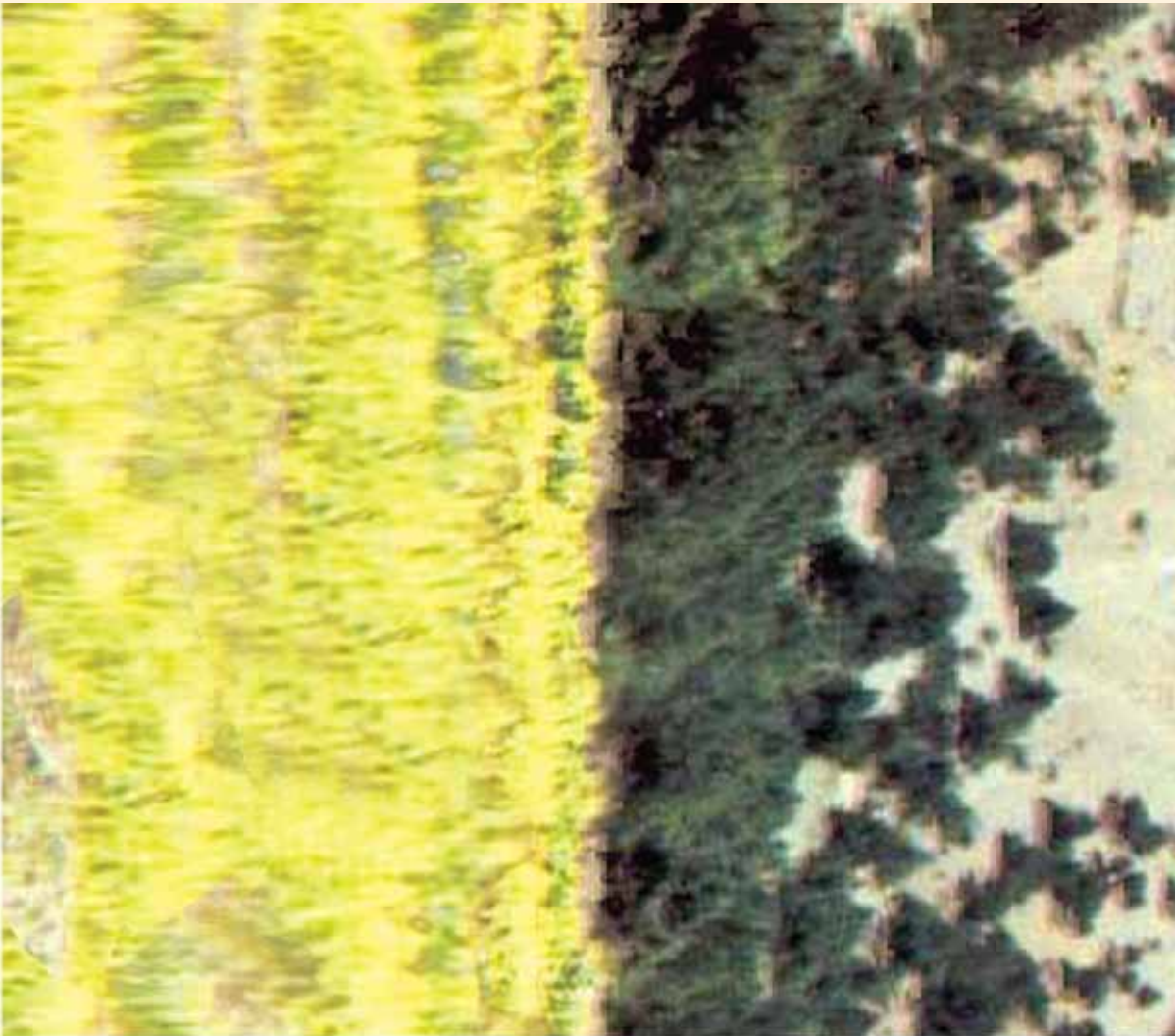

آيا کولای شئ چې د آسيا په لويه وچه کې د چای د تولیدونکو شو هموادونو نومونه واخلي؟

د چای کرونده

د آسيا د لويې وچې اقتصادي تقشې ته وگورئ. پخوا د آسيا د لويې وچې اقتصاد په کرته او مالدارۍ ولاړ و چې په پخواني شکل کېده خو د وگړو د زياتوالي او د ښارونو د ودې سره غذايي توکو ته ورځ په ورځ اړتيا زياته شوه. لدې امله آسيایي هميادونه زيار باسي خلکو ته د غذايي توکو د برابرولو لپاره، د کرنې د نويو طريقو او ماشين آلاتو نه په گټې اخستني سره کرنيز توليدات زيات کړي. د آسيا په لويه وچه کې د اقليمي ځانگړو شرايطو په اساس په هغو ځايونو کې چې حاصلخيزي ځمکې او زياتي اوبه لري، خلک په کرنې بوخت دي.

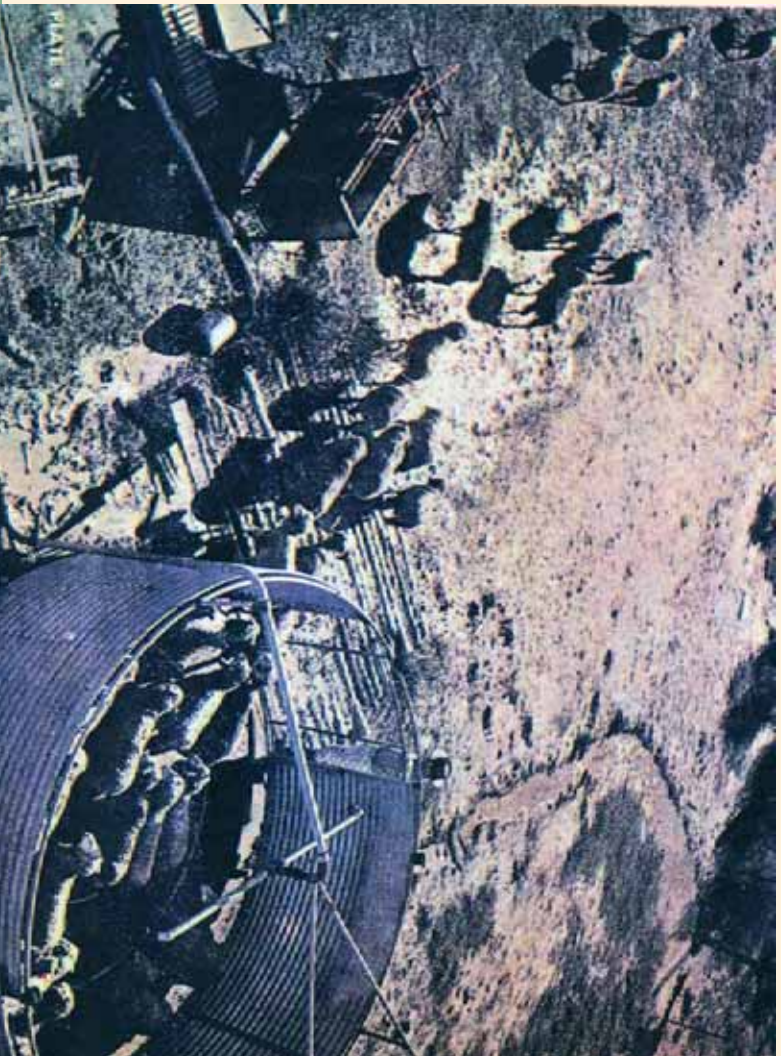
د آسيا د لويي وچي په بيلو بيلو برخو کي د اقليم او کرنې هماهنگي بايد په پام کي ونيسو. داسيا په وچو سيمو کي غلي داني لکه غنم، اوربشي، او جوار کرل کيږي. په منځني او سويل ختيځه آسيا کي د آرام سمندر او د هند د سمندر په غاړو کي د زياتي لنډي هوا او ورښت له امله وريجي کرل کيږي. په دې وروستيو کلونو کي کرڼه او د حاصل ټولول په ټولو دغو سيمو او په ځانگړي ډول په هغو هيوادونو کي چي صنعت ته يي ډېره پاملرنه کړيده سيکائيزه شوي ده او زياتوالي يي پيدا کړي دي. دچای او گنډ توليد په هند، پاکستان، سيلون او بنگله ديش کي زيات اهميت لري.

مالداري

د آسيا په لويه وچه کې خصوصاً په منځنۍ او لويديځه برخه کې د څارويو ساتل او روزنه ډير رواج لري. په دې سيمو او په غرنيو سيمو کې ډير دغوايانو او پسونو روزنه کوي. آس په ځانگړي ډول ترکمني بېکلي آسونه په منځنۍ آسيا کې روزل کېږي. د قره قل د پسونو روزنه په افغانستان او ايران کې رواج لري.

د فيل روزنه د سويل ختيځې آسيا په هيوادونو او د هند په يوه برخه کې رواج لري. له فيل نه په کرنيزو کارو او حمل و نقل کې گټه اخستل کېږي.

د پسو د سينځلو مرکز

د ټولګي دننه فعاليت

زده کوونکي دې په ډلو ووېشل شي هره ډله دې لاندني موضوعاتو باندې بحث وکړي او د بحث نتيجه دې خپلو ټولګيوالوته بيان کړي.

کرته.....

ماداري.....

پوښتي

لاندې سمې جملې په (ص) او ناسمې جملې په (خ) نښه کړئ:

۱ - د آسيا د لويې وچې اقتصاد په صنعت باندې ولاړ دی. ( )

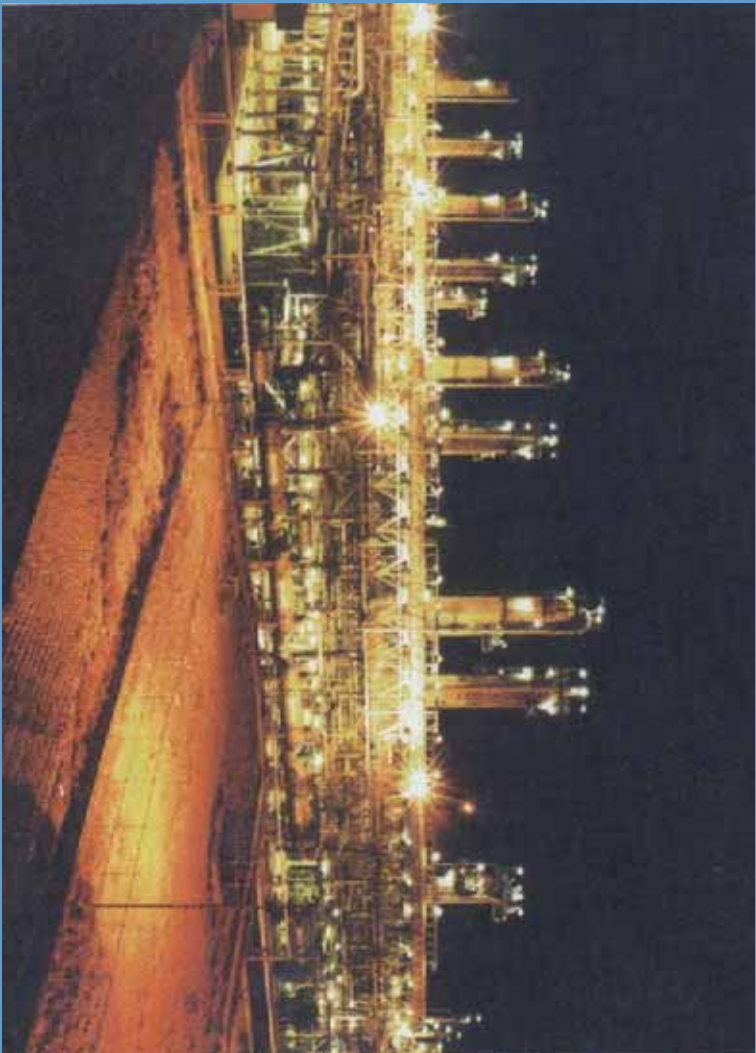
۲ - آسيایي همواره زيار باسي دغذایي توکو د پوره کولو لپاره د کرنيزو توليداتو اندازه زياته کړي. ( )

۳ - د آسيا د لويې وچې په وچو برخو کې ډېرې وريچې توليديږي. ( )

۴ - د آسيا په لويه وچه کې د چای توليد په هند، پاکستان، سيلون او بنگله ديش کې ډېر رواج لري. ( )

له ټولګي څخه بهر فعاليت

دښل په اړه چې څه رنگه حيوان دی او په کوم ځای کې د څه کار لپاره ساتل کېږي، يو مطلب وليکئ او په راتلونکي ساعت کې يې په ټولګي کې بيان کړئ.

د گاز تصفیه

آیا پوهیږئ چې د آسیا صنعتي هېوادونه کوم دي؟

تر ځمکې لاندې منابعو څخه گټه اخیستل او د کاني توکو را ایستنه د آسیا د لویې وچې یوه بله برخه اقتصادي عایدات جوړوي چې له کرني څخه ډېر وروسته ورڅخه گټه واخیستل شوه. استعماري سیالۍ اساسي عامل و چې په دې لویه وچه کې د کانونو را ایستنه کې د ځنډ او ځنډ لامل شو. د آسیا لویه وچه د کانونو او د ځمکې لاندې منابعو خصوصاً نفتو، گازو او ډبرو سکرو په برخه کې ډېره غني ده. د سویل لویدیځ هېوادونه چې د فارس خلیج په شاوخوا کې پراته دي، لکه سعودي عربستان، عراق، ایران، کویت، متحده عربي امارات د نړۍ د نفتو او گازو ډبرې سره یې کاني زېږی لري چې مختلفو هېوادونه یې صادروي. د ډبرو سکرو را ایستنه په ایران، ترکیې او هند (د کلاکتي لویدیځ) کې شهرت لري. د آسیا په ختیځ کې جاپان ډېر لوی صنعتي هېواد دی. که څه هم چې دا هېواد د کاني زېږو له پلوه کمزوری دی خو لږ تر لږه یې د اوسپنې، ډبرو سکرو، مالګې او سفرو په را ایستني سره خپلو صنایعو ته پراختیا ورکړې وه. جاپان د اوبو د بریښنا له ډبرو لویو تولیدوونکو هېوادو څخه دی. روسیه په آسیایي برخه کې پر نفتو سربیره، د ډبرو سکرو، اوسپنې او نورو فلزاتو ډبرې زېږي لري. د آسیا په سویل ختیځ کې انډونیزیا او میانمار د نفتو د تولیدولو ډېر لوی هېوادونه دي.

صنایع

صنایعو په آسیا کې ډیره وده نډه کړې. خو درانه صنایع په روسیې د چین د خلکو په جمهوریت، هند او جاپان کې منځته راغلې. د آسیا ډېر مهم صنعتي هیواد جاپان دی خو د جنوبي کوریا، چین او تایوان نړمونه هم د یادولو وړ دي.

ددې هیوادونو صنعتي توکي د نړۍ هرې خوا ته صادرېږي. چي ځیني یې دادي: هر راز ماشین آلات، الوتکې، موټر، تراکتورونه، کمپاین، د لارو جوړولو ماشینونه، موټرسیکلونه، راډیو او د عکاسۍ سامانونه، کاغذي صنایع او کرنیز صنایع په جاپان کې د نفتو ویستلو لویې بېرک هم جوړېږي.

د چین د پوړال

د آسيا ځيني هيوادونه اوس هم په کرڼه تکيه لري. په دې هيوادونو کې عمده صنعت غالبه اوبدل او لاسي صنايع دي. خو ورو ورو په صنعتي هيوادونو بدلېږي. هغه آسيابي هيوادونه چې له اوبو او سمندرونو سره نښتي، د هغو سوداگري (صادرات او واردات) د سمندر له لارې کيږي. کب نيول هم په آسيا کې دېر دود دی.

تاج محل

په آسیا کې د لیدلو وړ توریستی ځایونه لکه زیارتونه، طبیعي او تفریحي منظرې زیاتې دي. هر کال زرگونه خلک له تاریخي او طبیعي ځایونو څخه لیدنه کوي چې ددې وچې په اقتصاد کې ډېر اهمیت لري.

د ټولګي دنده فعالیت

زده کوونکي دې په ټولو وروشل شي، هره ډوله دې له لاندینو موضوعاتو څخه پر یوې په خپل منځ کې سره بحث وکړي او پایله دې د ټولګي په منځ کې بیان کړي.

- کانونه
- صنایع
- توریزم

پوښتني

- ۱- نفت په کومو آسیایي هیوادونو کې زیات دي؟
- ۲- د آسیایي هیوادونو درانه صنایع، کوم تولیدات جوړوي؟
- ۳- د آسیا د ډېرو مهمو صنعتي هیوادونو نومونه واخلي.

له ټولګي څخه بهر فعالیت

د منځني ختیځ په هیوادونو کې د نفتو د نقشې په اړه معلومات راټول کړئ او په راتلونکي درسي ساعت کې یې په ټولګي کې بیان کړئ.

درې دېرشم لوست د آسیا مواصلاتي جغرافیه

آیا د ورېښمو د لارې په اړه څه پوهیږئ؟

د ورېښمو لاره لرغونې لاره وه چې چین او هندوستان یې له مدیترانې سمندرګي او اروپا سره نښلول. دا لاره له ډبرو آسیایي هیوادونو په ځانګړي ډول له افغانستان څخه تیریده په دې لاره ورېښم او دواګانې له آسیا څخه اروپا ته رول کېدې. نن لارو له پخوانه زیات پراختیا موندلې ده.

لارې په درېو برخو ویشلې:

- ۱- د وچې لارې چې له سړکونو او د اوسپنو له پټلیو څخه عبارت دي.
- ۲- هوائی کرښې.
- ۳- د اوبو یا سمندري لارې

۱-۵ وچې مواصلاتي لارې:

دا لارې سړکونه او د اوسپنې پټلۍ دي. د اوسپنې پټلۍ مسپې، ارزاني او ډېرې د امن لارې دي چې ډېر آسیایي هیوادونه ترې ګټه اخلي. ډېره اوږده د اوسپنې لاره په روسیه کې ده چې د ولادیمیر استوک بندر چې د جاپان سمندرګي په څاروګي پروت دی له مسکو او اروپا سره نښلوي. په اوس وخت کې د ترکیې، ایران، پاکستان او هند هیوادونه له یویل سره د اوسپنو د پټلیو په وسیله نښلې او سوداګریز مالونه او مسافرین بیلابیلو ځایونو ته رسوي. د آسیا په ځینو نويو ښارونو کې د اوسپنې پټلۍ د ځمکې لاندې د (مترو) په ډول شته دي.

۲- سمندري لاري

د آسيا ځلاکو له لرغونو زمانو څخه تر ننه پورې په هغو ځايو کې چې سمندر گيو او سيندونو يې ډيرې اوبه او لږ څوړ درلود او د بېرې چلولو وړ وې له هغو نه د ځلاکو او سوداگريزو توکو په وړلو او راوړلو کې گټه اخيستله. مهم کانالونه او اېناگانې لکه: د باب المندب اېنا، ملاکا او هرمز د آسيا د لويې وچې په شاوخوا کې پراته دي. د هرمز اېنا چې د عمان د سمندرگي او د فارس خليج په مينځ کې پروت دی هره ورځ زيات شمير بېرې ورڅخه تيرېږي او په زرگونو بوشکې نفت د نړۍ گوت گوت ته لېږدوي، د سويس کانال سور سمندرگي د مديترانې له سمندرگي سره نېبلوي چې ډېر سوداگريز مالونه د آسيا، اروپا او افريقا په منځ کې تبادله کوي.

د ملاکا اېنا چې د ماليزيا او انډونيزيا د هيوادونو په منځ کې پرته ده هم د آسيا ختيځ او سوېل ختيځ هيوادونه له نوري نړۍ سره نېبلوي.

۳- هوايي کرښې

هوايي کرښې لوی ښارونه سره نېبلوي. د شلمې پېړۍ په وروستيو کې د الوتکو په جوړولو کې ډېر پرمختگونه شوي دي. الوتکه د لېږد (تقليبي) ډېره گړندۍ وسيله ده چې ډيرې آسانتياوي يې په لېږدولو را لېږدولو کې رامنځ ته کړې دي. د هر هيواد لوی ښارونه هوايي ډگرونه لري چې مسافرين او سوداگريز مالونه په لږ وخت کې له يوه ځای ته بل ځای ته لېږدوي.

د ټولگي دنده فعاليت

زده کوونکي دي په دريو ډلو ووېشل شي، هره ډله دي د لاندې موضوعاتو په اړه بحث وکړي او پايله دي خپلو ټولگيوالوته بيان کړي.

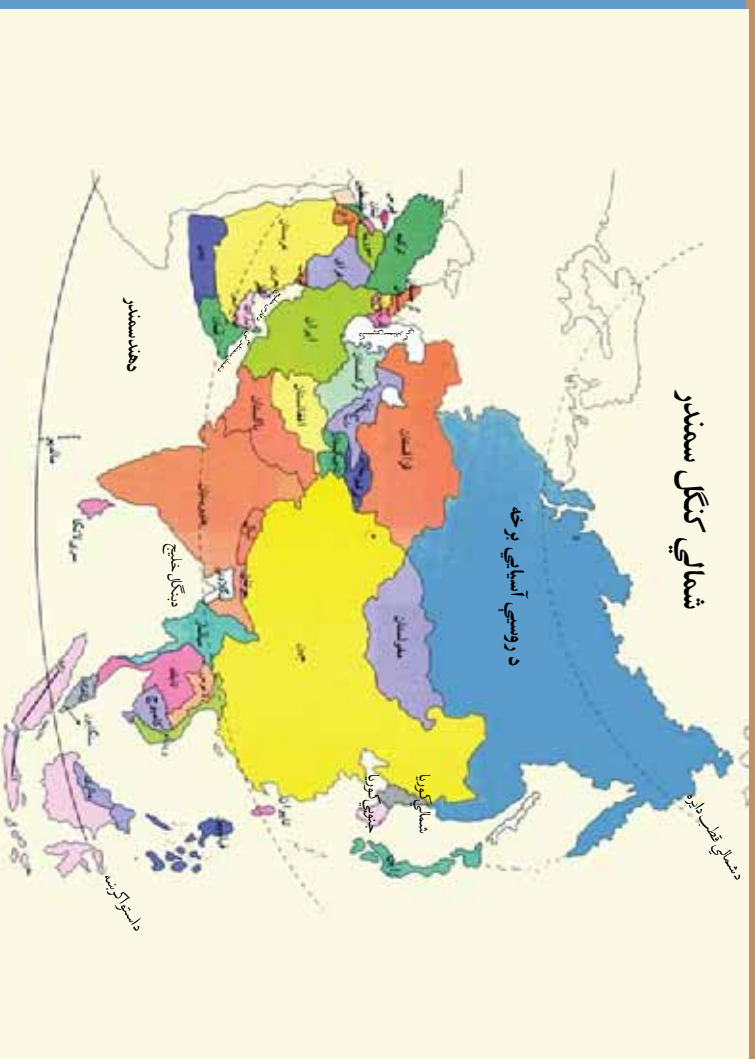
- ۱- هوايي کرښې
- ۲- سمندري کرښې
- ۳- د وچې لارې

پوښتنې

- ۱- د وچې مواصلاتي لارې کومې لارې دي؟
- ۲- ډيره ارزانه او د امن مواصلاتي لاره کومه ده؟
- ۳- کومه اېنا د عمان د سمندرگي او د فارس د خليج په منځ کې پرته ده؟
- ۴- د سويس کانال ..... سمندرگي له ..... سمندرگي سره نېبلوي.

له ټولگي څخه بهر فعاليت

د مواصلاتي لارو د اقتصادي اهميت په اړه يو مطلب وليکئ او د جغرافيې په راتلونکي ساعت کې يې په ټولگي کې ولولئ.

د آسيا د سياسي جغرافيه په اړه څه پوهیږئ؟

سياسي جغرافيه د جغرافيه د علم يوه څانګه ده چې د هيوادونو د څلور خوا او سرحدونو په اړه، کورنيو او نړيوالو اړيکو او اداري جوړښت باندې بحث کوي. آسيا د نړۍ ډېره لويه وچه ده چې پراخه ساحه يې نيمولې ده. په دې لويه وچه کې ۴۱ خپلواک هيوادونه پراته دي، چې بيلابيل رژيمونه لري. په ځينو دغو هيوادو لکه افغانستان او ايران کې اسلامي جمهوري حکم چلوي. يو شمير نور جمهوري رژيمونه لري. ځيني هيوادونه لکه جاپان شاهي رژيم لري. د قطر او متحده عربي امارات شيخ نيشني حکومت لري او فلسطين خود مختاره دولت لري. ځيني د نظر خاوندان د آسيا لويه وچه د سياسي جغرافيه له مخې په اوو برخو ويشلي:

- ۱- منځني ختيځ چې د آسيا په سهيل لويديځ کې پروت دی او اسلامي عربي هيوادونه او ايران په کې پراته دي.
- ۲- د آسيا جنوب چې د افغانستان اسلامي جمهوريت، پاکستان، هند، بنګله ديش په کې پراته دي.
- ۳- د آسيا سويل ختيځ: چې مهم هيوادونه يې د انډونيزيا اسلامي هيواد او ماليزيا دي.
- ۴- لري ختيځ چې مهم هيوادونه يې جين، جاپان او کوريا دي.
- ۵- منځني آسيا چې د تاجکستان نه تر ترکمنستان او قزاقستان پورې په کې شامل دي.

۶ - شمالي آسيا جي يوازي د روسيې آسيایي برخه په کې پرته ده.

۷ - لویدیځه آسيا چې په کوچنۍ آسيا هم یادېږي او لوی هيوادونې ترکیه ده. هغه هيوادونه چې د سمندرونو په خوراکی پراته دي د ټولو هيوادونو خواته آزاده لاره لري. د افغانستان، مغولستان، لاوس، نيبال، بوتان او د منځنۍ آسيا هيوادونه آزاد سمندر ته لار نلري. چې له دې امله د نورو هيوادونو سره په ارتباطي ستونزو اخته دي. د آسيا لويه وچه ډېر او با ارزښته کاني مواد، مسهم کرنيز محصولات او ډېروگري او نښه د خرڅلاو بازارونه لري. په همدې دليل د اروپايي هيوادونو د پاملرنې وړ ده. د اروپا استعماري هيوادونه په اوله کې د سوداگريزو کمپنيو په نامه آسيا ته راغلل، وروسته يې ساحلي برخې تر خپلې واکمنۍ لاندې راوستلې. په اتلسمه او نولسمه پېړۍ کې اروپايان (پرتگاليان، هالنډيان، هسپانويان، انگرېزان او فرانسويان) آسيا ته راغلل. پرتگاليانو د آسيا سويل ختيځ برخې تر خپل استعمار لاندې ونیولې. هالنډو اندونزیه، انگرېزانو د سيلان نه تر افغانستان پورې اشغال کړل. افغانستان د انگرېزانو په ضد درې جگړې وکړې او لوېدیځې هيواد و چې د نړۍ لوی استعماري قدرت ته يې ماته ورکړه او خپله خپلواکي يې لاسته راوړه.

د شلمې پېړۍ په منځ کې په آسيا کې يوازي شلو هيوادونو خپلواکي درلوده. د خپلواکۍ غوښتنې غورځنگونه په مستونو کې ورځ په ورځ ژوندي کيده ترڅو چې اکثر هيوادونو خپله خپلواکي تر لاسه کړه.

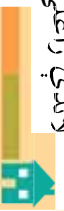

د ټولگي د ننه فعاليت

زده کوونکي دې په اوږو ډلو وویشل شي، هره ډله دې د سياسي نقشې پریخ کې د آسيا او برخو یوه، د نقشې پریخ ونیسي.

پوښتنې

- ۱ - سياسي جغرافیه د کومو موضوعاتو په اړه بحث کوي؟
- ۲ - کوم هيوادونه اسلامي جمهوريت لري؟ نوم يې واخلي.
- ۳ - کوم هيوادونه آزاد سمندره لار نلري؟ نوم يې واخلي.
- ۴ - ولې د آسيا لويه وچه په اتلسمه او نولسمه ميلادي پېړۍ کې د استعمار گرو تر پاملرنې لاندې راغلي وه؟

له ټولگي څخه بهر فعاليت

هغه هيوادونه چې د آسيا په لويې وچې کې آزاد سمندره لاره نلري د هغو هيوادونو سره چې آزاد سمندره لار لري د اقتصاد له پلوه انډول کړئ او پایله يې په راتلونکي ساعت کې خپلو ټولگيوالوته ولولئ

د آسیا د لویې وچې د هیوادونو است

د حکومت ډول	نفوس	مساحت په کیلومتر مربع	پلازمېنه	د هیواد نوم	شمېره
اسلامي جمهوري	۲۶۰۰۰۰۰۰	۶۵۲۰۰۰	کابل	افغانستان	۱
د اوو امیر شینتو فدراسیون	۴۲۱۴۰۰۰	۸۳۶۰۰	ابوظی	د عربو متحده امارات	۲
اسلامي جمهوري	۲۲۲۷۳۱۰۰۰	۱۹۰۴۳۳۳	جاګارتا	اندونیزیا	۳
مشروطه شاهي	۵۵۰۵۰۰۰	۸۹۳۲۶	عمان	اردن	۴
خو حزبي جمهوري	۲۶۳۸۳۰۰۰	۴۳۷۴۰۰	تاشکند	ازبکستان	۵
اسلامي جمهوري	۷۰۴۷۲۸۴۶	۱۶۴۸۱۹۵	تهران	ایران	۶
شاهي	۷۲۷۰۰۰	۶۹۴	منامه	بحرین	۷
شاهي	۴۷۵۰۰۰	۵۷۶۵	د سری بګاوان بندر	برونډی	۸
جمهوري	۱۳۷۸۳۵۰۰۰	۱۴۷۵۷۰	داګه	بنګله دیش	۹
مشروطه شاهي	۷۹۰۰۰۰۰	۴۷۰۰۰	تیمپو	بوتان	۱۰
اسلامي فدرال جمهوري	۱۵۶۷۷۰۰۰۰	۷۹۶۰۹۵	اسلام آباد	پاکستان	۱۱
جمهوري	۷۰۶۳۰۰۰	۱۴۳۱۰۰	دوشنبه	تاجیکستان	۱۲
مشروطه شاهي	۶۴۶۳۲۰۰۰	۵۱۲۱۱۵	بنګاګی	تایلند	۱۳
جمهوري	۲۲۸۱۵۰۰۰	۳۶۰۰۰	تایپی	تایوان	۱۴
جمهوري	۴۸۹۹۰۰۰	۴۸۸۱۰۰	عشق آباد	ترکستان	۱۵
خو حزبي جمهوري	۱۰۳۳۰۰۰	۱۴۸۷۴	دېلی	ختیځ تیمور	۱۶
خو حزبي جمهوري	۷۲۹۳۲۰۰۰	۷۸۴۵۲	انقره	ترکیه	۱۷
پو حزبي سوسیالستي جمهوري	۱۳۱۱۳۸۱۰۰۰	۹۵۷۲۹۰۰	پیکنگ	چین	۱۸
فدرالي جمهوري	۱۴۲۳۹۴۰۰۰	۱۷۰۷۵۴۰۰	مسکو	روسیه	۱۹
مشروطه شاهي	۱۲۷۷۱۶۰۰۰	۳۷۷۸۱۹	توکیو	جاپان	۲۰
جمهوري	۱۹۸۷۹۰۰۰	۶۵۶۱۰	کلمبو	سريلانکا	۲۱
جمهوري	۴۴۰۸۰۰۰	۶۴۱	سنگاپور	سنگاپور	۲۲
جمهوري	۱۸۵۴۲۰۰۰	۱۸۵۱۸۰	دمشق	سوريه	۲۳

شماره	د هیواد نوم	پلازمېنه	مساحت په کیلومتر مربع	نفوس	د حکومت ډول
۲۴	عراق	بغداد	۴۳۸۳۱۷	۷۵۵۱۳۰۰۰	جمهوری
۲۵	سعودی عربستان	ریاض	۲۳۰۰۰۰	۲۳۹۸۷۰۰۰	مشروطه شاهي
۲۶	عمان	مسقط	۳۰۹۵۰۰	۲۵۱۶۰۰۰	مطلقه شاهي
۲۷	فلسطین	قدس	۶۲۶۳	۴۱۴۱۰۰۰	خود مختاره دولت
۲۸	فلپین	مانیلا	۳۰۰۰۰۰	۸۵۵۶۳۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۲۹	قبرس	نیکوزیا	۹۲۵۰	۱۰۰۴۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۰	قرغزستان	بیشکک	۱۹۸۵۰۰	۵۱۹۲۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۱	قزاقستان	استانه	۲۷۱۷۰۰	۱۵۲۴۲۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۲	قطر	دوحه	۱۱۴۲۱	۸۳۸۰۰۰	امازيک شيخ نشین
۳۳	کسویډیا	پنوم پن	۱۸۱۰۳۵	۱۳۶۴۸۰۰۰	مشروطه شاهي
۳۴	سویلي کوریا	سئول	۹۹۶۶۶	۷۸۱۳۲۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۵	شمالي کوریا	پیونګ یانګ	۱۲۲۷۶۲	۲۲۵۸۳۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۶	کویت	کویت	۱۷۸۱۸	۳۰۸۴۰۰۰	مشروطه شاهي
۳۷	لاوس	وین تیان	۲۳۶۸۰۰	۵۷۵۱۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۸	لبنان	بیروت	۱۰۴۰۰	۴۸۳۴۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۳۹	مالیو	ماه	۷۸۹	۳۰۰۰۰۰	جمهوري
۴۰	مالیزیا	کوالا لامپور	۳۲۹۷۵۸	۲۶۶۴۰۰۰۰	مشروطه قذراف شاهي
۴۱	مغولستان	اولان باتور	۱۵۶۶۵۰۰	۲۵۸۰۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۲	میانمار	رنګون	۶۷۶۵۷۷	۴۲۳۸۳۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۳	نیپال	کتمندو	۱۴۱۷۱۸۱	۲۷۹۷۸۰۰۰	مشروطه شاهي
۴۴	وتنام	هانوی	۳۳۱۰۴۱	۸۳۴۵۸۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۵	هند	نوی دهلی	۳۱۹۵۵۹۶	۱۱۱۹۵۳۸۰۰۰	څخه حزبي جمهوري
۴۶	بمبن	ممبا	۵۵۵۰۰۰	۲۰۹۷۶۰۰۰	څخه حزبي جمهوري

د خپړکي خلاصه

- آسيا د نړۍ ډيره لويه وچه ده چې ډيره برخه يې په ختيځه نيمه کره او شمالي نيمه کره کې پرته ده.
- د آسيا لويه وچه لرغوني تمدنونه او دینونه لري.
- آسيا لوړ غرونه (هماليا، هندوکش او البرز) او پراخي دښتي (د مغولستان دښته په مغولستان کې، لوت په ايران کې، او ريج الخالي په عربستان کې) لري.
- په آسيا کې زيات سيندونه بهيرې، چې عبارت دي له اوب، امور، سند، هلمند، کارون، فرات او داسې نورو څخه.
- د جغرافيايي موقعيت پر بنسټ، زيات جهيلونه د آسيا په قاره کې شته دي. چې عبارت دي له: بايکال، بالخاش، شيماء، اروميه، وان او ارال څخه.
- د آسيا مهم خليجونه د فارس خليج، بنگال، عقبه او مهم سمندرگي يې د کسپين سمندرگي دی چې د آسيا د لويې وچې لوی داخلي سمندرگي جوړوي.
- دې موضوع ته په پاملرنې چې د آسيا لويه وچه د استوا له کرښې نه تر شمالي قطب پورې پرته ده، بيلا بيل اقليمونه لري لکه د قطبي ساحې اقليم، پخچالي، د قطبي لاندي اقليم، د منځنۍ آسيا د سټ سيمه، غرنۍ او لوړې څوکي، صحرايي، معتدله، مديترانه يې، استوايي سوانا او استوايي او باراني ځنگلونه.
- د آسيا په لويه وچه کې د وگړو خپرېدا يو ډول نډه په کرنيزو پراخو ځمکو، د صنعتي فابريکو په څنگ، بناونو او سوداگريزو بندرونو او ... کې د وگړو تراکم زيات او په غرنيو او تودو لنډو ځنگلي سيمو کې وگړي لږ دي.
- د آسيا خلک سپين، ژير او کمرنگه تور نژاد لري.
- د آسيا اقتصاد پخوا ډېر په کرڼه او مالدارۍ باندې ولاړ و او په ابتدايي توگه و.
- د آسيا سويل لوېديځ هيوادونه د نړۍ د نفتو او گازو ډيرې لويې زيرمي لري.
- د آسيا ډير مهم صنعتي هيوادونه دادي: جاپان، سويلي کوريا، چين او تايوان.
- د آسيا مواصلاتي لارې په دريو برخو، د وچې لارې، هوايي کرښې او اوبيزو لارو باندې ويشل شوي دي.

- د باب المندب، هرمز او ملاکا آبنائگانې له اقتصادي او نظامي پلوه ډېر اهمیت لري او د آسیا په وچه کې پرته دي.
- د سوزیکال نال سور سمندرګی او د مدیریتاني سمندرګی سره نښلوی.
- د افغانستان او ایران هیوادونه اسلامي جمهوري حکومت لري.
- د قطر او متحده اماراتو هیوادونه د شیخ نشیني حکومت لري.
- د آسیا لویه وچه د سیاسي جغرافیې له مخې په اورو سیمو ویشل کېږي چې عبارت دي له: منځنۍ ختیځ، سویلي آسیا، سوېل ختیځ، لرې ختیځ، منځنۍ آسیا، شمالي آسیا او لویدیځه آسیا.
- د آسیا لویه وچه زیات او ارزښتناکه کاني منابعو او د خرڅلاو د ډاډمنو بازارونو، د لرلو له امله تل د استعماري هیوادونو د پاملرنې وړ ګرځېدلي دي.

جنو افيائي اصطلاحات

اعتدالين: د ڪال هغه وختونه جي د لسر وړانگي د استوا پر ڪرڻي باندي عمودي لگيري او دواړه قطبونه په يوه اندازہ له لسر څخه گټه اخلي او د استوا ډکڻي په اوږدو په شمالي او سوږلي نيمو ڪرو ڪي د هري ٻلي قطبي د ورځي اوږدوالي ۱۲ ساعته دي. د اعتدالين وخت د پسرلي لومړي نيتي (د حمل لومړي) او د مئي لومړي (د ميزان لومړي) ده.

اقليم: د ځمڪي د هوا منځني اندازہ ده جي په يوې ټاکلي سڀني ڪي په يوې اوږدي مودي ڪي ټاکل ڪيري.

استوائي قطب: د ځمڪي د ڪري ډبر لوی قطر ته وايي جي ځمکه په مساوي دور شمالي او سوږلي نيمو ڪرو ويښي.

تندرا: روسي ڪلمه ده جي د روسي په شمال ڪي هغو سيمو ته ويل ڪيري جي وٺي ٺلري جي ٺهي ئي سوږ او اوږد او خاوره د ڪال په ډيرو ورځو ڪي ڪنگل وي. د هغه ځای دوبي ډبر لنډ او د تودوځي درجه د لسو درجه نه ڪمه ده اوږه همدې لنډي مودي ڪي د ځمڪي د منځ ڪنگلونه ويلي ڪيري او بوٽي لکه خزي او گل سنگ وده ڪوي.

تمدن: په بنا ڪي ٺوند ڪول، بناي رسم او رواج سره بلديا او د ځان لپاره د پرمختگ د بنه ٺوند د اسبابونو تيارولو ته تمدن وايي.

توريست: د تاريخ له مخي فرانسوي اشراف زاده گانو ته جي د تحصيل اوڀه ٺوند ڪي د تجربو د لاسته راوړلو لپاره به سفر ته تلل توريست (سلائي) ئي ورته وايه. دا اصطلاح له نولسمي پيري نه معمول شوه، وروسته ئي دا اصطلاح په فرانسې ڪي هغو خلكو ته ڪاره جي د وز ڪارتيا د وخت تيرولو لپاره به ئي فرانسې ته سفر ڪاره داسي سفرونو ته ٽري گرڇيدل يا توريزم وويل شو.

جهيل: ڏيري پراخي ولاڙي اوڀه دي جي په طبيعي حالت باندي د وڃي په واسطه چاپير شوي وي. جنوبي نيمه ڪره: له استوا ڪرڻي نه تر جنوبي قطب پوري جنوبي نيمه ڪره ده.

حضيفض: ڪله جي ځمڪه خپل انتقالي حرکت ڪي جي د لسر په چاپيره گرځي هغه وخت جي د ځمڪي او لسر وائين ډبر ٺوڍي شي د حضيفض په نامه ياديري.

خليج: په وچه کې د پراخو او ژورو اوبو مخکې تگ دی چې دريو خواوړته يې وچه او يوې خواته يې اوبه چاپيره شوي وي.

څړځای: هغه ځمکه ده چې ډير بوټي پکې شته کېږي چې څاروي کولای شي يوه موده پکې وڅړي.

څوکه: د غره ډيرې لورې برخې ته وايي.

د ارکټيک ډایره: د شمالي عرض البلد ۹۰° درجه، په دې اصطلاح يادوي.

د انټارکټيک ډایره: د جنوبي عرض البلد ۹۰° درجو ته انټارکټيک ويل کېږي.

د استوا ډایره: د عرض البلد لويه ډایره ده چې د ځمکې کره په دوو شمالي او سويلي نيمو کرو وېشې.

د جدي ډایره: د جنوبي کرې $۲۳\frac{1}{2}^\circ$ درجې چې د لمر وړانگې د جدي په لومړۍ نيټه ورباندې عمودي لگېږي.

د سرطان ډایره: د شمالي عرض البلد $۲۳\frac{1}{2}^\circ$ درجې چې د لمر وړانگې د سرطان پر لومړۍ ورځ ورباندې عمودي لگېږي.

د عرض البلد ډایره: هغه ډایرې چې د استوا د کرښې سره موازي دي او د ختيځ لوېديځ لوری لري او د طول البلد پر ډایرو عمودوي.

د قطب ستوری: غټ او ځلیدونکی ستوری دی او د ځمکې شمالي قطب د هغه په لور پروت دی.

د اوري شمسي انقلاب: دا انقلاب هغه وخت رامنځ ته کېږي چې د لمر وړانگې د سرطان پر کرښې (شمالي $۲۳\frac{1}{2}^\circ$ درجو) باندې د دوبي په لومړۍ نېټې باندې رامنځ ته کېږي. چې په شمالي نیمه کره کې دوبي پیل کېږي.

د ژمي شمسي انقلاب: د انقلاب د جدي پر کرښې (جنوبي $۲۳\frac{1}{2}^\circ$ درجو) باندې د لمر د وړانگو عمودیدل د ژمي په لومړۍ ورځې باندې کېږي. چې په شمالي نیمه کره کې ژمي پیل کېږي.

د کورني ابتدايي طريقه: کرکيله ده چې د لاس او حيواني يوې باندې سرته رسېږي.

د کورني ماشيني طريقه: کرکيله ده چې د کرنيزو ماشين آلاتو په واسطه کېږي.

د جنوبي قطب نقطه: د ځمکې دکري وروستۍ جنوبي نقطه ده چې د ځمکې د محور جنوبي وروستۍ برخه کې پرته ده. د ځمکې محور: فرضي کرښه ده چې د ځمکې کره د هغه په چاپيره گرځي.

د ځمکې د محور ميلان: د ځمکې د محور ميلان د $۲۳\frac{1}{۲}$ درجې په زاويه د ځمکې د مدار پر مستوي باندې ده. سټې: د وينو سيمه چې د کرنې او خاړويو خر ځای ته برابره وي. هغه سيمې چې نيمه وچ اقليم لري چې واښه او نې په خپاره ډول پکې ليدل کېږي.

سمندرگي: د پراخو اوبو يوې برخې ته وايي چې تر سمندر وړه وي. ځينې وخت د سمندر سره نښتي وي او کله د وچې په واسطه چاپيره شوي وي.

سوانا: اقليمي سيمه ده چې بوتي، نيزارونه او تېتي ونې لري.

شاليزار: هغه ځمکې چې شولې پکې کرل کېږي.

شمالي قطب: د ځمکې دکري شمالي وروستۍ برخې ته وايي.

شمالي نيمه کره: له استواکرنې نه تر شمالي قطبه پورې شمالي نيمه کره ورته وايي.

صنعت: هغه کار او فعاليت دی چې د هغې په واسطه خام توکي په پخو توکو بدلېږي. د مثال په توگه له اوسپنو څخه موټر او له پنبې څخه توکر او کالي جوړېږي

صحرايي اقليم: هغه اقليم دی چې ځانگړتياوې يې د وړښت لږوالی، د شپې او ورځې د تودوخې د درجې زيات توپير، سخت بادونه او د بوټو او نباتاتو لږ والی دی.

طبيعي جغرافيه: يوه څانگه د جغرافيه ده چې د غرونو، سيندونو، د هوا تودوخه، نباتاتو او سمندرونو په اړه بحث کوي.

طبیعی ځنگل: د ځمکې یوه سیمه ده چې پخپله پرې ونې اوبوټې چاپیره شوي وي.

طول البلد: هغه کرښې چې د شمالي قطب او سويلي قطب په منځ کې غځېدلې وي او پر عرض البلد باندې عمودي وي.

قطبي قطر: چې په اصل کې د ځمکې محور دی او په استوايي قطر عمودي یوه څنډه یې شمالي قطب اوږله څنډه یې جنوبي قطب جوړوي.

قیمتي ډبرې: لاجوردو، یاقوتو، فیروزه او نورو ته قیمتي او با ارزښته ډبرې وایي.

گرڼوبیچ: لندن ته نږدې یو پارک دی چې د گرڼوبیچ رصدخانه پکې جوړه شوې ده. او د صفر درجې طول البلد د هغه له منځ څخه تیرېږي.

ماشیني صنایع: هغه کار او فعالیت دی چې د توکو جوړول د ماشین په واسطه کېږي.

مجسمه کوټه: د ځمکې د کرې کوچنۍ بدل په یو ټاکلې مقیاس باندې دی.

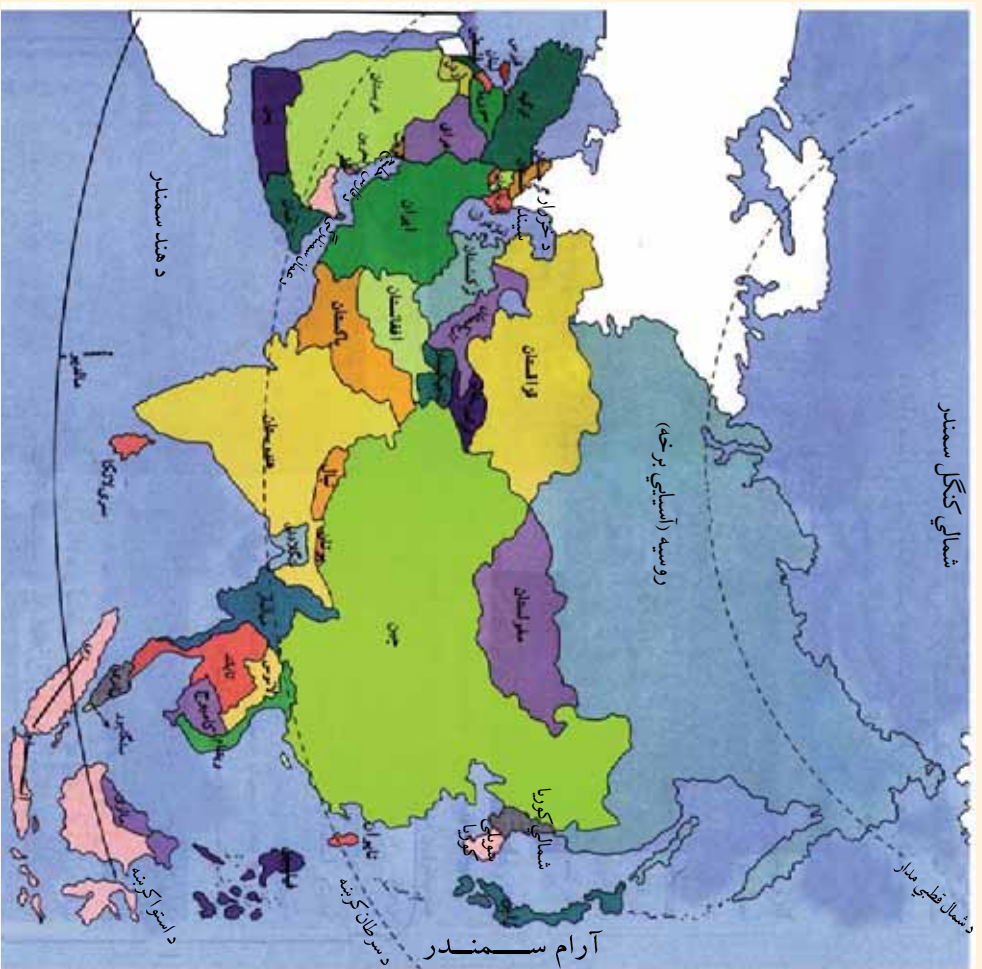
واردات: سوداگریز مالونه چې له باندې نه هیواد ته راوړل کېږي، لکه: موټر، کالي، د بریښنا وسيلې، خوراکي توکي او داسې نور.

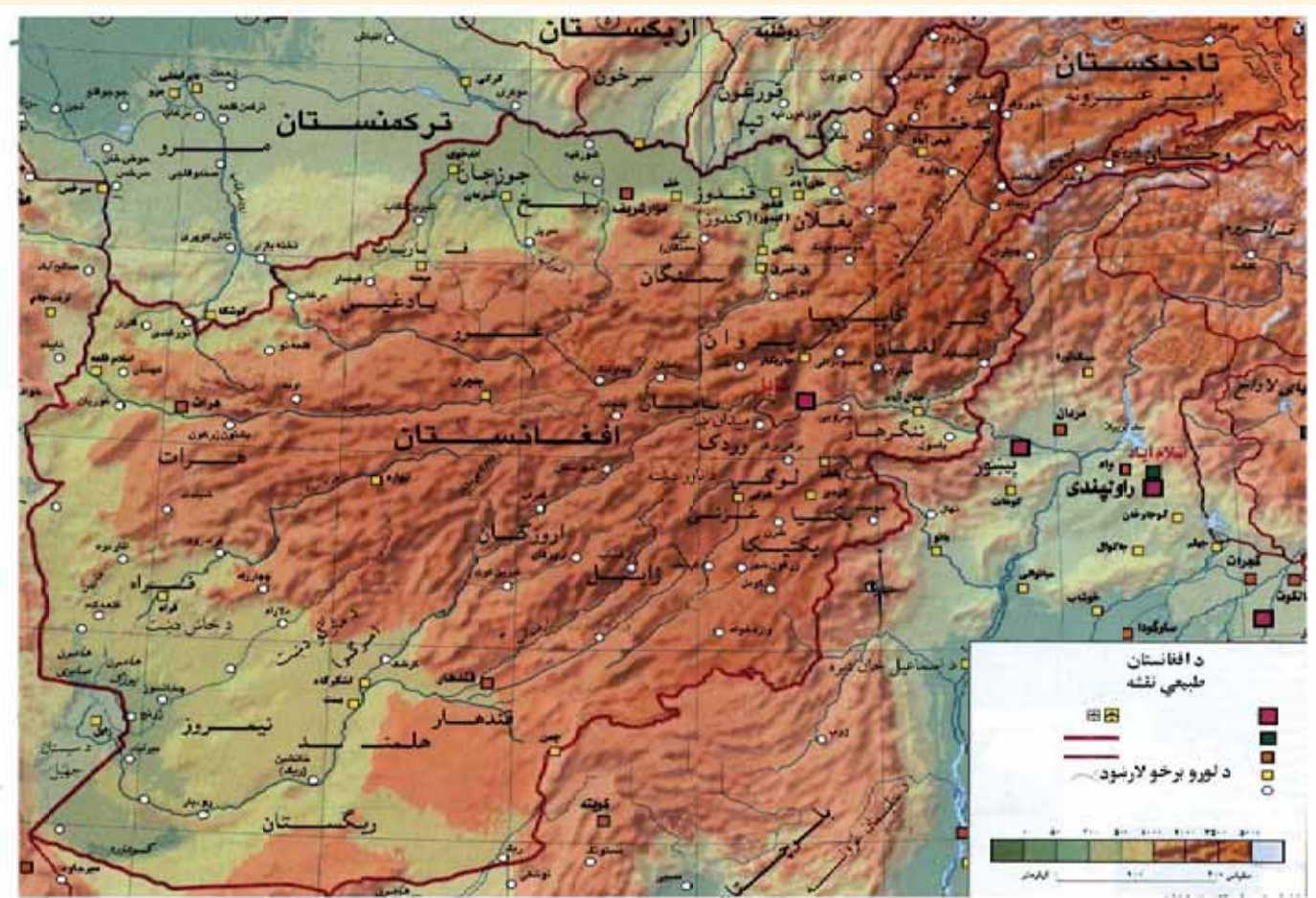
هکتار: د مساحت د اندازه کولو واحد دی او د هرو لسو زرو مترو مربعو معادل یا پنځه جریبه ځمکه ده.

هوا (جو): د ځمکې د منځ چاپیره هوا ته جو وایي.

پای

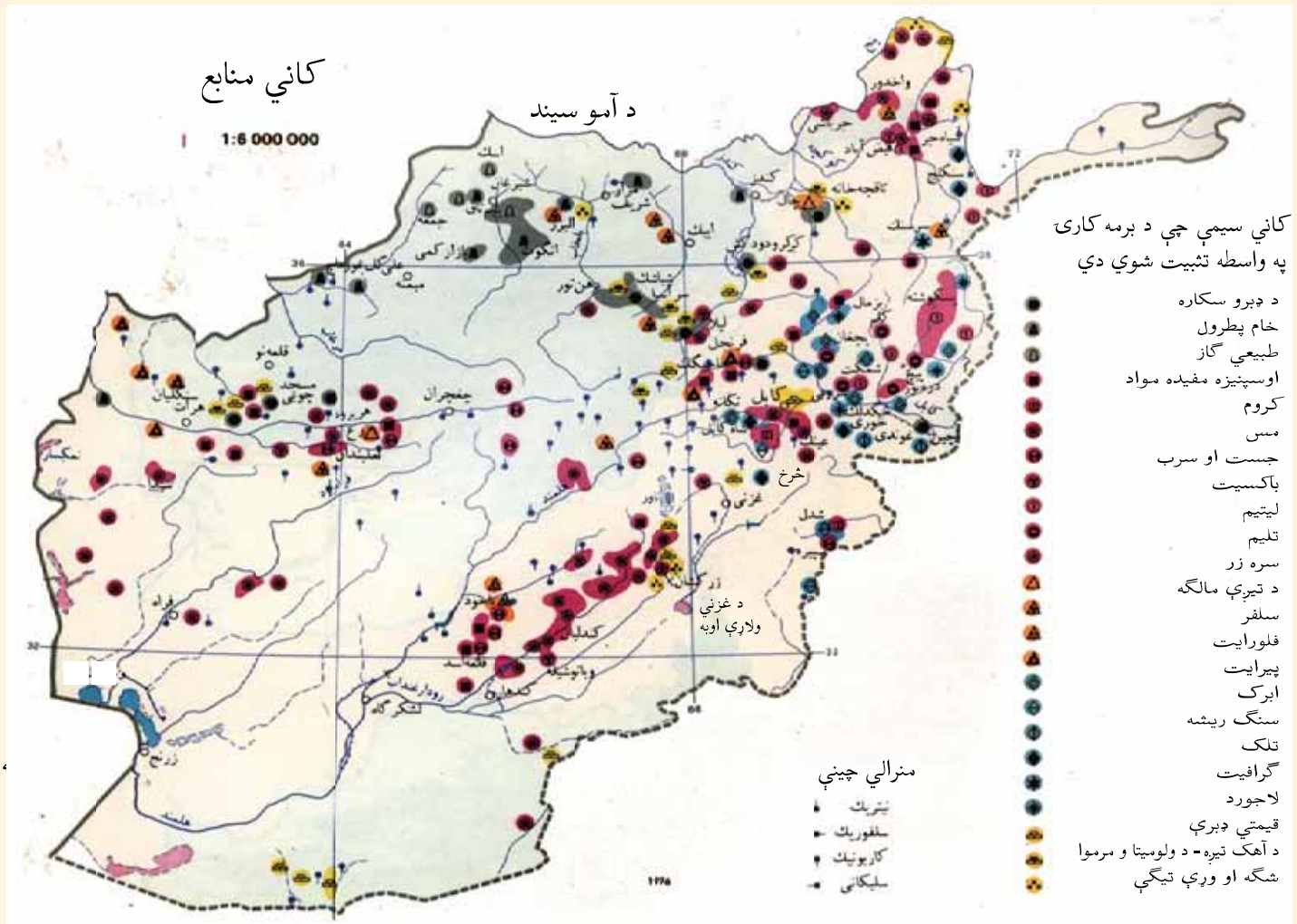
د آسیا سیاسی نقشه

د افغانستان طبيعي نقشه

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**